

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ PROGRAMI**

**MEHMET ÂKİF'İN FATİH KÜRSÜSÜNDE ADLI
ESERİNDE SÖYLEM ANALİZİ (KİPLİKLER)**

Buse BAŞKURT

Prof. Dr. Ayşe İLKER

MANİSA-2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Mehmet Âkif’in Fatih Kürsüsünde Adlı Eserinde Söylem Analizi (Kiplikler)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../20..

Buse BAŞKURT

İmza

ÖZET

MEHMET ÂKİF'İN FATİH KÜRSÜSÜNDE ADLI ESERİNDE SÖYLEM ANALİZİ (KIPLIKLER)

Bu çalışma Manisa Celal Bayar Üniversitesinde Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Çalışma esas olarak iki bölümden oluşmaktadır. *Söylem-Kiplik* adlı birinci bölümde *söylem*, *söylem analizi* ve *kiplik* kavramının açıklanması amaçlanmış ve bu kavramlar hakkında bilgiler verilmiştir. *Söylem Kavramının Tarihi*, *Türkiye'de Söylem Kavramı* ve *Batı'da Söylem Kavramının Gelişmesi* başlıklarıyla söylem kavramı izah edilmiştir. *Söylem Analizi Kavramının Tanımı* ve *Türkiye'de Bilim Çevrelerinde Söylem Analizi İncelemeleri* başlıkları da söylem analizinin mahiyeti açısından bilgiler içermektedir. Bunlar dışında *Kiplik Kavramı Üzerinde Çalışmalar* ve *Metin İncelemelerinde Kiplik Çalışmaları* adlı başlıkta da kipliğin ne olduğu ve metin çalışmalarında nasıl bir rol oynadığı anlatılmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy-Fatih Kürsüsünde adlı ikinci bölümünde *Mehmet Âkif'in Kişiliği*, *Fatih Kürsüsünde*, *Mehmet Âkif'i Fatih Kürsüsünde Eserini Yazmaya Götüren Süreç* adlı başlıklar bulunmaktadır. Üçüncü bölüm olan *İnceleme* bölümünde ise metinde tespit edilen bulgular tasnif edilerek incelenmiş ve sonuç bölümü yazılmıştır.

Metnin incelenmesi sonucunda en çok *soru kipliklerine* yer verildiği görülmüştür. 14 alt başlıkla tasnif edilen *soru kipliklerinin* yazarın düşüncesini belirginleştirmek için en sık kullandığı yol olduğu tespit edilmiştir. Bir diğer kullanım da *buyrum kipliği* kullanımı olmuştur. Bu kullanım da 3 başlık altında tasnif edilerek yazarın buyrum kipliğini, alıcıda olmasını beklediği durumlar ve yapmasını istediği eylemlere yöneltmek için kullandığı görülmüştür. *Gereklilik kipliği* kullanımı ise 3 başlık altında değerlendirilerek, konuşucunun aslında alıcıyı harekete geçirmeye yönelik bir tutum içinde olduğu tespit edilmiştir. Bunlar dışında *değerlendirici kipliği* 2 başlık altında ele alınarak konuşucunun hitap ettiği topluluğa ya da o topluma anlattığı kişi, durum ve olgulara yönelik, içinde bulunduğu tavır ve değerlendirme tespit edilmiş ve yazarın en çok *acıma kipliğine* yer verdiği ve

vaazlarında aslında alıcıda kendisine getirici bir etki bırakmayı amaçladığı anlaşılmıştır. Son olarak da *düzenleme ya da bağıntılama bağlacı işlevi gören kiplikleri* ise yazarın bilgi toplaması amacıyla sıklıkla kullandığı görülmüştür. Bunun sebebinin ise geniş bir alıcı kitlesine seslenmesi ve o kitledeki her kişinin metni okuduğunda bir şeyler anlaması gerektiği düşüncesiyle anlatımı pekiştirici ve açıklayıcı duruma getirdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Âkif Ersoy, Fatih Kürsüsünde, Kiplik, Söylem Analizi

ABSTRACT

THE DISCOURSE ANALYSIS IN MEHMET ÂKİF'S WORK CALLED THE PULPIT OF FATİH MOSQUE (MODALITIES)

This study was created as a master's thesis in Manisa Celal Bayar University Institute of Social Sciences.

The study fundamentally consists of two parts. The first part, *Discourse-Modality*, seeks to identify the concepts of *discourse*, *discourse analysis* and *modality* and information is given regarding these concepts. The notion of discourse was explained under the titles *The History of the Concept of Discourse*, *Discourse Concept in Turkey* and *The Development of Discourse Concept in the West*. The titles *The Definition of the Concept of Discourse Analysis* and *Discourse Analysis Studies in the Scientific World in Turkey* also include information concerning the nature of the discourse analysis. Apart from these, Modality and what kind of role it plays in textual studies were explained under the title *Studies on the Concept of Modality and Modality Studies in Textual Analyses*.

In the second part titled *Mehmet Âkif Ersoy- On The Pulpit of Fatih Mosque*, the titles *Mehmet Akif and His Personality*, *On The Pulpit Of Fatih Mosque* and *The Continuum That Led Mehmet Akif To Write On The Pulpit Of Fatih Mosque* are included. In *Analysis*, which is the third part, the findings in the text were classified and examined and the conclusion part was written accordingly.

An analysis of the text revealed that the text includes mostly question moods. It was detected that the writer used the *question moods* that were classified into fourteen subheadings because they were the most preferred way of the writer to clarify his thoughts. Another frequent use was the imperatives. These were classified in three headings and it was seen that the writer used the imperatives when he wanted to express the recipient the conditions he expected of them and to orient them to the actions he desired. The *Necessiatives* were handled under three headings and it was found out that the speaker actually tried to prompt the recipient. Apart from these, the marker modality was handled in two headings and the stance and evaluation of the speaker towards the group of people, or the person, situation or facts he tells about to that group of people were detected and it was found out that the writer mostly used the ridiculing mood, and the fact that he aimed at making the recipient aware was revealed. Finally, it was seen that the writer used the *modalities that serve*

as organization or relation conjunctions in order to gather information. It was concluded that the reason for this was because the writer addressed to a mass of recipients and he desired to reinforce his discourse and render it informative, thinking that every body in that mass should understand something when they read the text.

Key Words: Mehmet Âkif Ersoy, On The Pulpit of Fatih Mosque, Modality, Discourse Analysis

TEŞEKKÜR

Tezimin oluŐmasındaki her aŐamada bana destek gosteren, bilgi ve tecrübeleriyle yoluma ıŐık tutan ve akademik hayatım boyunca bilimsel ahlakını örnek almaya çalıştıŐım, deŐerli hocam Prof. Dr. Ayşe İLKER'e daha birçok çalışmada birlikte yer almayı dileyerek teşekkür ederim.

Ayrıca, bana gerekli bütün imkânları saŐlayan annem Fatma BAŞKURT'a, her zaman elini omzumda hissettiŐim, bu yaŐıma gelmemin mimarı olan babam TaŐkın BAŞKURT'a, tezimin oluŐmasında benimle beraber heyecanımı paylaŐan ablam Ebru BAŞKURT AKKUŐ'a ve manevi desteŐini her zaman hissettiŐim dostlarıma minnettarlıŐımı bildiririm.

Buse BAŞKURT

Manisa, 2019

YEMİN METNİ	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
TEŞEKKÜR	VII
0. GİRİŞ	1
0.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
0.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
0.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
0.4. LİTERATÜR VE SINIRLILIKLAR	3
İBÖLÜM.....	4
1. SÖYLEM-KİPLİK.....	4
1.1. Söylem Kavramının Tarihi	4
1.2. Batı’da Söylem Kavramının Gelişmesi	11
1.3. Türkiye’de Söylem Kavramı Üzerine Çalışmalar.....	17
1.4. Söylem Analizi	26
1.4.1. Söylem Analizinin Temel Unsurları	32
1.4.1.1. Bağlam	32
1.4.1.2. Bağdaşıklık-Tutarlılık	33
1.4.1.2.1. Artgönderim – Öngönderim	34
1.5. Söylem Analizinde Kiplik.....	36
1.5.1. Felsefe ve Mantıkta Kiplik	37
1.5.1.1. Öznel Kiplik	37
1.5.1.1.1. Bilimkuramsal Kiplik	38
1.5.1.1.2. Değerlendirici Kiplik	38
1.5.1.2. Nesnel Kiplik	38
1.5.1.2.1. Varlıkbilimsel Kiplik	38
1.5.1.2.2. Karar Verme Kipliği	39
1.5.1.3. Karma Kiplik.....	39
1.5.1.3.1. Yükümlülük Kipliği.....	39
1.5.1.3.2. İsteğe Bağlılık Kipliği.....	39
1.5.2. Sözce ve Kiplik.....	39
1.5.2.1. Sözceleme Kipliği	40
1.5.2.1.1. Kesinleyici Kiplik	41
1.5.2.1.2. Buyrum Kipliği	41

1.5.2.1.3. Soru Kipliği.....	41
1.5.2.2. Sözce Kipliği.....	42
1.5.2.2.1. Gerçeklik Kiplikleri	42
1.5.2.2.2. Dilek ve İstek Kiplikleri	42
1.5.2.2.3. Gereklilik Kiplikleri.....	42
1.5.2.2.4. Değerlendirme Kiplikleri.....	43
1.5.2.2.5. Duygu Kiplendiricileri.....	43
1.6. Kiplik Kavramı Üzerindeki Çalışmalar.....	43
1.6.1. Metin İncelemelerinde Kiplik Çalışmaları	46
II. BÖLÜM	49
2. MEHMET ÂKİF ERSOY VE FATİH KÜRSÜSÜNDE	49
2.1. Mehmet Âkif'in Kişiliği.....	49
2.2. Fatih Kürsüsünde.....	54
2.3. Mehmet Âkif Ersoy'u Fatih Kürsüsünde Kitabını Yazmaya Götüren Süreç 59	
III. BÖLÜM.....	73
3. İNCELEME.....	73
3.1. BUYRUM KIPLIĞI.....	74
3.1.1. Buyrum Kipliğinde Emir Anlamı	74
3.1.1.1. Buyrum Kipliğinde Emir Anlamında Olumlu Buyrumlar	75
3.1.1.2. Buyrum Kipliğinde Emir Anlamında Olumsuz Buyrumlar	76
3.1.2. Buyrum Kipliğinde İstek Anlamı	77
3.1.2.1. Buyrum Kipliğinde İstek Anlamında Olumlu Buyrumlar	78
3.1.2.2. Buyrum Kipliğinde İstek Anlamında Olumsuz Buyrumlar	82
3.1.3. Buyrum Kipliğinde Rica Anlamı.....	83
3.1.3.1. Buyrum Kipliğinde Rica Anlamında Olumlu Buyrumlar.....	83
3.1.3.2. Buyrum Kipliğinde Rica Anlamında Olumsuz Buyrumlar.....	84
3.2. GEREKLİLİK KIPLIĞI.....	84
3.2.1. Gereklilik Kipliğinde Kesinlik Anlamı.....	84
3.2.2. Gereklilik Kipliğinde Öneri Anlamı	86
3.3. DEĞERLENDİRİCİ KIPLIK.....	86
3.3.1. Değerlendirici Kipliğinde Acıma Anlamı.....	86
3.3.2. Değerlendirici Kipliğinde Övgü	92
3.4. DÜZENLEME YA DA BAĞINTILAMA BAĞLACI İŞLEVİ GÖREN KIPLIKLERİ İÇEREN CÜMLELER.....	92
3.5. SORU KIPLIĞI.....	95

3.5.1.	Soru Kipliğinde Alay Etme Anlamı.....	95
3.5.2.	Soru Kipliğinde Bıkkınlık Anlamı.....	98
3.5.3.	Soru Kipliğinde Cevap Verme Anlamı.....	98
3.5.4.	Soru Kipliğinde Destek İsteme Anlamı.....	101
3.5.5.	Soru Kipliğinde Düşündürme Anlamı.....	102
3.5.6.	Soru Kipliğinde Endişe Anlamı.....	107
3.5.7.	Soru Kipliğinde Gerçek Soru Anlamı.....	107
3.5.8.	Soru Kipliğinde Öfke Anlamı.....	109
3.5.9.	Soru Kipliğinde Sarsma Anlamı.....	110
3.5.10.	Soru Kipliğinde Sitem-Hüzün Anlamı.....	114
3.5.11.	Soru Kipliğinde Sitem-Yakarış Anlamı.....	116
3.5.12.	Soru Kipliğinde Şaşkınlık-Hayret Anlamı.....	117
3.5.13.	Soru Kipliğinde Teşvik-Cesaretlendirme Anlamı.....	118
3.5.14.	Soru Kipliğinde Yergi-Eleştiri-Kınama Anlamı.....	119
SONUÇ.....		123
KAYNAKÇA.....		127

0. GİRİŞ

0.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu, Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*'ında yer alan *Fatih Kürsüsünde* kitabının *kipliklerden yola çıkılarak söylem analizi* yöntemiyle incelenmesidir.

0.2.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı, Âkif'in *Fatih Kürsüsünde* neyi, nasıl, ne amaçla söylediğinin tespit edilmesidir. Bu tespitle metne ve Türk edebiyatında önemli bir şahsiyet olan Mehmet Âkif Ersoy'a farklı bir çerçeveden bakılmak istenmektedir. Daha önce Mehmet Âkif Ersoy'la ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak Mehmet Âkif Ersoy'un eserlerinde *söylem analizi* yöntemiyle metnin derinine inerek Mehmet Âkif Ersoy'un neyi, neden, niçin söylediği ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Bu çalışma Âkif'i anlamak için kullandığı ve tercih ettiği sözler açısından oldukça önemli olacaktır. Âkif'in hayatı ve şahsiyeti de göz önünde tutularak, tespit edilen bulgular incelenmiş onun hayatı ve kişiliği kurduğu *söylemlerin* tespiti açısından çalışmaya bir nevi yön vermiştir.

Araştırmalar neticesinde *Safahat*'ın *Fatih Kürsüsünde* kitabının *söylem analizi* yöntemiyle ele alınmadığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmada Mehmet Âkif Ersoy'un *Fatih Kürsüsünde* eserinde göze çarpan dilsel kullanımlar *söylem analizi* yöntemiyle incelenmiştir. *Yüzey yapıdan derin yapıya* anlam değerlendirmeleri yaparak onun ideolojisini, hayat görüşünü, yaşamını, karakterini, yazdığı şiirlere etki edebilecek bütün değerleri ele alınmıştır. Son dönemlerde en çok çalışılan yöntemlerden birisi de *söylem analizidir*. Bu yöntem şimdiye kadar diğer kuramların

ortaya koymadıkları bakış açılarını aydınlatmaktadır. Bu yüzden *söylem analizi* yöntemiyle yapılacak çalışmanın Mehmet Âkif'in farklı yönlerinin ortaya çıkması açısından yararlı bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Mehmet Akif Ersoy bir şair olması bakımından elbette kapalı anlatımlardan, mecazlardan, edebi sanatlardan faydalanmıştır. Bunların anlaşılması için değişik yöntemler uygulanabilir ancak Mehmet Âkif Ersoy'un ortaya koymuş olduğu edebi ürünlerin *söylem analizi* yöntemiyle ortaya çıkarılması oldukça önemlidir ve *söylem analizi* yeni bakış açılarının geliştirilmesine yardımcı olacaktır. Türkiye'de edebi ürünler çok çeşitli yöntemlerle çalışılmıştır, bunların çoğu klasik yöntemlerdir. Bu çalışmada *dilbiliminin* verilerinden ve modern metotlardan faydalanarak, edebi ürünlerin tahlil edilmesi öncelik kazanmıştır.

0.3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Mehmet Âkif Ersoy'un eserleri birçok yöntemle çalışılmış ve incelemeye alınmıştır. Ancak daha önce *söylem analizi* yöntemiyle incelemeye alınmamıştır. Çalışmada Âkif'in *Fatih Kürsüsünde* adlı eserine kipliklerden yola çıkılarak söylem analizi yapılmıştır. Peki neden kipliklerden yola çıkılarak eser incelenmiştir? Aslında eserin kendisi çalışmanın yönünü belirlemiştir. Araştırmanın konusu belirlendiğinde Mehmet Âkif Ersoy ve *söylem analizi* çalışılacağı kesinleştirilmişti. Ancak hangi eserin ele alınacağı ve hangi yöntemin ele alınarak hangi dilsel öğelerin araştırmaya yön vereceği belli değildi. Bu noktada önce Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*'ı okunarak, *söylem analizi* çalışmasına en uygun kitabın hangisi olacağı araştırılmıştır. İlk olarak bu araştırma için, içinde vaaz metni bulunan kitabın incelenmesinin isabetli olduğu düşünülmüştür. *Safahat*'ın ikinci kitabı olan *Süleymaniye Kürsüsünde* ve dördüncü kitabı olan *Fatih Kürsüsünde* adlı eserleri bu düşünce için uygun görünmekteydi. Sonuç olarak *Fatih Kürsüsünde* kitabı incelemeye alındı. *Fatih Kürsüsünde* adlı kitapta ilk dikkat çeken dil kullanımı *retorik sorular* olmuştur. Birçok soru cümlesi doğrudan göze çarpmaktaydı. Ancak bu soru cümlelerinin hepsinin amacı soru sormak değildi. Farklı niyetlerin sezildiği metinde *yüzey yapıdan derin yapıya* gidilecek yol bulunmuştu. Daha sonraki okumalarda ise *buyrum kiplikleri, gereklilik kiplikleri, değerlendirici kiplik ve düzenleme ya da bağıntılama bağlacı işlevi gören kiplikler* fişlenmiştir. Araştırmayı *kipliklerin* incelenmesi çeken yine eserin kendisi olmuştur. Metinde kullanılan bu *kipliklerin* yorumlanması, hangi

amaçla kullanıldıkları ve ne söylemeyi hedefledikleri *söylem analizi* yöntemiyle tespit edilmiştir. Âkif'i anlamak için kullandığı ve tercih ettiği sözlerin incelenmesi dışında hayatı ve şahsiyeti de incelenmeliydi. Âkif'in hayatı ve şahsiyetinin araştırılması onun kurduğu söylemlerin anlaşılması açısından gerekliydi. Özne üzerinden ilerleyen *söylem analizi* çalışmasında metnin konuşucusunun yani vaizin alıcıya iletmek istediği mesajlar tespit edilmiş ve yazarın niyetinin anlaşılması sağlanmıştır. *Söylem analizinde* birçok kuram ve yöntem bulunmaktadır, ancak bu çalışmada *söylem analizi* incelemesi genel bir bakış açısıyla metin ve özne temelli ele alınmıştır. Bu kuramların içerisinde *sözceleme kuramı* araştırmanın amacı ve yaptıkları doğrultusunda araştırmayla en örtüşen kuram olarak değerlendirilebilir

Söylem analizi konusunda Türkiye'de yapılmış çalışmalar gözden geçirilmiş ve *söylem analizi* konusu ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.

0.4. LİTERATÜR VE SINIRLILIKLAR

Söylem analizi çalışmaları Türkiye'de son yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple söylem konusunda çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Ayrıca, uygulaması oldukça zor bir alan olarak görülmektedir. *Söylem analizi* çalışması Türk Dili ve Edebiyatı programında daha önce sadece bir kez doktora tezi kapsamında çalışılmıştır. Konu ile ilgili hazırlanan doktora tezinin başlığı şu şekildedir: "Söylem Kuramı ve XVI. Yüzyıl Siyasetnamelerinde Söylem Analizi" (Elbirlik, 2015). Bunun dışında başka alanlarda söylem analizi çalışmalarına daha çok rastlanmaktadır. Bunlardan bazılarından örnek vermek gerekirse: "1980-2012 Yılları Arasında Yayınlanan Çocuk Dergilerinin Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi Kullanılarak İncelenmesi" (Berker, 2018); "Bir Dini Söylem Analizi (Psikolojik Bir Yaklaşım)" (Demir, 2008); "Süleyman Demirel Dönemi Karikatürlerde Karşılaştırmalı Siyasi Söylem Analizi" (Baran, 2009); "İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Tarih Konuları Üzerinde Oluşturdukları Metaforların Söylem Analizi Tekniğiyle İncelenmesi" (Kılıç, 2010); "Haber Metni Çevirilerinin İncelenmesi: Bir Cinsiyetçi Söylem Analizi" (Gülal, 2014); "Atasözleri ve Deyimlerde Cinsiyetlerin Söylem Analizi ve Din" (Genç, 2017).

Söylem analizi konusunda hazırlanan bazı makaleler ise şöyledir: "Söylem Kuramları Bir Sınıflandırma Çalışması" (Karabulut- Elbirlik, 2015); "Michel

Foucault'da Söylem Analizi” (Şahin, 2017); “Söylem Analizi” (Çelik- Ekşi, 2008); “Âtiyi Karanlık Görerek Azmi Bırakmak...” Üzerine Bir Söylem Çözümlemesi” (Metin, 2016); “Dede Korkut'ta Kritik Karar Alma Süreçlerindeki Özne Kategorisinin Eleştirel Söylem Analizi” (Elbirlik, 2015); “Mehmet Akif Ersoy'un Şiirsel Söyleminde Doğu'nun Geri Kalmışlığının Felsefî Çözümlemesi” (Aydın, 2012); “Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi” (Gür, 2013); “Söylem Üstüne Söylemlere Dair” (Akşin, 2011).

Söylem analizi konusunda yayımlanmış kitaplardan örnek vermek gerekirse: “Söylem Türleri ve Başka Yazılar” (Bahtin, 2015); “Söylem Çözümlemesi” (Günay, 2013); “Kiplik İncelemeleri ve Türkçe” (Kerimoğlu, 2011); “Söylem ve İdeoloji” (Wilson, Fairclough, Graham, Çoban, Ataman, Springer, Nail, Köse ve Teun Van Dijk, 2015); “Söylem Üzerine” (Ruhi, Zeyrek, Doltaş, Bengi-Öner, Doğan ve Ahmet Kocaman, 2009).

Çalışmanın sınırlılıkları arasında Türkçe kaynak sayısının azlığı sayılmalıdır. Yabancı kaynaklardan az sayıda çeviri metne ulaşıldığı için çoğunlukla Türkçe kaynaklar ele alınarak çalışma yürütülmüştür. Ayrıca daha önce alanında uygulanmamış bir yöntem olması çalışmada yeni yollar açılmasını sağlamıştır. Çalışma *kiplik*lerden yola çıkılarak *söylem analizi* uygulaması üzerinedir. Ancak hangi *kiplik*lerin kullanılacağı konusunda yeniden bir tasnif yöntemi belirlenmiştir.

İ.BÖLÜM

1. SÖYLEM-KİPLİK

1.1.Söylem Kavramının Tarihi

Söylem kavramı son zamanlarda sıklıkla duyulan büyülü bir sözcük haline gelmiştir. Batı'da özellikle dilbilimcilerin, sosyalbilimcilerin, yazın kuramcılarının

ve toplumbilimcilerin önemseddiği bir kavramdır. Bu kavram başlangıçta akademik çevrelerde kullanılırken zamanla günlük dile de geçmiştir.

Ahmet Kocaman konuyla ilgili çalışmasında, *söylem* kelimesinin köken olarak XIV. yy. Fransızcasından alınarak bir üst terim haline geldiğine işaret etmektedir. Van Dijk'in *Semantic Discourse Analysis(1985)* adlı kitabından almış olduğu bilgilerle *söylem*in Batı'da 2000 yıl eskilere dayandığını söylemektedir. Aynı zamanda da Van Dijk'in bu kitabında *söylem* çalışmalarının kökenini *sözbilime* değin götürdüğünü belirtmektedir (2009: 1-2). Bu yöntem Antik çağlarda retorik çalışmalar, hitabetle etkili söz söyleme ve alıcıyı ikna edecek nitelikte konuşmalar yapmak için kullanılmıştır. *Sözbilim*, kanıtlayıcı ve ikna edici nitelikte konuşmaları düzenleme ve hazırlamada daha çok siyasal amaçlı kullanılan bir bilim alanıdır. Özne ile dilin birbiriyle buldukları etkileşimin temelleri yüzyıllar öncesinden atılmıştır.

18.yüzyılda *dilbilimin* ortaya çıkmasıyla *sözbilimi* eski önemini kaybetmiştir. Yeni bir alan olan *dilbilimi*, önem kazanmıştır. Bu alan, dilin yapısal boyutunun ötesine geçmesini amaçlayan bir disiplinle kendi yolunu belirlemiştir.

Ahmet Kocaman çalışmasında, Van Dijk'ten aldığı bilgilerle, W. Propp'un 1928'de yayınlanan *Masalın Biçimbirimi* adlı kitabının birçok dilbilimci tarafından yapısalcılığın *söylem çözümlemesinde* kullanılışının ilk ve en yetkin örneklerinden biri olarak nitelendirildiğini belirtmektedir. Propp'un yapmış olduğu bu çalışma *söylem çözümlemesinin* ilk ayağını oluşturmuştur. Anlatı çözümlemesine yeni bir boyut kazandırılmıştır. *Sözbilimin* ortaya koyduğu tekniklerle siyasal amaçlı uygulanan bu yöntem, üzerine eklemeler yapılarak yeni bir inceleme düzeni sunmuştur (2009: 1-2).

Doğan Günay *söylem* kavramıyla ilgili çalışmasında, yirminci yüzyılın başlangıcıyla birlikte *söylem* terimi tam olarak kullanılmasa da *söylem* kavramının sezdirimlerinin bu yıllara karşılık gelmekte olduğunu söylemiştir. 30'lu yıllarda *Leonard Bloomfield'in*, 40'lı yıllarda *Charles Morris* ile *C.L. Stevenson'in*, 50'li yıllarda ruhbilimci *Charles Osgood'un* dili bir davranış olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu düşünce de *anlambilime* pencere açmaktadır. Günay'ın çalışmasında Bange'den alınan bilgilerle, Morris'e göre anlamlar ve göstergelerle ilgilenen ve birbirini tamamlayan üç alan olduğu söylenmektedir. Bu alanlar; sözlerin kendi aralarında oluşturdukları ilişkileri inceleyen *sözdizim*, göstergelerle onların belirtmiş olduğu nesnelere arasındaki bağı inceleyen *anlambilim* ve bu göstergelerle onların

yorumları arasındaki ilişkiyi inceleyen *edimbilim*. Bu üç alan birbiriyle devamlı bir etkileşim ve ilişki içerindedir. *Anlambilim*, *sözdizimin* ürünlerine bağlı olarak meydana gelmekte, *edimbilim* de *anlambilimin* ürünlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Ayrıca *edimbilim*, *göstergebilim* ve *sözceleme kuramı anlambilim* üzerinden varlığını sürdürmek zorundadır. *Söylem çözümlemesinde* ise bu üç alanın da sunmuş olduğu ürünler kullanılabilir (2013: 29).

Dil çalışmalarında *tümcenin* ötesine geçilerek *tümcenin* ötesinde *tümceden* büyük bütünler üzerinde durulması ihtiyacı ilk kez Amerikalı dilbilimci Harris tarafından belirtilmiştir. Chomsky'nin *tümcenin* dışına çıkmayı reddeden ve dil dışı etkenleri yok sayan kuramının bir bakıma eleştirisi olan, Harris'in ortaya koymuş olduğu *discourse (söylem)* olarak adlandırdığı *tümce* bileşimleri, paragraflar üzerinde çalışma fikri 1960'lı yıllardan sonra önem kazanmıştır (Aksan, 2006: 148).

Günay, çalışmasında Benveniste'in kitabından aldığı bilgilerle, Bloomfield'a göre "*Bir dilsel biçimin anlamı, konuşucunun onu söylediği durum ve dinleyicide neden olduğu yanıttır*" aktarımını yaparak açıklamaya gitmiştir (2013: 29). Harris, dilin bağıntılı bir *söylem* olduğunu öne sürer ve bu düşüncesi çerçevesinde *metin çözümlemesini söylem çözümlemesi* olarak esas alır. Onun *söylem çözümlemesi* anlayışı *sözdizimsel* bir yaklaşımdır. Bu açıdan bakıldığında ise *söylemi* yapısal çerçevede ele almış olması onun dilbilimciler tarafından ilgi çekici bir unsur olmanın dışına çıkarmıştır. Harris, önemli bir noktaya dikkat çekmeyi başarması açısından değerli bir dilbilimcidir. O, dilin oluşturduğu birimleri incelemede *tümcenin* boyutunun ötesinde bir anlamın olduğunu sezdirerek *söylem çözümlemesinin* temellerini atmıştır. Roman Jakobson ve Emile Benveniste'in yine 50'li yıllarda yapmış oldukları *sözceleme kuramıyla* ilgili çalışmalarda da *tümceötesi* yapılardan söz edilmiştir. Vericiyle dil arasındaki ilişki ve bu ilişkinin sonucunda dilin nasıl harekete ya da işleyişe tabi tutulur hale geldiği konusu onların ilgilendiği konulardan olmuştur. Benveniste'e göre vericinin ortaya koyduğu *sözce*, alıcısıyla ve gerçek dünyayla ilgili bilgileri ve izleri mutlaka *sözcesinin* içinde bulundurur. Bu düşünce de sözcenin içinde gizli anlam öğeleri bulunduğunu ve bunun çözümlemeyle bulunabileceğini sezdirmektedir. *Söylem*, gerçek dünyanın da bir sunumu olarak ele alınır. Jakobson da dilin işlevini alıcı ve verici temelli olarak ele alır. Bahsedilen bu iki araştırmacının *sözceleme kuramı*, *söylem çözümlemesi* alanına yeni bir bakış açısı getirmesi açısından önemli bir yere sahiptir (Günay, 2013: 29-32).

Kocaman'ın çalışmasında ise, 50'li yıllarda Dell Hymes, *Language in Culture an Society* başlığıyla bir kitap yayımlamış olduğu aktarılmıştır. Aynı zamanda bu kitapta özellikle insanbilimcilerin ve toplumbilimcilerin görüşlerine yer verildiği, disiplinlerarası yaklaşımın en iyi örneklerinden birisi olduğu belirtilmiştir (2009: 2).

50'li yıllarla birlikte artık insanların sadece konuştukları değil, konuşucunun aslında söylemek istediği bilgi merak edilmektedir. *Yüzey yapıdan derin yapıya* yolculuk yapma isteği işte tam da bu yıllarda insanların dikkatini çeken bir unsur haline gelmiştir. Bu noktada da *bağlam* devreye girmektedir. *Bağlamla* birlikte artık dil dışı unsurların da göz önünde bulundurulması gereksinimi doğmaktadır. Daha önceki yıllarda dil içi mantıkla ilerleyen *söylem* kavramı, 60'lı yıllarla birlikte hem dil içi hem dil dışı unsurlarla ele alınan bir kavram haline gelmiştir. Bu konuda Barthes, Greimas ve Bremond gibi Fransız dilbilimci ve göstergebilimcileri öncülük ederek incelemelerde *söylem* çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Dil içi ve dil dışı unsurlarla inceleme yöntemi dili toplumsal, kültürel bağlam ve değerler içinde ele almış ve *söylem* kavramına ulaşılması açısından bir yol açmıştır (Kocaman, 2009: 1-4).

Üretken dilbilgisi/dilbilim akımında tümce, biçime dayanan bir anlayışla dilin temeli sayılırken, her dilin dilbilgisinin bir *tümceler* üretme mekanizması olduğu kabul edilmiştir. Ancak 1960'lı yıllarda ortaya atılan *metin dilbilimi*, *sözylem kuramı* ve sonradan ağırlık kazanan *edimbilim* akımları konuşulan dile, bu dilde etkili olan dil dışı etkenlere, konuşan ve dinleyenin çeşitli özelliklerine önem vermişler, *sözce* kavramını ön planda tutmuşlardır. Aksan'a göre *sözce*, konuşulan dilin bir birimidir, genellikle konuşan kişinin iki susma arasında söylediklerini içeren, kimi zaman tek bir sözcükten, tek bir ünlemden, kimi zaman da birçok tümceden oluşan bir birim olarak tanımlanır (2006: 29-30).

Aksan, hiçbir dilin tek tek sözcüklerle konuşulamayacağını; sözcüklerin, dilin dilbilgisi kurallarına uygun olarak, belli bağlamlarda yansıttıkları kavramları öne çıkararak ve değişik bağımlı biçimbirimler, sözdizimsel ilişkilerle oluşturulan *tümce* ve *sözcelerle* iletişimi sağlayacağını belirtmiştir. Gece vakti bir kimsenin sokakta “*Yangın!*” diye bağırmasını çoğu kişi mahallede yangın çıktığını bildirmek için olduğuna yorumlarken denizde yüzen bir kişinin “*Yangın!*” diye bağırması şaşkınlıkla karşılanacaktır (2006: 29). *Bağlam* konusu *söylem* kavramının içinde değerlendirilmesi gereken önemli bir olgudur. *Bağlamı*, *söylemin* dışında tutmak

belirli anlam durumlarını ve *söylemin* algılanışındaki gerçekliği bulmada eksikliği sebep olmaktadır.

Kocaman, Van Dijk'in eserinden yaptığı aktarmalarla onun, 1970'lere değin uzanan bu çağdaş *söylem* çalışmalarının ilk dönemine ilişkin üç özellikten söz ettiğini belirtmektedir. Bu özellikler şu şekildedir:

1. *Bu dönemde söylem çözümlemesi temelde betimlemeci ve yapısalcı bir çalışmadır ve dilbilimle insanbilimin sınırlarında yer alır*

2. *Bu çalışmalar, masal, söylem, öykü gibi yerli ve gözde söylem türleriyle ilgilidir.*

3. *Tümce ve söylemin işlevsel çözümlemeleri ve metinbilimin ilk aşamaları o dönemin yaygın dilbilgisi modeli üretimsel-dönüşümlü dilbilgisinden bağımsız olarak yürütülür* (2009: 2).

Üretimsel-dönüşümlü dilbilgisine göre, dil soyut bir kavram olarak ele alınmış ve dil dışı bağlam tamamıyla yok sayılmıştır. Ancak *söylem* çalışmasında *bağlam* da önemli bir unsur teşkil etmektedir.

70'li yıllarla birlikte *söylem* çalışmaları dilin gündelik kullanımlarının da incelenmeye başlamasını sağlamıştır. Dilin toplumsal yanına ve işlevsel boyutuna da artık araştırmacılar önem vermektedir. Bu noktada toplum dilbilimcilerin, toplumsal-kültürel *bağlamda* değişik dil kullanımlarının anlamını yorumlamaya çalıştıkları görülür. Bu da yönü dil değişkenlerine çevirmek demektir. Burada dil değişkenlerinin hangi koşullardan etkileneceği sorusu ortaya çıkmaktadır ve bu tarz bir inceleme de *tümcenin* ötesine geçmeyi gerektirecektir (Günay, 2013: 29-32).

Van Dijk'e göre *söylem*, ideolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde büyük rol oynamaktaydı. Bu yüzden *söylem yapıları* arasında *imgeler*, *söz dizimi* ve *tonlama* gibi konuların yanı sıra *tutarlılık*, *varsayımlar*, *metaforlar* ve *uslamlama* gibi anlamın birçok yönünü ilgilendiren *söylemin* yapıları büyük öneme sahipti. Aynı zamanda ona göre, ideolojilerin nasıl edinildiği, öğrenildiği ve değiştirildiğini de etkileyen dil kullanımı ve söylemdir. *Söylemlerin* çoğu özellikle de grup üyeleri olarak konuşulduğunda, ideolojik temelli görüşleri ifade etmektedir (Teun Van Dijk, 2015: 15-19). O halde *söylem* ve *ideoloji* birbiriyle iç içe olup, birbirini etkileyen kavramlar olarak görülmektedir.

Tolga Elbirlilik'in doktora tezinde ise, bu yıllarda yapılan *söyleme* işaret eden; Bremond tarafında gerçekleştirilen Prop'un yeni bir *eleştirel analizi*, Todorov'un Edebiyata *modern dilbilim ve semantiği uygulaması*, en bilinen genişlemesiyle

Metz'in *Film Analizi*, yine Barthes tarafından gerçekleştirilen reklam resimlerinin ünlü *retorik analizi* ve aynı zamanda Barthes'ın yeni bir *semiyotik* disiplini olarak tanıttığı *semioloji* çalışmalarından söz edilmiştir. Ayrıca bunlardan iki yıl sonra diğer bir önemli konuda aynı yazarlar ve onlara ilaveten Greimas, Eco ve Gennete'in *yapısalcı tahkiyevi analiz çalışmalarından* bahsedilmiştir. Elbirlik'e göre, bütün bu yazarların metotları araştırma nesnelere, yönelimleri arka planları tek türdeşlikten (homogeneous) uzak olsa bile bu girişimlerde tutarlılık sağlayan ve geniş bir *dilbilimsel* ilham kaynağı olan *semiyotikten* etkilenmeler *söylem analizinde* müşterek bir ilgiydi (2015: 166).

Kocaman, 1960'lı yıllarda başlayıp 1970'li yıllarda *söylem* çalışmalarını destekleyen bir başka kavram olarak felsefeci Austin'in öncülük ettiği *sözeylem* kavramından söz etmektedir. Ona göre, daha sonra Searle, Grice, Sadock ve öteki dil felsefecilerinin geliştirdiği bu yaklaşım, *tümcelerin* salt yapısal bir birim değil, bir eylem oldukları gerçeğinin altını çizmektedir. Kocaman, "*Başka bir anlatımla, dildeki sözcükler, söylenenlere, kullanıldıkları bağlama, dinleyen ve konuşanın amacına beklentilerine, varsayımlarına göre anlamlandırılabilir. "Buraya gel" sözcesi kullanıldığı bağlama ve konuşan ile dinleyenin ilişkilerine göre buyrum, tehdit, çağrı, dilek vb. olabilir. Açıkçası, her sözcüğün bir yapısal bir de edimsel boyutu vardır. Bu boyutu anlamak için de yine Lyons'un sözünü ettiği dizge tümce, soyut tümce ile yetinmeyiz*" demektedir (2009: 3).

Kocaman; Van Dijk, Halliday ve Hasan'dan yapmış olduğu alıntılarla aynı yıllarda ortaya çıkan *metin dilbilgisi* çalışmalarında tümcelerarası ilişkileri açığa çıkarma konusundaki çabaların, tek *tümcelerin* ötesine geçme, *tümceüstü* birimlere uzanma gereksinmesinin bir sonucu olduğunu söylemiştir. Ona göre, bu çerçevede bağlaşıklık, büyük ölçekli yapılar, öteki metin ilişkileri *tümceötesi* ilişkilerin anlaşılmasında temel kavramlar olmuştur. Özellikle, Almanya ve öteki Avrupa ülkelerindeki dilbilimcilerin konu ile ilgili yayınları 1970'lerin başlarında yoğunlaşmıştır (2009: 3-4).

Günay, *Dominique Maingueneau'nun, Initiation aux Methodes de l'Analyse du Discours* adlı kitabında *söylem* ile ilgili 6 tanıma yer vermiştir. Bu tanımların kısaca özeti şu şekildedir:

1. Saussure, *söylemi söz (parole)* teriminin eşanlamlısı olarak ele alır, yani *yapısal dilbilim* bu anlamda kullanır.

2. *Söylem*, *tümcenin* daha üst boyutundaki (*tümceötesi*) bir bilim olarak görülür. O zaman *söylem*: *Tümcelerle* oluşan değil, *tümcelerle* oluşan ya da *tümcelerle* gerçekleşen bir dilsel yapıdır.

3. *Söylem*, *sözceyi* oluşturan tümcelerın art arda gelmesi ve dizilişidir, o halde bu terim dilbilimsel çözümlemenin içinde yer almalıdır. Bu türden bir tanımda *sözce*, *tümceyi* aşan bir yapı olarak kabul edilir. Zellig s. Harris'in çalışmalarında geçen *söylem* terimi bu anlamdadır. Bir başka açıdan ilgili *söylem* tanımı, bir anlamda metnin tamamıdır ve *metinbilimi* ilgilendirir.

4. Benveniste'le başlayan ve oldukça tutarlı olan yaklaşımda *sözce*, *söylemden*; *söylem*, *tümceden* ve anlatıdan ayrı olarak tanımlanır. *Sözce*, iki anlamsal aralık ya da iletişim durağı arasında üretilmiş dilsel yapı birlikteliği ya da *tümceler* bütünüdür. *Söylem* ise, kendisini (yani *sözceyi*) belirleyen söylemsel işleyiş bakımından göz önünde bulundurulmuş sözcüğüdür. Kısaca bir metnin dil olarak yapısını incelemek *sözce*dir, aynı metnin üretiliş koşullarının dilbilimsel açıdan incelenmesi durumunda, bu *sözce*; *söylem* olarak tanımlanır.

5. Benveniste'nin *sözceleme kuramı* çerçevesinde yaptığı bir diğer *söylem kuramı* da “*sözceleme, söylem durumunda dilin bireysel dönüşümünü varsayar*” der ve sonra şunu ekler: “*Söylemi geniş bir anlamda düşünmek gerekiyor. Her sözceleme bir verici ve bir alıcıyı varsayar. Verici, sözcesiyle alıcıyı farklı biçimde etkileme niyetindedir.*”

6. *Söylemi* tanımlamak için, bu kavram tümce ile karıştırılabilir. Bitmiş bir bütünlük ve öğelerin göreceli durağanlığı içindeki dil, söyleme karşıtı durumdadır. Bu tanımdaki *söylem* ise, yaratıcılığın gerçekleştirildiği uzam, yani değerleri dilsel birimlere bağlayan görülmeyen bağlamanın uzamı olarak tanımlanabilir (Günay, 2013: 22)

Bütün bu tanımları göz önüne alarak genel bir bilgi sunacak olursak: *Söylemi* Saussure'ün /söz/ teriminin eş anlamlısı olarak görenler vardır. *Söylem*, *tümcenin* daha üst boyutundaki bir birim olarak görülür. *Söylem*, *sözceyi* oluşturan tümcelerın art arda dizilişi olarak tanımlanır.

Fransız *Söylem Çözümleme Okulu*'na göre *sözce*, *söylemden*; *söylem*, *tümceden* ve anlatıdan ayrı olarak tanımlanır. *Sözce*, iki anlamsal aralık ya da iletişim durağı arasında üretilmiş dilsel yapı birlikteliği ya da *tümceler* bütünüdür. *Söylem* ise, kendisini belirleyen söylemsel işleyiş bakımından göz önünde bulundurulmuş sözcüğüdür.

Söylem, yaratıcılığın gerçekleştirildiği *uzam* yani değerleri dilsel birimlere bağlayan görülmeyen bağlamın *uzamı* olarak tanımlanabilir.

Söylem terimi dar bir bilimsel çerçevenin ötesinde, dilsel ve dildışı her türlü gösterge dizgesini belirtir.

Günay'ın çalışmasına göre, 1999 yılında *Georges-Elia Sarfati, Elements d'Analyse du Discours* adlı kitabında kendisine göre 7 farklı *söylem* tanımından bahsetmiştir. Yine bunlara benzer bir çalışma da Christian Baylon tarafından 2003 yılında yapılmıştır ve bu çalışmada 6 değişik *söylem* tanımlamasına yer verilmiştir. Günay'a göre; “*Bütün bunlardan ortaya çıkan temel başlıklar kısaca şöyle özetlenebilir: Söylem bir dilsel birimle gerçekleşir. Söylem bir şey hakkındadır ve alıcıya da vericiyi ilgilendirir ve söylemde alıcı, verici ya da konunun varlığını içerir. Her söylemin bir öznesi, bir alıcısı ve bir konusu vardır. Bir söylem, vericinin kendi değer yargılarını (konuşma biçimi, tutumlar, davranışlar, yargılar, düşüngüsel tutumlar, vb..) yansıtır. Vericiye ait güç değerlerini yansıtır ve her söylemde verici bir bakıma kendisini yeniden oluşturur. Tutarlı bir dizgedir ve çoğunlukla iç ve dış bağlama gönderimde bulunur. Buna metinlerarasılığı ya da söylemlerarasılığı katabiliriz*” (2013: 22-25).

Söylem kavramıyla ilgili günümüze kadar pek çok kişi tanımlama yapmıştır. Günay'ın çalışmasından alıntılanana göre; 1998 yılında *Schmitt ve Viala söylemi*, alıcıyı etkilemek için *sözceleme edimini* öne çıkaran her türlü metin ya da metin parçası olarak tanımlamaktadır. Maingueneau, *Brown* ve *Yule*'ün yaptığı *söylem* tanımından “dil kullanımının incelenmesi” olarak bahseder (2013: 25).

Söylem kavramının pek çok tanımı olduğu gibi pek çok kullanım alanı da vardır. Gündelik dilde *söylem*, belli bir konuda hazırlanmış düşünceleri belirten yazılar ya da konuşmalar için kullanılmaktadır. Bunun dışında en basit ifadeyle *söylem için konuşan kişinin kendi sözceleme durumları içinde ürettiği bir dilsel edimdir* demek mümkündür. Bu *dilsel edim*, belli bir *uzam*, zaman içinde bir vericiye bağlı olarak ortaya konulan dil içi ve dil dışı yapıların tümüdür.

1.2. Batı'da Söylem Kavramının Gelişmesi

Söylem kavramının temelleri Batı'da atılmıştır ve bu temel çok eski tarihlere dayanmaktadır. Antik Yunan'daki geleneksel *sözbilim* açısından inandırma ve kanıtlama gücü yüksek olan siyasal amaçlı konuşmaların hazırlanmasında kullanılmıştır. *Söylemle* ilgili ilk izlere bu dönemde rastlanmıştır. Yine *Aristo*'nun

Poetika'sında öznenin kullandığı dil ile nasıl varlık bulunduğu anlatılır bu da *söylemin* varlığı hissettiren ilk çalışmalardandır. Daha sonraları *söylem* kavramı tam olarak olmasa da yirminci yüzyılın ilk yarısında *söylemin* yerini belirten çalışmalar yapılmıştır. 50'li yıllarla birlikte *söylem* kavramı tam anlamıyla literatürde nihayet yerini alarak ilk kullanımını Harris gerçekleştirmiştir. Harris'in açtığı yolda *söylem* üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Günay, 2013: 26-32). Bu çalışmaların seyrine çalışmanın *Söylem Kavramının Tarihi* adlı bölümde ayrıntılı bilgiler verildiği için tekrar edilmeye gerek duyulmamıştır.

Batı'da *söylem* kavramının yorumlaması pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bütün bu araştırma grupları kendisini bir ekol olarak görerek farklı yaklaşımlarını ortaya koymuştur.

Günay'a göre, bazı yaklaşımlar *söylemin* kendisini (oluşum biçimi, kipsel durumlar) ele alırken, bazıları yalnızca karşılıklı konuşmaları çözümlemeyi amaçlar. Bir başkası içerikle ilgili çözümleme yaparken, bazı kuramlar, başka kuramlarla *söylem çözümlemesini* birleştirip yeni bir çözümleme biçimi geliştirir. Farklı kuramların görüşlerine uygun olarak *söylem çözümlemesi* yapılabileceği gibi, *söylem* türüne ve tipine uygun çözümlenmeler, hatta *söylem* yoluyla aktarılan bilgilere bağlı olarak çözümlenmeler de yapılabilir (2013: 32).

Doltaş'ın konuyla ilgili makalesi ve Elbirlik'in tezine göre, Foucault, *episteme (bilgi) temelli söylem anlayışının* öncü kuramcısıdır. Foucault'nun 1966 yılında yazmış olduğu *Kelimeler ve Şeyler*, 1969 yılında yazmış olduğu *Bilginin Arkeolojisi* ve 1976 yılında yazmış olduğu *Söylemin Düzeni* adlı kitapları bulunmaktadır. *Söylem* sözcüğü üzerine modernist anlamda ilk kullanımlara Mikhail Bakhtin ile Roman Jakobson yer vermiştir. (2009: 48; 2015: 23-25).

Doltaş'a göre, bugün Batı düşüncesinde *söylem* sözcüğünü Foucault'nun getirdiği yüklemelerden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Michel Foucault *söyleme* ve *söylemin* kökünde yatan bilgi ve düşünceye, modernist eleştirmenlerden farklı olarak, tarihsel, kültürel ve ideolojik bir tavırla yaklaşır. 1969'da Fransızca olarak yayınladığı "*What is an author?*" (*Yazar nedir?*) başlıklı makalesiyle *The Archaeology of Knowledge (Bilginin Arkeolojisi)* adlı kitabında *söylem* sözcüğünü uzun uzun tartışır (2009: 49).

Elbirlik, tezinde: Foucault'nun *Bilginin Arkeolojisi* adlı kitabından alıntılanan *söylemle* ilgili kısma şu şekilde yer vermiştir:

“(…) en genel ve en belirsiz biçimde o[söylem] sözsel edimler bütünü gösteriyordu ve söylemle, o zaman, gerçekten işaretlerin toplamı halinde meydana getirilmiş olan şey (muhtemelen meydana getirilmiş her şey) anlaşılıyordu.” Elbirlik’e göre, Foucault burada açık bir *söylem* tanımlaması yapmasa da onun uzun cümlelerinin çözümlenmesi sonucunda ilk olarak Aristoteles’ten Austin’e dek gidebilecek bir *söz edimleri teorisine* gönderme yapmakla birlikte bütün kelimesiyle hükmü bağlamaktadır. Uzun cümlelerin içindeki ikinci tanımlama girişiminde ise insanın sonluluğu, zamanın aşılabilir mesafesi ve insanın nesnelere, şeylerle ilişkisi bağlamında daha da büyük bir genellemeyle *semiyosis evrenine ve işaretbilime* gönderme yaparak yine benzer bir kelime toplam ile cümleyi yargıya bağlamıştır (2015: 24).

Foucault’nun, “*What is an author?*” (*Yazar nedir?*) başlıklı makalesi *söylem* kavramını hem genel hem de yazın metinleri açısından incelediği için oldukça büyük önem taşımaktadır. Foucault’nun bu makalede vurgusunu yaptığı aslında yazar ve işlevinin yazın *söylemde* belirleyici bir role sahip olduğudur. Ona göre, yazın söyleminde kurgunun anlamının düzenleyicisi görevini yerine getiren yazar-işlevi, bugünkü özne yorumuyla birlikte önemini yitirmiştir. Foucault bu makalesinde öncelikle yazın metinleri yazarlarının tanımlanmasından yola çıkar. “Kimin konuştuğunun ne önemi var?” sorusu onun makalesinin bel kemiği denilecek önemde bir sorudur. Bu sorudan yola çıkılarak önce destanları ve masalları düşünerek bir önemi olmadığını öne sürerken, bilimsel nitelikteki metinlerin yani *tip, coğrafya* gibi alanlarda yazılmış olan metinlerinin yazarlarını düşündüğünde mutlaka bir önemi olması gerektiği kanısına varmaktadır. Fakat o bahsedilen makalede, kimlik sorununu başka yapıtlarında olduğu gibi bilgi, tarih, güç ve ahlak bağlamında ele alıp tartışmaz. Bu makalede bahsettiği önemli olan şey ise yazar olan kişinin kimliğinden ziyade yazarlığıyla ilgili kullanıldığında yazın *söyleminin* bir parçası olacağını düşünür (Doltaş, 2009: 50-53).

Doltaş’a göre; yazarın adı, başka özel isimlerden farklı olarak, *söylemin* içinden onu üreten ve dış dünyanın parçası olan gerçek bir insana geçmez, tersine isim *söylemde* sürekli vardır ve metnin köşelerini belirler, onun varoluş biçimini ortaya koyar ya da hiç değilse tanımlar. Yazarın adı herhangi bir diziye göre birleştirilmiş sözel anlatımı her kültür ve topluma göre değişen bir biçimde tanımlar (2009: 52)

Elbirlik'in tezinden alınan bilgilere göre, Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler* adlı kitabında *söylemle* ilgili tanımlamaları şu şekilde verilmiştir:

1. *Söylem dilin yorum üzerinden konuşturulmasıdır*

2. *Söylem sözel işaretler ardışıklığıdır*

3. *Evrensel Söylem'e gelince, o da kendi sırrının şifresi içinde, her bilginin çözücü anahtarını saklayan tek Metin değildir; o daha çok, zihnin en basit temsillerinden en ince çözümlemelere ve en karışık bileşimlere kadar olan doğal ve gerekli ilerleyişinin tanımlanması olanağıdır: bu söylem, kökeninin ona dayattığı tek düzenin içine sokulmuş bir bilgidir (2015: 23).*

Bu tanımlardan yola çıkarak Foucault için *söylemin* belli başlı olgular sonucu olan bir kavram olduğunu anlamaktayız. Kısaca açıklamak gerekirse *söylemin*, *hem metin hem yorum hem de sözel işaretlerle bir bütün halinde ele alınarak değerlendirilmesi gereken bir kavram olduğunu* düşünmektedir diyebiliriz.

Yasin Şahin ise konuyla alakalı makalesinde, Foucault'da söylemsel oluşumların iktidarla bağlantılı bir yapı içinde olup, bilgi türleri bakımında bir yer oluşturduğunu söylemektedir. Onun alıntısına göre Foucault bunu şu sözleriyle açıklar: *“İktidar her yerde hazır ve nazırdır.”* Şahin'e göre; gücün/iktidarın, sosyolojik ve tarihsel süreç içerisinde toplumsal refleksleri ve bireysel tutumları dikkate alarak, siyaset üzerinden ideolojik ve düşünsel bir üretim ilişkileri bağlamında bilgiyi söylemsel bir pratik olarak toplumları yönetebilmek adına somutlaştırabildiğini görebiliriz. Böylelikle bilgi *söylemler* üzerinden her an yenilenebilmekte ya da dönüştürülebilmektedir. Şahin ilgili makalesinde Hekman'dan yapmış olduğu alıntıyla, Foucault'nun *söylem teorisinde* tespit ettiği önemli bir unsur olarak bilginin bir güç/iktidar ilişkisi barındırdığı yönünde olduğunu belirtmiştir. Alıntıya göre; Foucault, söylemin düzenlenmiş sosyal pratiklerin yansıma biçimi olduğunu ve bu yüzden bilgiyi olduğu kadar gücü/iktidarı da barındırdığını öne sürmektedir. Şahin'e göre, bilgi ile güç/iktidar, tarihi içine alma pratikleri içerisinde kaynaşırlar. Bundan dolayı Foucaultcu bilgi-iktidar analizi, özellikle politik bir esas taşıdığı için, *söylem teorisini*, dil-yönelimli teorilerden farklı bir şekilde ele alır. Belirli bir *söylem* çerçevesi dâhilinde cisimleşmiş kategorilerin yalnızca bilgiyi değil, aynı zamanda gücü/iktidarı da biçimlendirdiği tezi, Foucault'nun öncülük ettiği bir yaklaşımdır (2017: 130).

Elbirlik'in tezinden alınan bilgilere göre, Foucault'nun *“Söylemin Düzeni”* adlı eserinde dediği gibi, *“Söylem; arzu tarafından istila edilmiştir, arzuya yanıt verir.*

Söylem, kendini en büyük sevinçlere ya da en büyük dehşetlere götürecek korkunç güçlerle dolu zanneder. Doğru *söylem* kendisine saygı duyulan, bilgi istencini karşılayan yeri geldiğinde kendisinden dehşet duyulan, kendini kabul ettiren *söylemdir*.” Foucault’ya göre, *söylemin* kuşkulu bir düzeni vardır. Eğer böyle bir düzeni varsa bu sırası da olmalıdır. Bu sıralama öncelik-sonralık, sebep-etki, büyüklük-küçüklük, azlık-çokluk, uzunluk-kısalık, önemlilik-değersizlik, etkileyicilik-sıradanlık gibi ikiliklerle kendini gösterebilir (2015: 26-27).

Foucault’nun dışında, Saussure’ün ortaya koyduğu *dil/söz* ayrımını geliştiren Fransız Dilbilimci Emile Benveniste, bu alana yeni bir soluk getirmiştir. Aynı zamanda Saussure’ün öğrencisi olan Antoine Meillet’in öğrencisi olan Benveniste, Saussure’ün *dil/söz* ayrımından “*söz*”ü ele alıp yeniden inceler. İncelemeleri sonucunda *söz* kavramının adı değişerek “*sözce*” haline gelmiştir. Benveniste bu noktada kendi kuramını geliştirmeye başlamıştır. O, kendisi de bir yapısalcı olmasına rağmen Saussure’ün *dil/söz* ayrımına karşı çıkmış ve çalışmalarında *söylem/söz/sözceleme* üçlüsünü esas almıştır. Emile Benveniste’in 1956 yılında yazmış olduğu “*Adılların Kullanımı ve Özellikleri*” adlı makalesinde ilk kez *sözceleme kuramından* bahseder. *Söylemin* anlaşılması için elbette *gönderge* ve *bağlam* oldukça büyük öneme sahiptir. Bu iki olgunun ancak *sözceleme* durumu içerisinde belli bir anlam taşıyor hale gelmesi mümkündür. Bu da *sözceleme kuramının* belirleyici fikirlerindedir (Günay, 2013: 85-89).

Sözceleme kuramının amacı; dili kullanımı yönüyle ele alarak *sözcenin* hangi amaçla söylendiğinin, kullandığı dil öğelerindeki gizli anlatımlarında aslında neden bu kullanımı tercih ettiğini bulmak ve bu kullanımın dinleyicide nasıl bir etki yaratmak istediğini anlamlandırmaktır. *Sözcenin* aynı zamanda bir özne tarafından, belli bir mekânda ve belli bir zamanda alıcıya yönelik kullanıldığını da bilmek gerekir. Bu yüzden *sözceyi* anlamlandırmak için *sözceyi* ortaya koyan özneyi, *sözcesini* gerçekleştirdiği ya da metinde gerçekleştirdiği mekânı ve *sözcesini* ortaya koyduğu zamanı bilmek de *sözcenin* kullanımını anlamlandırmada yol gösterici unsurdur.

Bir *sözceleyen* ortaya koyduğu *sözceyle* yalnızca alıcıya gönderimde bulunmakta kalmaz, aynı zamanda bir dil kullanımı gerçekleştirir. *Sözceleme* durumunda verici, *söz verme edimi*, *soru sorma*, *tehdit etme* ve diğer dil kullanımlarından hangisini ya da hangilerini tercih ederek *sözcesini* ortaya koymuş bunu bilmek gerekir. *Sözcelerin*, *söz dizim* tarafından belirginleştirilen bazı *edimsöz*

ve *etkisöz* gücünü gerçekleştirdiği bilinmektedir. *Edimsöz edimi*, bir *sözcenin* söylenmesiyle yapılan şeyi belirtir. *Etkisöz edimi* ise söylenen şeyin söylemek edimiyle yapılan durumun bir başkası tarafından gerçekleştirilmesini belirtir (Günay, 2013: 85-89).

Klasik anlamdaki iletişim gücü olan *sözceler*, sözün yarattığı etkiyi belirtir. *Etkisözde* konuşucu, konuşma sırasında asıl ortaya koymak istediği söylemini satır aralarında ve davranışlarıyla sezdirir. Davranışları konuşucunun içinde bulunduğu ya da alıcıya vermek istediği hissiyatı da gösterir. Bu noktada konuşucunun ne amaçla ve hissiyatla *söylemini* ortaya koymayı tercih ettiğini anlamak için de konuşucunun kim olduğu bilgisi *söylemi* çözmemizin anahtarı olacaktır.

Sözceleme için en basit anlatımla kullanım halindeki bir dilin özne tarafından kullanılmasıdır demek mümkündür. Bu kullanımın betimlenmesini açıklayan yöntemin adı da *sözceleme kuramıdır*.

Çalışmada daha önce de bahsedildiği gibi *söylem* kavramıyla ilgili modernist anlamda ilk tanımlamalara yer veren isimlerden biri de Mikhail Bakhtin'dir. Bakhtin'e göre; dilin kullanımını beşeri etkinliğin bir yansıması sonucu meydana gelmektedir. Yani *söz* veya *sözce* beşeri etkinlikten bağımsız bireye dayalı olarak sıklıkla düşünülemez (2016: 65). Konuşucu, toplum adına düşünür ve *sözceyi* bu amaçla ortaya koyar. Bu noktada da toplumsal bir mahiyet taşıdığı için artık ideolojiktir.

Elbirlik'in tezindeki bilgilendirmeye göre, Bakhtin *sözceyi* "İki yönlü bir eylem" olarak tanımlar ve *sözce* için hem "Söz" hem "Söylem" anlamını içeren Rusça "*Slova*" sözcüğünü kullanır (2015: 108). *Sözcenin* iki yönlü olarak değerlendirilme sebebi bireyin *sözcesinin* tek başına değerlendirilemeyeceği toplumla alakalı olarak meydana geldiği fikrinden ortaya çıkmaktadır. Bu bakışla edebiyat tarihini anlamlandırmak da daha mümkün olabilir.

Her çağın, her edebi akımın, her halkın kendine has bir anlamlandırma ya da *sözceyi* ortaya koyma biçimi olduğu söylenebilir. *Sözcenin* mutlaka birine yönelikliği vardır, *sözce* hitaplılık dışında değerlendirilemez. Bu hitaplılığın ortaya konulduğu çeşitli türler vardır. *Soru ve emir cümleleri* bu hitaplılığın net olarak birine yönelikliğini göstermektedir. *Sözcenin* bütünlüğü bu olguları çözümleyebilmede dikkate alınması gereken bir konudur (Bakhtin, 2016: 65-74).

İnsanlar hayatı kendi zamanları *bağlamında*, değişmez bir bütünlük halinde algılama eğiliminde oldukları için genellikle *söylemlerin* içinde toplumsal, ideolojik,

tarihi kalıntılara rastlamak mümkündür. Bir metnin *söylemini* bütünlük içinde çözümleme yoluna giden bir araştırmacının aynı zamanda eserin yazıldığı dönemin, toplumun çözümlemesine de ulaşacağı söylenebilir.

1.3. Türkiye’de Söylem Kavramı Üzerine Çalışmalar

“*Söylem*” kavramı toplumun değişik katmanlarında çeşitli anlamlara karşılık gelen, kullanım yelpazesi genişletilmiş bir kavramdır. Başlangıçta *dilbilim* kavramı olarak kabul edilen bu kavram zamanla hem Avrupa’da hem de Türkiye’de kullanımının çeşitlenmesiyle sadece *dilbilimi* terimi olarak kullanılmaktan çıkmıştır. Gündelik dilde de sıklıkla karşımıza çıkan bu terimin kullanan kişiler tarafından gerçek ve tam anlamının bilinip bilinmediği konusu ise belirsizdir. Kimi çevrelerde sadece konuşmasına daha prestijli bir hava katmak için bile *söylem* teriminin kullanıldığı bilinmektedir.

Kavramla ilgili bu anlam çeşitliliği sözlüklerde de yerini almakta ve birtakım karmaşıklıklar sözlüklerde de kendini göstermektedir.

Tülin Akşın’ın makalesinde, “*Söylem*” sözcüğünün İngilizce karşılığının “*Discourse*” olup *Oxford Dictionary of Current English*’de isim işlevi şöyle betimlendiği belirtilmiştir: “*Sözlü veya yazılı ders (lecture), vaaz (sermon) veya sürekliliği olan başka türden açıklamalar; yani belli bir kişiye veya topluluğa hitap eden konuşma veya iki veya daha çok kişi arasında düşüncelerin belli bir dil yapısı içinde sözcükler aracılığıyla anlatımı (conversation)*”. Fiil işlevi *söylem* söylemek (utter) ise şöyle betimlendiği belirtilmiştir: “*Bir konu üzerine, içinden, hakkında kişilerin görüşlerini “sözlü” veya “yazılı” olarak açıklaması, geliştirmesi, yorumlaması, ileri sürmesi*” (1999: 9).

Kocaman’ın çalışmasına göre ise, Türkçede *söylem* kavramının ve günümüzde kullandığımız anlamda *söylem* teriminin tarihçesi ise çok daha yenidir. Batı dillerinde *discourse* (İng), *discours* (Fra), *diskurs* (Alm) biçiminde görülen sözcüğün *söylem* biçimindeki Türkçesi ilk kez Türkçe Sözlüğün genişletilmiş 7. Baskısında göze çarpar. Ancak bu sözlükte ve bundan sonraki basımlarda sözcüğün anlamı (a) *söyleyiş* (telaffuz), söyleyiş (b) *söz, laf*, (c) *söylev* biçiminde açıklanmıştır (2009:4). Ancak bu tanım *söylem* kavramının tanımı için eksik ve yetersizdir. “*Söyleyiş*” ve “*Telaffuz*” kelimelerinin Batı dillerindeki karşılıklarına baktığımızda “*Pronunciation*” kelimesi karşımıza çıkmaktadır. Sözlükte tanım olarak verilen *söylem* kavramı ikinci olarak da “*İfade, kalıplaşmış, klişeleşmiş söz*” olarak

verilmektedir. Bu yaklaşım *dilbilimsel* anlamda *söylem* tanımıyla oldukça ters düşmektedir. *Dilbilimsel* anlamda bilinen *söylem*, yaratıcı bir kavram olmakla beraber aynı zamanda yeni bilgilerin üretimine olanak sağlayan devinim içinde bir yapıya sahiptir. TDK'nın yer verdiği bu ikinci tanımda ise *söylemi* durağan bir olgu olarak ele alarak *söylemin* genetiğine aykırı bir noktadan kavrama yanlış bir yaklaşımda bulunduğu söylenebilir.

Kocaman'ın çalışmasına göre, kavram ilk kez *dilbilim* terimi olarak 1980'lerin başlarında Berke Vardar ve arkadaşlarınca yayınlanan *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde, "*Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce*" biçiminde bugünkü anlamının salt bir boyutunu kapsayacak biçimde kullanılmıştır (2009: 4)

Ülkemizdeki dilbilimciler ve yeni oluşmaya başlayan *söylem çözümleme* kuramcıları da *söylem* kavramını Batı'daki tanımlardan yola çıkarak oluşturmaya çalışırlar. Günay'ın çalışmasındaki alıntıya göre, Berke Vardar bu terimi üç değişik biçimde tanımlar:

“1. Söz; dilin sözlü ya da yazılı gerçekleşmesi, konuşan bireyin kullanımı.

2. Sözce; bir ya da birçok tümceden oluşan, başı ve sonu olan bildiri.

3. Tümce sınırlarını aşan, tümcelerin birbirine bağlanması açısından ele alınan sözce. Harris'in tümceleri de öbür birimler gibi dağılımsal açıdan incelemeye başlamasıyla dilbilimin önünde yeni bir alan (*söylem çözümlemesi*) açılmıştır. Böylece tümcelerin birbirlerine eklenme kuralları araştırılmış, dağılımsal ölçütler dışında dönüşümsel ölçütler de incelemelere yön vermiştir” (2013: 20-21).

Kocaman'ın anlatımına göre, akademik düzlemde *söylemin* yaygınlaşması 1980'lerin ortalarında Hacettepe Üniversitesi'nde *Söylem Çözümlemesi* dersinin okutulmaya başlaması ve bu konuda ilk yazıların yayınlanmaya başlanmıştır. 1987 yılında yapılan 1.Ulusal Dilbilim Kurultayı'nda "*Söylem Çözümlemesi*" başlıklı bir bildiri sunulmuştur. Bunun ardından özellikle *Dilbilim Araştırmaları*'nda, *Türk Dili* ve daha sonra *Çağdaş Türk Dili* dergilerinde Türkçe *söylemin* değişik yönleri üzerinde araştırmalara sıkça rastlanır olmuştur. Bu arada bilim uzmanlığı ve doktora programlarında *Söylem Çözümlemesi* dersleri verilmeye başlanmış ve tez çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca Ahmet Kocaman, söz edilen yazısında bu çalışmalarla ilgili *Dilbilim Araştırmaları* adlı dergide çıkan *Dil Üzerine Yayınlar ve İncelemeler* adlı sayıya işaret ederek buradan da çalışmaların takip edilebileceğini belirtmiştir. Yine bahsedilen yazıda, yurtdışında da Türkçe *söylemin* değişik yönleri üzerinde

çalışmalar yapıldığına ve çalışmalara iki yılda bir yayınlanan *Uluslararası Türk Dilbilimi Kurultayı* kitapçıklarından ulaşılabileceğini söylemiştir (2009: 4-6).

Ahmet Kocaman, *söylemle* ilgili yapmış olduğu araştırmalardan yola çıkarak 1966 Bahar dönemi doktora öğrencilerinin de katkısıyla, Türkçedeki *söylem* kavramıyla ilgili yedi farklı tanımlamaya yer vermiştir:

1. *Platon bu diyalogunda söylem sanatının (retorik, belâgat) ahlaksal ve siyasal gücünü... ele alır.*

Söylem: Sözbilim, etkili söz söyleme sanatı (Bu örnek, sözcüğün tarihsel boyutunu yansıtan, ilk anlamını örneklendirmektedir.

2. *Sosyal demokratların söylemlerini Refah Partisi kullanmaktadır.*

Söylem: Anlatım biçimi, felsefe, görüş açısı, öğreti.

3. *Marksist söylemde diğer söylemlerden ödünç alınan kavramlara, bakış açılarına yer yoktur.*

Söylem: İdeoloji, öğretici, kavramsal dizge.

4. *Greimas kuramla uygulamayı birlikte sürdürür... değişik söylem türleri, özellikle yazınsal söylem konusunda en ilginç çözümleme ve betimleme örneklerini verir.*

Söylem: Sözlü, yazılı anlatım türü, iletişim değerli birim.

5. *Nasıl olsa dilsel, yani toplumsal düzlemde değil, sözsel yani bireysel düzlemde yer alan bir değişikliktir yaptığım, kendi söylemim, kendime mal ettiğim dilin sınırları içinde kalır.*

Söylem: Bireydil , anlatım biçimi, biçem.

6. *...eğer gerçeklik kullandığımız söylem yansıtılmakla kalmayıp bilakis oluşturuyorsa, kullandığımız söylemi bilmek bir yana gerçekliğin kendisini nasıl bileceğiz? Bu açıklamaya göre hiçbir şeyi asla tam anlamıyla bilemeyeceğiz ve söylemimize mahkum olmaya devam edeceğiz.*

Söylem: Dil, bakış açısı, anlatım biçimi.

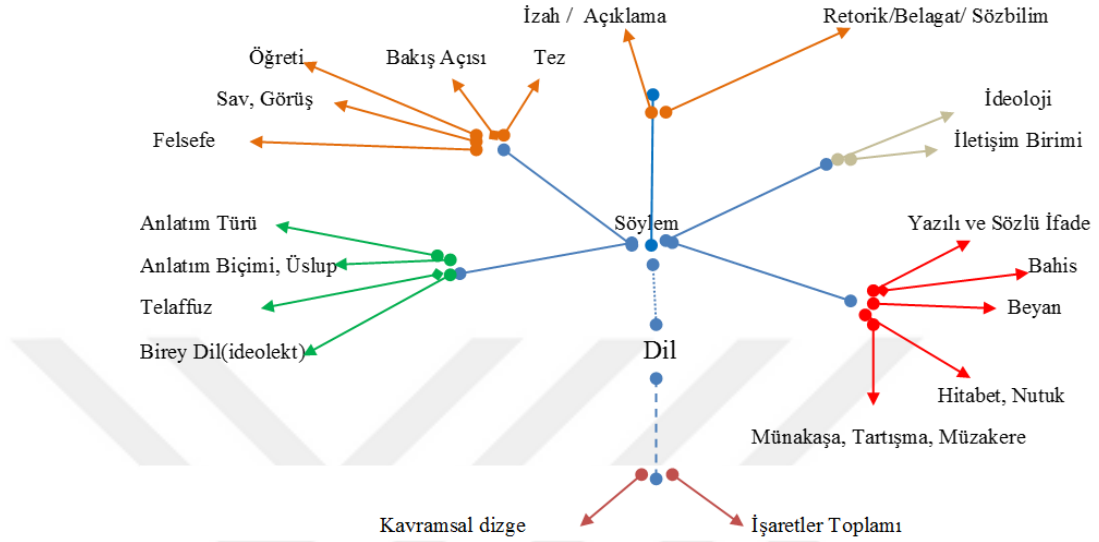
7. *T. Çiller Başbakan olarak Brüksel'e geldiğinde –eğer beni desteklemezseniz Refah gelir- gibi bir söylem getirdi. Peki aynı söylemi M.Yılmaz getirdi mi?*

Söylem: Sav, görüş.

Görüldüğü gibi Ahmet Kocaman, *söylemin* kullanım alanlarını örneklerle vererek bunlar çerçevesinde *söylemin* ne olduğunun açıklayarak yedi farklı tanımda bulunmuştur.

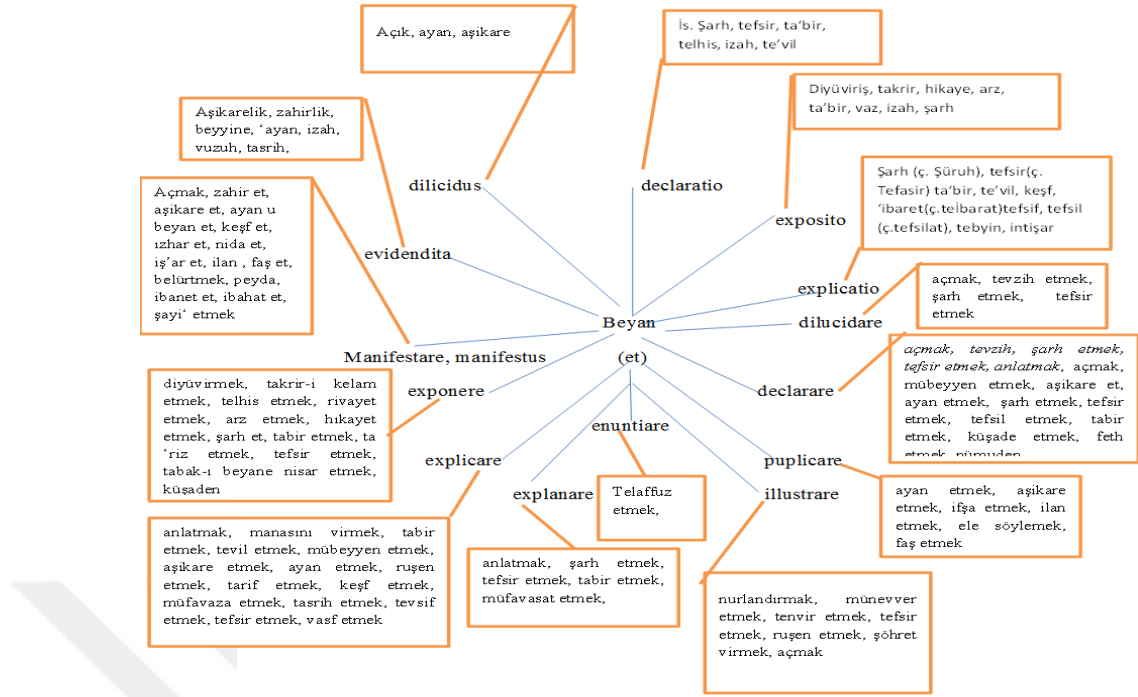
Ahmet Kocaman dışında birçok Türk araştırmacı *söylem* kelimesinin ne olduğunun izahı konusunda kendisine göre çeşitli tanımlamalar yapmıştır. Bu tanımlamaların çoğu Batılı araştırmacıların görüşleri çerçevesinde gelişmektedir.

Elbirlik de çalışmasında, *söylem* kelimesinin günümüz Türkiye Türkçesindeki kavram haritasının çıkartılması gereğini düşünmüş ve aşağıdaki şemayı vermiştir:

(2015:15).

Elbirlik, çalışmasının devamında dilimizde tam anlamıyla “*Discourse*” kelimesine karşılık gelecek “*Beyan*” kelimesini kullanmıştır. Bu kelimenin temellerini de Meninski’nin *Thesaurus*, Evliya Çelebi’nin *Seyahatname* adlı eseri ve başka metinlerden derlenmiş bir inceleme olan Mertol Tulum’un “*17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*”dan yararlanarak ulaşmış ve “*Beyan*” kelimesinin kavramsal haritasını çıkarmıştır. Harita şu şekildedir:

(2015: 16).

Böylece bilimsel anlamda *söylem* kavramının oldukça geniş açıdan incelendiği bu çalışmada önerilen “*Beyan*” sözcüğünün kabul görmesi mümkündür. *Discourse* terimine Türkçede karşılık gelecek en anlamlı kelimenin ‘*Beyan*’ sözcüğü olması mümkündür.

Türk araştırmacıların “*Söylem*” kavramını nasıl bir tanımlama içerisinde ele aldıklarına bakılırsa, birçok araştırmacı *söylem* terimiyle ilgili tanımlamalarda bulunmuştur ancak bunlardan en önemlilerine değinilecektir.

Kıran’a göre, her dilsel olgu ya da her metin iki bakış açısıyla çözümlenebilir. Birincisinde, metin bir *sözce*, bir başka anlatımla kendi içine kapalı, bitmiş bir ürün olarak, ikincisinde ise metin, *sözceleme* ürünü olarak, yani içinde yer aldığı iletişim edimiyle, ilişkileri çerçevesinde ele alınabilir. Anlaşılacağı üzere biri bu metni, belli koşullarda, belli amaçla ve belli bir biçimde anlayan ya da anlamayan bir alıcı ya da dinleyici için üretmiştir. Bir metni doğru biçimde üretmek ve okumak için, metinde konuşan kişileri ayırt etmek, nerede ve ne zaman konuştuklarını bilmek gerekir (2007: 121-122). Kıran için *söylem* kavramı metinle beraber değerlendirilmektedir. Ancak metin de verici, alıcı ve vericinin konuşma zamanı, mekânı ve konuşucunun

kim olduğu meselelerinin dışında değerlendirilemez. Bütün bu olgular *söylem*le bir aradadır.

Kıran'a göre *sözceleme*, bir *sözce* üretme edimi, bireyin *sözceleri* belli bir *bağlam* ve durum içinde gerçekleştirme edimidir. *Sözce* ise *sözceleme edimiyle* ortaya çıkan *söylemdir*. Bir başka deyişle *sözceleme durumu*, bir verici ile alıcının varlığının, üretilen *sözcede* kendini değişik biçimlerde göstermesidir. Bir *sözceleme* süreci sonucunda ortaya somut bir dilsel ileti çıkmaktadır. Bu iletinin de adı *sözce* olarak tanımlanmaktadır (2007: 122).

Zeynel Kıran başka bir çalışmasında *sözce* ve *sözcelemeyle* ilgili şu tanımlamalara yer vermiştir: “*Sözceleme bir sözce üretme edimi, bireyin sözceleri belli bir bağlam ve durum içinde gerçekleştirme edimidir. Bir başka deyişle, gerçek yaşamda iletişimi kolayca kuramsal şemalara indirgeyemeyiz; çünkü iletişim dinamik ve somut bir durumda gerçek kişilerin yer aldığı bir ortamda gerçekleşir. İşle bu koşullar altında düşünülen iletişime sözceleme adı verilir; kısacası, sözceleme kullanım halindeki dille gerçekleşen bir iletişimdir. O halde sözceleme hareket halinde var olan bitmemiş bir olgu olarak görülmektedir. Sözce ise, bu sözcelem edintiyle ortaya çıkan söylemdir; yine bir başka deyişle, sözceleme durumu, bir gönderen (konuşan özne) ile alıcının (dinleyen özne) varlığının üretilen sözcede kendini değişik biçimlerde göstermesidir. Bu nedenle, bir sözcelem süreci sonunda üretilen somut iletiye sözce adı verilir. Bir sözcenin gerçek amacı, yani cdimbilimsel değeri, ancak sözceleme durumunun bilinmesiyle anlaşılır. Sözce ise sözcelemenin sonucunda ortaya çıkan bir ürün olarak bitmiş halde varlığını sürdürmektedir ve artık hareketsizdir ” (1999: 94).*

Genel bir yorum yapacak olursak Zeynel Kıran, F. De Saussure'den yola çıkarak N. Chomsky ve daha sonra E. Benveniste'in *söylem* kavramıyla ilgili söylediklerini dikkate alarak çalışmalarında yer vermiştir. Daha sonraları Saussure'ün *söylemi* ele alışının sadece dili ele alması bakımından *dilbilimi* dışında değerlendirmiş ve Chomsky ve Benveniste'in *söylem* tanımlarına daha yakın bir tavır içinde olduğunu sezdirmiştir. Onun çalışmaları genel olarak *sözceleme kuramı* çerçevesinde bir *söylem* anlayışını benimsemektedir. *Söylemi* kendi başına değil de alıcı, verici, zaman, mekân gibi olguları göz önüne alarak *tümce ötesinde* incelemiştir.

Aksan ise; *sözce*, *tümce* ve *söylem* kavramlarını benzer açıklamalara giderek tanımlamayı tercih etmektedir. Ona göre, *tümceyi* sadece dilin bir birimi, biçimsel bir

kuruluş olarak görmek, dili *tümceye* indirgemek eksik bir görüş ve inceleme yöntemi olmaktadır. Çünkü bir *tümce*, içinde yer aldığı metne, alıcıyla verici arasındaki ilişkilere, içinde bulunulan duruma, iletişimde bulunan kimselerin karşılıklı olarak sahip oldukları ruhsal niteliklere ve onların niyetlerine göre değişik anlamlar yansıtmaktadır. “*Yaptığını beğendin mi?*” *tümcesi* bir resim atölyesinde öğretmen ile öğrenci arasında geçiyorsa, bir durumu öğrenmek için sorulmuş bir soru olabilir. Ancak aynı *tümce*, bir kusuru, kabahati olan bir kimseyi paylamak için de hiç değiştirilmeden kullanılabilir. Dolayısıyla *dil dışı* etkenler anlamın kesinleşmesi bakımından her zaman hesaba katılmalıdır. Aksan’a göre, bir *tümce* ya da *sözce*, yerine göre bir neden açıklama, yerine göre bir uyarıma olabilmektedir (2006: 140).

Aksan’a göre, “*İletişim sırasında konuşanla dinleyen, yazarla okuyanın içinde buldukları durum ve koşullar, onların ruhsal nitelikleri, söylemin üretilişindeki koşullar metin dilbilimi / söylem çözümlemesi, söz-eylem kuramı ve edimbilim (kullanımbilim, pragmatics) alanlarındaki gelişmelerle bugün ön plana geçmiş bulunmaktadır*” (2006: 147)

Buradan anlaşılacağı üzere Aksan, *söylemi sözceleme kuramı* yaklaşımıyla değerlendirerek yalnızca metne değil, aynı zamanda alıcı-verici ilişkisine atıfta bulunarak *sözceleme* durumunun getirdiği *zaman, ulam* gibi öğelerin varlığının önemine işaret etmiştir. *Tümcenin* ötesinde, dil içi ve dil dışı bütün unsurların bir arada ele alınarak *söyleme* varmayı hedefleyen bir anlayış kazandırmıştır.

Kocaman ise, *söylem* kavramının niteliğinin anlaşılması bu kavrama neden gereksinim duyulduğu sorusunun yanıtlanması gerektiğini söylemektedir. Ona göre, bu sorunun yanıtlanması, büyük ölçüde iletişimin niteliğinin anlaşılmasına bağlıdır. *Dilsel bağlamda* kaynak ve alıcı yerine konuşur-yazar ile dinleyen-okur terimleri de kullanılabilir, söz konusu *dizge* ise insan dilidir. Asıl sorun da bu *dizgenin* ve *iletinin* içeriğinin (bilginin) niteliğinden kaynaklanmaktadır. Kocaman’a göre, yapısalcılar, Saussure’ün ilkelerinden yola çıkılarak ortaya koyulan, “*Dili kendi içinde, kendisi için*” inceleme geleneğini bırakmak istemiyorlar. Ancak *bilişsel ruhbilimdeki* gelişmeler, *toplumbilimin* kazanımları ve tarihsel boyutta değinilen öteki açılımlar, *iletinin* içeriğinin salt dil düzeneği ile sınırlı tutulamayacağını göstermektedir. “*Dinleyin, okuyorum*” gibi gündelik bir *sözceyi* anlamak için bile, dinlemek ve okumak sözcüklerinin düz anlamlarının ötesinde birçok öğeyi göz önüne alınması gerekmektedir. Kocaman’a göre *sözceyi*; kimin, nerede, niçin, nasıl, kime yönelik olarak söylediği bilinmediği sürece anlaşılması zor görünmektedir (2009: 6-7).

Kocaman'ın *söylem* kavramıyla *sözce* kavramını aynı anlam grubunda kabul ederek *sözceyi* tercih ettiği görülmektedir. Kocaman'ın *sözleme kuramı* çerçevesinde gelişen bir *söylem* tanımlamasına yer verdiği söylenebilir. Dili bir sınırlandırma olmadan *tümcenin* ötesinde *dil içi* ve *dil dışı* unsurlar göz önünde bulundurularak değerlendirmek onun da çoğu araştırmacı gibi tercih ettiği bir yöntem olmuştur.

Oktar ise söylem hakkında “*Söylemi toplumsal bir pratik olarak tanımlama belli bir söylemsel olguyla onu oluşturan durumlar, kurumlar ve toplumsal yapılar arasında diyalektik bir ilişki olduğunu öngörmek anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, söylem toplumsal kurgulayıcı olduğu kadar toplum tarafından da şekillendirilir. Bu anlamda söylem, toplumsal açıdan etkili bir araç olduğu için önemli güç ilişkilerinin yaratılmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle söylemsel pratiklerin önemli ideolojik etkileri söz konusu olabilmektedir*” demektedir (1999: 45).

Oktar, ideolojik etkilerden ve *söylemin* toplumsal açıdan etkili bir araç olduğunu söylemektedir. Bu noktada onun *söylem* anlayışı *eleştirel söylem analizi* çerçevesinde gelişmiştir.

Doğan Günay, *Söylem Çözümlemesi* adlı kitabında çeşitli araştırmacıların *söylem* tanımlarına yer vererek, daha sonra bütün bunları harmanlayıp *söylemin* tüm hatlarını içine alan uzun bir *söylem* tanımında bulunmuştur.

Günay'a göre, “*Söylem bir dilsel birimle gerçekleşir. Söylem bir şey hakkındadır ve alıcı ve/ya da vericiyi ilgilendirir ve söylemde alıcı, verici ve/ya da konunun varlığını içerir. Yani her söylemin bir öznesi, bir alıcısı ve bir konusu vardır. Bir söylem, vericinin kendi değer yargılarını (konuşma biçimi, tutumlar, davranışlar, yargılar, düşüngüsel tutumlar, vb.) yansıtır. Vericiye ait güç değerlerini yansıtır ve her söylemde verici bir bakıma yeniden kendisini oluşturur. Tutarlı bir dizgedir ve çoğunlukla iç ve dış bağlama gönderimde bulunur. Buna metinlerarasılığı ya da söylemlerarasılığı (fr. *Interdiscursivité*) da katabiliriz*” (2013: 25).

Günay, bu tanımlamasında *metin* ve *söylemi* aynı değerde kabul ederek aynı manada değerlendirmeyi uygun bulmuştur. Ona göre *Interdiscursivité* hem *metinlerarasılığı* hem de *söylemlerarasılığı* karşılıyorsa bu iki kavramı ayrı ayrı değerlendirmediyi anlamaktayız. Yani *söylem* ve *metin* kavramları onun için eş anlamlı kavramlar olarak nitelendirilebilir. Günay da *söylemi* bütünüyle kapsayan bir

söylem tanımını tercih etmektedir. Dille ilgili bütün durum ve unsurlar hepsi bir arada ele alınarak bir *söylem* kavramına varılabilir.

Yine aynı kitabında Günay, *söylemle* ilgili kendi çalışmasının uygun bulduğu tanımı vermektedir. “*Söylem; uzamsal, zamansal ve kişiye bağlı değişkenler (fr. parametre) açısından oluşturulmuş dilsel ve dil dışı yapılardır*” diyerek *söylemle* ilgili kendi tanımını vermektedir (2013: 26).

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Günay’ın *söylem* tanımının *sözceleme kuramı* çerçevesinde gelişen ve *sözceleme kuramının* görüş ve anlayışından yola çıkılarak oluşmuş bir tanım olduğunu söylemek mümkündür.

Dilek Doltaş’ın *Söylem Üzerine* adlı kitapta *Söylem ve Yazın* adlı kısımda vermiş olduğu bilgilerden *söylemle* ilgili yaklaşımlarına ulaşmak mümkündür. Ona göre, *söylem* sözcüğünün bugünkü anlamı genelde postmodern düşünürlerin özellikle de Michel Foucault’nun bu sözcüğü tanımlaması ve kullanımıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Bu yorumdan da anlaşılacağı üzere Doltaş, Foucault’nun *söylem* anlayışıyla kendi *söylem* anlayışını şekillendirmiştir. Yine aynı yazıdan alıntılanan bir bilgi de şu şekildedir: “*Bugün batı düşüncesinde söylem sözcüğünü Foucault’nun getirdiği yüklemelerden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Michel Foucault söyleme ve söylemin kökünde yatan bilgi ve düşünceye, modernist eleştirilerden farklı olarak, tarihsel, kültürel ve ideolojik bir tavırla yaklaşır*” (2009: 48-49).

Doltaş’ın bu söylemi de yine Foucault’nun *söylem* anlayışını benimsediğini göstermektedir.

Tolga Elbirlik’in *Söylem Kuramı Ve XVI. Yüzyıl Siyasetnamelerinde Söylem Analizi* adlı doktora tezi *söylem* hakkında ve *söylem analizi* hakkında bilgiler içermesi bakımından oldukça değerli bir tez çalışmasıdır. Bunun dışında Elbirlik’in doktora danışmanı Doç. Dr Ferhat Karabulut’la birlikte hazırladığı *Dil Araştırmaları* dergisinin Güz 2015/17 sayısında *Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması* adlı makalesi de *söylemle* ilgili bilgileri içermesi açısından önemlidir. Elbirlik’in bahsedilen tez çalışmasından *söylemle* ilgili vermiş olduğu kendi tanımı şu şekildedir: “*Söylem, ideolojiden asla tecrit edilemeyen, varlığını özne, kültür, söz ve mantık, bilgi, mekân ve zıtlıklardan alan, eş zamanlı çizilmiş ve silinmiş, eşzamanlı canlı ve ölü/gerçek ve gerçek dışı, eş zamanlı açık veya kamufle edilmiş, görüldüğü veya duyulduğu, ya da her ikisinin de müşterek olarak yaşandığı kadarıyla işaretler, cümleler, söz aktları, dile getirmeler, önermeler bütünüdür*”(2015: 423).

Söylem kavramının, Türkiye’de hangi manalarda, hangi kullanımlarda, hangi alanlarda kullanıldığı görmek açısından araştırmada bu tanımlamalara yer verilmiştir.

Her araştırmacının kendisine uygun bir *söylem* kavramına yakın tutum sergilediği gibi bu araştırmanın da kendisine uygun bir *söylem* kavramı olacaktır.

Söylem; hem dil içi hem dil dışı, alıcı ve verici kapsamında mutlaka dilsel bir birimle, belli bir uzam, zaman ve kişiye bağlı olarak gelişen, bir bütün olarak algılanması gereken, bağlamın da göz önünde bulundurulmasıyla tutarlı bir dizge halinde bulunan yapıdır.

1.4. Söylem Analizi

Batıda “*Discourse Analysis*” ismiyle ifade edilen “*Söylem Analizi*” Türkçede bazen “*Diskur Analizi*” bazen de “*Söylem Çözümlemesi*” olarak adlandırılır (Demirci, 2015: 259).

*Söylem*in alt alanında *dilbilim*, *dil felsefesi*, *sosyoloji*, *psikanaliz*, *etnoloji* ve *antropoloji* yatmaktadır. *Söylem çözümlemesinin* tanımından önce amacının ne olduğunu söylemek daha uygun görülmektedir. *Söylem çözümleme* biçimi ile konuşan kişinin söylediklerinin yanında söylemek istedikleri ya da söylemek istemediklerini anlamayı amaçlar. Sözel üretimin tamamını incelemeyi, *bağlam dışı* dil incelemesine karşıt olarak belli bir durum içindeki *sözceleri* çözümlemeyi hedefler.

Demirci’nin çalışmasına göre, *söylem analizi* aslında görünenden yola çıkılarak görünmeyeni bulmayı amaçlamaktadır. Bu da *yüzey yapıdan derin yapıya* yolculuk anlamına gelmektedir. Bunlar dışında *söylem analizi*, anlatılanların nasıl anlatıldığı, niçin anlatıldığı, hangi amaçla ifade edildikleri, ifadeden hangi anlamın çıkarılması gerektiği gibi soruların cevabını bulmaya yöneliktir. Bu sorularla *derin yapıya* gidilmektedir. Demirci’ye göre; “*Söylem analizi, edebiyattaki geleneksel şerh metodunun ve dini çalışmalardaki tefsir metodunun modern versiyonu niteliğindedir.*”(2015: 259-267).

Söylem analizi, günümüzde yorumlamacı ve nitel araştırma yöntemlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. *Söylem analizi*, insanla ilgili her alanda uygulanabilir bir sistemdir. 1950’lerde ortaya çıkan *söylem analizi*, 1960’lardan beri *dilbilimin* bir yan kuruluşu olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Söylem analizi ya da *söylem çözümlemesi*, konuşan kişinin söylediklerinin yanı sıra söylemek istediklerini ya da söylemek istemediklerini belirlemeyi amaçlar.

Sözel üretimin tamamını incelemeyi ve belli bir durum içindeki *sözcelemeyi* çözümlenmeyi amaçlar.

Söylem analizi, birçok alanda farklı yöntemlerle uygulanabildiği gibi dil alanında ise dil kullanımını inceleyen bir yol izlemektedir. Dil kullanımlarından yola çıkılarak metnin asıl söylemek istediğini bulmayı ve çözümlenmeyi amaçlamaktadır. Metnin *yüzey yapısından derin yapısına* giden yolda bulunan dil malzemeleri onun yol çizelgesi olarak ve amacı doğrultusunda araştırmacıyı metnin aslına yani satır aralarında saklı olan gizli anlamlara götürmektedir.

Elbirlik tezinde, *söylem analizi* tanımlaması hakkında belirtilebilecek en önemli şeylerden birinin ise *yapısalcı bakış açısıyla* onun *dilbiliminde cümle ötesi* birimlerin *bağlaşıklık ve bağdaşıklık* unsurlarının sistemli bir şekilde ortaya koyan bir çalışma olması olduğunu söylemektedir (2015: 172).

Söylem analizinde önemli olan noktalar dili kimin, nasıl, niçin, ne amaçla, ne zaman ve nerede kullandığıdır. Bu sorular *söylemin* temeline inmekte yardımcı olacak sorulardır.

İnsanlar çoğu zaman dili; inançlarını, fikirlerini, hayat görüşlerini belirtmek için kullanır. Buradan yola çıkılarak düşünüldüğünde dilin aslında işlevsel bir yanının olduğundan söz edilebilir. Bu bağlamda işlevsel bakış açılarının bir kısmının somutlaştırıldığı *söylemin* belirlenmesi bir bildirişimsel olaydır. Bu duruma örnek verecek olursak toplum içindeki iki ya da daha çok kişiden oluşan kişi grupları arasında oluşacak her türlü dilsel etkileşimin gireceğini söylemek mümkündür.

Elbirlik, *söylem* kavramında *söylemin* üç boyutundan söz eder; dil kullanımı, inançların iletişimi ve toplumsal durumlarda etkileşimler. *Dilbiliminde*; dil kullanımı incelenmesi ve *psikolojide*; inançların incelenmesi aynı zamanda onların nasıl iletileceğinin belirlenmesi ve toplumsal bilimlerde toplumsal durumlardaki etkileşimlerin analizi edilmesi gibi örneklemelere yer verilmiştir. Bunun dışında Elbirlik'in Van Dijk'ten yapılan alıntılardan alınan bilgiyle, *söylem* çalışmalarını etkileşim, inançlar ve dil kullanımı arasında meydana gelebilecek olan ilişkileri açıklayan teorileri formüle etmek için yapılması gerektiği belirtilmektedir (2015: 172).

Söylem analizi, metnin sadece yapısal ve gramatikal öğelerini incelemeyi. O metnin kelimeler, cümleler, yan cümleler ve cümleler serisi arasındaki *semantik* ağı da inceler. Yani *metin* ve *bağlam* arasındaki ilişki *söylem analizine* varışı sağlar.

Söylem analizi, anlamı derin bir sorguya almayı amaçlayan bir disiplindir. Metnin bütünü ele alınmakla beraber bunun yanında kelime araları, önvarsayımlar araştırmanın derinlerine gitmek için önemli öğelerdir.

Elbirlik'e göre, “*Söylem analizi, dilin bir olguyu nasıl ortaya çıkardığını ya da nasıl yansıttığını değil, onu nasıl inşa ettiğini araştırır. Başka bir ifadelendirme ile söylem analizi, söylemi toplumsal dünyanın rotası/güzergahı olarak değil, toplumsal dünyanın belirleyicisi olarak görür. Onun iddia ettiği en önemli şey söylemden tecrit edilmiş bir dünyanın bilinemez olduğudur.*” (2015: 173-174).

Günay'ın çalışmasında, *söylem çözümlemesi* kuramının genellikle üç ana madde ile ortaya konulduğu belirtilmiştir. Bunlar:

“1. Metnin kendine özgü bir üstdili olmalıdır.

2. İncelemenin bir bütüncesi olmalıdır.

3. Bu bütüncüyü çözümlmek için geliştirdiği bir bilgi kuramı ve yöntemi olmalıdır.” (2013: 52).

Kökleri, Firth'e kadar uzanan ve 1960'lı yıllardan sonra *dilbilimde* yer eden *metin dilbilimi* ve Harris'ten beri sözü edilen *söylem çözümlemesi* alanları *tümcenin* dışına taşarak *tümceden* büyük metinler, *söylemler* üzerinde durmakta, konuşanların içinde buldukları durumu, özelliklerini de içine alarak iletişimin incelenmesine yönelmektedir. 1960'lı yıllardan başlayarak dilbilimde önem kazanan *söz-eylem kuramı* da iletişim sırasında kullanılan *sözcelerin* düşünceyle, amaçla, içinde bulunulan durumla ilgisini ayrıntılı bir biçimde aydınlatmayı hedef almıştır (Aksan, 2006: 77).

Söylem analizi biçimlerini birçok kişi kendi sistemine göre başlıklar altında sınıflandırmıştır. Örneğin, *Véronique Traverso* *söylem analizi* biçimlerini üç temel başlıkta ele almıştır. Birincisi *ruhbilim*, ikincisi *toplumbilim*, üçüncüsü ise *dilbilim* alanında yapılan çalışmalardır. Üzerinde araştırma yapılan çalışma, *dilbilim* alanından yola çıkılarak yapılacak bir çalışma olmakla beraber diğer bilimlerle de harmanlanarak bir *söylem* çalışması ortaya koymayı amaçlamaktadır. Günay'ın çalışmasına göre, Fransız dilbilimci *Dominique Mainguenea*, günümüzdeki *söylem çözümlemelerinin* dört temel alanda geliştiğini söyler;

1. *Toplumsal etkileşim bağlamında söylem çözümlemesi kuramı. Konuşturucu tarafından alıcı üzerinde uygulanan eylem dilsel duruma değil de toplumsal düzene bağlıdır. Konuşucunun yetkici durumu söyleminde ürettiği kendi imgesine bağlı değildir tersine toplumsal konuma ve sözün olanaklarına bağlıdır.*

Söylemin toplumsal etkileşim içinde bir anlamı vardır ve bu bağlamda çözümlenebilir.

2. *Dilsel iletişim durumlarına, yani söylem türlerinin incelenmesine öncelik veren kuram.*

3. *Bilmeye dayalı durumların üretim koşulları ya da düşüngüsel durumların söylem oluşumunu ele alan kuram.*

4. *Metinsel düzenlemeyi ya da sözcelenmeye ait yanları öne çıkaran kuram (2013: 53-57).*

Günay'ın açıklamasına göre, "*Maingueneau'nun sözünü ettiği dört temel yaklaşım günümüzde farklı adlarla gelişerek sürmektedir. Bu dört yaklaşım içinde sayılabilecek bazı alan adları şöyle belirlenebilir; edimbilim, eleştirel söylem çözümlemesi, göstergebilim, içerik çözümlemesi, düşüngüler kuramı, istatistik, işlevsel dilbilim, kanıtlayıcı sözbilim, metinbilim, ruh çözümleme kuramı, söyleşi çözümlemesi, toplumbilimsel-eleştiri araştırması, toplumbilim, yapıbozuculuk, vb.*" (2013: 58).

Söylem analiziyle ilgili değişik bilimlerin adı sıklıkla anılsa da, bugün sözceleme dilbilim, eleştirel söylem çözümlemesi, edimbilim, göstergebilimsel söylem çözümlemesi gibi alanların daha tutarlı ve kalıcı çözümler yaptığını söylemek mümkündür.

Günay'ın aktarımıyla Maingueneau'ya göre, günümüzde *söylem çözümlemesi* ile ilgili üç değişik yaklaşımdan söz edilir:

*Birincisi söylem araştırması olarak söylem çözümlemesi

*İkincisi söyleşi araştırması olarak söylem çözümlemesi

*Son olarak da söylem üzerine özel bir bakış açısı olarak söylem çözümlemesi (2013: 58).

Günay'ın çalışmasından yola çıkılarak bu üç yaklaşımla ilgili yapılan kısaca açıklamalar şu şekildedir: *Söylem araştırması olarak söylem çözümlemesinde, söylem araştırması ile söylem çözümlemesini birbirinden ayırmak gerekir. Söylem incelemesi bir anlamda seçilen söylemi betimlemeye yönelik bir değerlendirmedir. Söylem çözümlemesi ise, incelemenin yanında, söylemde verilen bilgilerle birlikte, verilmek istenen bilgileri de kapsayan bir açılım ve araştırma biçimidir. Söyleşi araştırması olarak söylem çözümlemesi, için ise kısaca, söyleşi incelemesinde yalnızca karşılıklı konuşmalara dayalı bir söylem çözümlemesi olarak değerlendirmem mümkündür. Söyleşi araştırmasının amacı, kendi doğal bağlamı içinde doğaçlama olarak üretilen*

sözlü etkileşimleri gözlemlemek ve betimlemektir. Tümevarımsal bir tutum içinde olduğunu söyleyebiliriz. *Söylem üzerine özel bir bakış açısı olarak söylem çözümlemesinin* temel amacı iletişimde kullanılan dilin düzensizliği, anlamlama ve amaçlama bakımından söylemsel yapıyı hem açıklamak hem de yorumlamak olarak belirtilebilir (2013: 58-62).

Günay'ın çalışmasındaki alıntılama Dominique Maingueneau'ya göre, *söylem çözümlemesinin amacı "Ne metinsel düzenleme yani söylem araştırması olarak söylem çözümlemesi ne de iletişim durumunu yani söyleşi araştırması olarak söylem çözümlemesidir. Söylem çözümlemesi, metinsel düzenleme ile belirlenmiş bir toplumsal uzamı ilişkilendiren sözcüksel yerleştirmedir, söylemin üretildiği metnin ve toplumsal uzamın eklemlenmesinin çözümlenmesidir."* Yine ilgili çalışmadaki aktarımda Bange'e göre, *"İletişimde anlam üreten dilsel yapılar, doğru seçilmiş ve yerli yerinde kullanılmış sözdizimsel yapılarla gerçekleşmektedir. Bu açıdan sözcüksel: zamansal-uzamsal ve özellikle toplumsal boyutları içeren iletişim durumuyla ilişkili sözel eylem olarak görülür."* Bu açıdan sözcüksellemenin, toplumsal bir edim olma özelliğinden bahsetmek mümkündür (2013: 61).

Yani *söylem çözümlemesi*, belli bir toplumsal uzamda üretilen *sözcüksel ediminin* oluşumunu ortaya koymayı amaçlayan bir bilim dalıdır denilebilir. *Metin ve toplumsal uzam* daima bir arada olmalıdır.

Toplumdilbilim, söyleşi çözümlemesi ve edimbilimin inceleme alanlarına bakacak olursak;

*Toplumbilim, bireylerin *söylemlerini* inceleyerek toplumdaki dil değişkenliklerini bulmayı amaçlar.

**Söyleşi çözümlemesi*, verici ile alıcı arasındaki etkileşimi inceler.

*Edimbilim, kullanıcıları açısından göstergelerin incelenmesi biçiminde *söylem çözümlemesi* yapar.

Günay'ın çalışmasında Maingueneau, *"Ne kadar masum ya da ilgisiz olursa olsun her söylem bulunduğu durum söylemi doğruladığı anda siyasal söyleme dönüşebilir"* sözü ile aslında her *söylemin* bir ideolojisi olduğunu öne sürmektedir. İdeolojiyi sadece siyasal bir düşünce değildir, kişinin dünyaya dair her türlü tutum ve tavrını içine aldığı bir kavramdır. "Ben çay sevmem" cümlesi bile kişisel olarak bir tavrımızı, tutumumuzu ortaya koymaktadır. Yine belirtmek gerekir ki *söylemin* oluştuğu iletişim durumu bir *söylemin* ne tür *söylem* olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır. *Söylemin* içeriği onun siyasal *söylem* olduğunu göstermez ancak

söylemin durumu yani toplumsal uzamı, o söylemi siyasallaştırır. Bir söylem bir yerde gayet normal algılanırken başka bir yerde siyasal bir ileti haline gelebilir. Yine Günay'ın alıntılanmasına göre, Maingueneau'nun önerdiği söylem çözümlemesi; toplumdilbilim, söyleşi çözümlemesi, vb. ile aynı bütüncüyü incelese de, söylemsel düzenleme, sözceleme durumu, kiplikler ve toplumsal uzam gibi durumları ele alması açısından kendine özgü bir bakış açısına sahiptir. Bunun dışında kipleştiriciler, değerlendirici terimler gibi dilsel yöntemlerin yardımı ile verici kendi izini sözcesinde belli eder, açık yada örtük olarak iletisinin içinde yer alır, alıcıyla olan ilişkisine göre kendi konumunu belirler. Günay'ın verdiği örneğe göre, bir hastayı muayene etmede söyleşi kurallarını (söyleşi çözümlemesinin konusudur), verici ya da alıcıya ait dilsel değişkenlikleri (toplumsaldilbilimin konusudur), kanıtlama kipliklerini (sözbilimin konusudur), vb. göz önünde bulundurmaya zorunlu kılar (2013: 62). Maingueneau'nun içinde bulunmuş olduğu bu tutum, söylem çözümlemesini disiplinlerarası bir boyuta taşıdığını ve özgün bakış açısıyla harmanladığını göstermektedir.

Söylem analizinde, bir söylemin anlamını yalnızca sözcüklerin anlamı ve sözcenin anlamıyla sınırlamak yanlış bir tutum olacaktır. Söylemle ilgili yapılan çıkarımlar ve sezdirimler oldukça önemli yere sahiptir. Günay, belli bir sözce tarafından taşımaya elverişli olan fakat gerçekleşmesi sözcelemsel bağlama bağlı olan her türlü bilgilenmenin sezdirim olduğunu belirtir (2013: 65).

Bu durumda sadece tümceyi en küçük biriminden en büyük birimine kadar incelemek yetersiz kalacaktır, asıl yapılması gereken tümceyi aşan ve tümcenin ötesine giden birimleri bulup söylemin özünü yakalamaktır.

Bir söylem çözümleme uzmanından beklenen, dilin doğal, ölçünleştirilmiş, iletişim değeri taşıyan her birimini veri olarak toplaması, bu veriler dahilinde kendine özgü bazı kurallar belirleyip, verileri tasnifleyerek, tek tek tümcelerden öteye, iletişim değeri olan birbiriyle bağıntılı sözceleri bir inceleme çerçevesinde ele alarak metnin derinine inip araştırma sorularının cevaplarını metnin derininde bulmasıdır.

Hilal Çelik ve Halil Ekşi'nin makalesinde Sözen'e göre, "Kim nasıl ve niçin konuşuyor? Kim nasıl dinliyor ya da susuyor? Kim nasıl yazıyor veya nasıl okuyor gibi sorularla başlayan söylem analizi varsayımlardan değil belirsizliklerden hareket eder. Ayrıntılara odaklanan söylem analizini pragmatiktir. Yani, dili kullanan

insanların dille ne yaptıkları sorusuna cevaben bir söylemdeki linguistik özellikler onların ne yaptıklarını anlamak amacıyla inceler.” Sözen’e göre, “Söylem analizi söz konusu olunca karıştırılan şey, söylem analizinin bir içerik analizi olduğu fikridir veya içerik analizine benzer bir analiz olduğudur. Söylem analizi içerik analizinden ayrı bir analiz türüdür. İçerik analizi nicel bir araştırma yöntemidir. Söylem analizi ise nitel araştırma yöntemi olarak adlandırılır.” (Çelik ve Ekşi, 2008: 108).

Söylem analizinin temelindeki vurgu dille ne yapıldığı ve ne başarıldığıdır. Söylem analizi en basit anlamıyla dil kullanımınıdır. Bu açıdan bakıldığında da metnin yaratıcısı dili hangi amaçla, ne niyetle, ne söylemek için kullanmış bu soruların cevabının arayışı doğrudan söylem analizidir.

1.4.1. Söylem Analizinin Temel Unsurları

Söylem analizi yaparken yani metni analiz ederken bazı dikkat çeken öğeleri incelemek üzere ayırmak gerekir. Bu kısımda bu öğeleri hangi başlıklar altında inceleyip, söylemi oluşturan temel unsurların neler olduğu açıklanacaktır.

1.4.1.1. Bağlam

Metni incelerken, söylem analizinin en önemli unsuru bağlamdır. Bağlam, metindeki bütün yapı taşlarının birbiriyle iç içe olarak ele alınmasıdır. Tümceleri, kelimeleri ya da yan cümleleri tek tek birbirinden bağımsız olarak düşünmeyerek hepsini birbiriyle bağlantılı bir temelde ele alıp değerlendirmek gerekir, bu temel de bağlamın kendisidir.

Bağlam, iki başlıkta düşünülebilir. Bunlardan birincisi “Dilbilimsel Bağlam”dır. Dilbilimsel bağlam, metni çevreleyen bütün dil ile ilgili unsurlarını içine alır. Bir cümledeki kelime türlerinin kullanımıyla ilgilidir. Örneğin emir kipinin kullanımı, zamir kullanımı ya da isimlerin kullanımı bunların hepsi dilbilimsel bağlamı ilgilendiren konulardır. Zamir kullanımında “sen” ve “siz” kullanımı bu bağlamda dikkat çeker. Yine bir örnek verecek olursak bir teröristin ölüm haberinde “leş” olarak söz edilirken milletimizin askerinin “şehit” olarak anılması söylemin bağlam unsurunun bir sonucudur. Mesela “iyi” kelimesi sözlükte güzel, hoş anlamında olsa da İyi, bir de tepemize çık! kullanımında kötü anlam kazanmıştır (Demirci, 2015: 243). Yani bağlam kişinin düşünce evreninde ve söylem evreninde şekillendirdiği anlamla ilgilidir.

Demir’in tezine göre ikinci bağlam ise “Dilbilim Dışı Bağlam”dır. Bu açıdan bakıldığında ise konuşucunun amacı, konuşmanın mekânı, konuşma zamanı, alıcı ve

vericinin içinde bulunduğu kültürel çevre, sosyal durum, kişilerin dünya görüşü ve geçmiş yaşantıları da devreye girmektedir (2008: 41).

Van Dijk, çalışmasında *bağlam modelleri* başlığında konuyu incelerken “*Konuşmacılar hangi bilgiyi söyleme dahil edeceklerini ve hangisini gizli tutacaklarını nereden biliyorlar?*” sorusuyla *bağlam* hakkındaki tartışmayı başlatmaktadır. Ona göre, hem toplumsal inançlarla hem de kiminle konuşulduğu ya da kime yazıldığı bilgilerine gereksinim duyulmaktadır. Dijk, *bağlamı* bilişsel bir kavram olarak nitelemektedir. Bir başka deyişle zihinsel bir model olarak tanımlamaktadır. Oysa gerçek toplumsal aktörleri katılanlar olarak sunan toplumsal bir kavram olduğunu da eklemektedir. Bu durumun *bağlamı*, o toplumsal durumun sadece öznel bir oluşumu olarak ve süre giden *söylemin* yorumu ile ilgili olan bilgi olarak görmektedir (Teun Van Dijk, 2015: 36-37).

Bağlam konusu, *anlam değişimleri* ve *çok anlamlılık* konularıyla birlikte değerlendirilebilir. *Bağlam* meselesi sadece *söylem analizin* değil aynı zamanda temelde *anlambilimin* konusu olmakla beraber *metindilbilim*, *pragmatik* gibi alanların da temel unsurlarındandır.

1.4.1.2. Bağdaşıklık-Tutarlılık

Metni meydana getiren kelimelerin, çekimlenmelerin, kelime gruplarının, cümlelerin veya tüm unsurların belli bir mantık ve mânâ bağlantısı içerisinde olmasına *bağdaşıklık* adı verilir (Demirci, 2015: 241). Metinle ilgili dilsel her ögenin mutlaka belli bir düzlemde birbiriyle iç içe bir gizli örüntülenmesi olmalıdır. *Söylem analizi* çalışmaları da bu gizli örüntülenmenin sonucunda *söylemin* asıl amacını anlamını bulmayı amaçladığından *bağdaşıklık* unsuru metni anlama ve algılama aşamasında araştırmacının başvuracağı en önemli unsurlardandır.

Artgönderim ve *öngönderim* kavramları doğrudan doğruya *bağdaşıklık* unsuruyla alakalı terimlerdir. *Artgönderim*, önceye atıf anlamına gelmektedir bir diğer deyişle *anafor* da denilir. *Öngönderim* ise sonraya atıf anlamı taşımaktadır bir diğer deyişle *katafor* da denilir.

Tutarlılık ise daha çok *derin yapıyla* alakalı olup anlam ve mantık uyumuyla alakalıdır. Metni oluşturan tüm önermelerin hiçbir kopma olmadan, anlamsal bir bütün oluşturacak şekilde birbiriyle bağlantılı olması gerekir (Demirci, 2015: 241). Metindeki bütün cümlelerin birbiriyle alaka düzleminin aynı olmasını bekleyen

durum tutarlılıktır. Genel olarak herkes tarafından bilinen giriş, gelişme, sonuç üçlüsü bir bütünün kopuş yaşamayan parçaları durumunda olmak zorundadır.

Tutarlılık konusunda da *bağdaşıklık* konusunda da *zamirler* dikkat çeken bir duruma sahiptir. Çünkü *isim* ve *fillere* nazaran, zamirlerin türetebilme sınırlılığı, kullanım kısıtlılığı ve başka kelimeleri bağımlı olma durumları vardır. *Edatlar*, *ünlemler* ve *bağlaçlar* gibi *zamirler* de bu açıdan ayrıntılı olarak incelenmesi gereken öğelerdendir (Demirci, 2015: 241-243).

1.4.1.2.1. Artgönderim – Öngönderim

Artgönderim, en az iki kesit arasında yer alan *sözce* ya da *sözceler* grubu içindeki yorumlamaya dayalı ilişkilendirme olarak tanımlanabilir. Bir kesitin, önceden geçen bir başka kesit tarafından yeniden kullanılmasını belirtir. “*Hakan çok nazik birisi. O bana yardım etti*” sözcesindeki “*O*” adlı, önceden geçen “*Hakan*” söylem kesitinin farklı biçimde yeniden kullanılmasını belirtir (Günay, 2013: 206). Metinsel olarak “*Hakan*” vardır, bilişsel olarak ise “*O*” adlı bulunur. Zamirler, *bağdaşıklık* konusunda karşılaşılan referans ifadelerdir. Bu yüzden zamirlerin incelemesi *bağdaşıklık* ve *tutarlılık* konusunda başvurulması gereken önemli öğelerdendir.

Oktar’ın çalışmasına göre, *artgönderim* sadece *retorik* düzenlemeyle, yani aşamalı yapısal ilişkilerle yönetilmez, *artgönderim* düzeneklerinin seçiminde bazı iletişimsel etkenlerin de rol oynamaktadır. Bu etkenlerin, *gönderge* hakkında daha çok bilgi verme, *göndergenin* sınıflandırılması ve *göndergenin* başka kişilerle karşılaştırılması gibi iletişimsel işlevlerden kaynaklanmaktadır (1997: 132).

Öngönderim, sonradan geçecek bir kesitteki durumun daha önceden belirtilmesidir. “*Bu güller senin için, Hakan*” söylemindeki, “*senin*” kesiti, söylemin sonundaki “*Hakan*” kesiti ile belirginleşir (Günay, 2013: 209). *Öngönderim* bir nevi *artgönderimin* simetrisi konumundadır.

Belli bir bütünlüğü olan *söylem* ya da metinlerde, gerek dil adına yapılan *tutumbilimsel* kullanımdan, gerekse *söylemi* ya da metni oluşturan tümcelerarası ilişkiyi sağlama ve aralarında ilişki kurma açısından; söylem kesitleri arasında birçok ilişkilendirme durumu görülür. Bunlar *bağlaçlar*, *bağıntı ögesi* ve *metin içi göndergeler* yardımı ile olmaktadır (Günay, 2013: 206-207).

Söylemin çözümlemesi bir nevi *söylemin* yorumlanmasıdır, bu yüzden *söylemi* doğru anlamak ve doğru okumak *söylemdeki* anlamın doğru biçimde

tanımlamasıyla olacaktır. Ancak *söylemi* oluşturan *tümceler*in tek tek yorumlanmasına fırsat vermeyen dilsel öğeler de bulunabilir. Tümcelerarası artgönderimi düşünerek değerlendirmek gerekir.

Günay, “*Levent çok rakı içti. O sarhoş*” cümlesini örnek olarak ele alır. Bu *söylemin* iki *tümceden* oluştuğunu belirtir. Ona göre, birinci *tümce* tek başına ele alınıp anlamlandırılırsa da, ikinci *tümce* okuyucuya bu olanağı vermez. Yani ikinci *tümcede* geçen bir *artgönderimin* neyi belirttiğini bilmek gereklidir. O halde bir *söylemi* oluşturan *tümceler* arasında çok farklı ilişkiler bulunabilmektedir. Bu *artgönderim* ya da *öngönderim* olabileceği gibi, *edimsel bağıntılar*, *düzenleme bağlacı* ya da *bağıntı bağlacı* bu tür tümcelerarası ilişkiyi ortaya koyar (2013: 209).

Düzenleme bağlacı ya da *bağıntı bağlacı* olarak işlev gören bazı kelimeler şu şekildedir: Demek ki, demek oluyor ki, esasen, aslında, nedeniyle, nitekim, aksi halde, hakikaten, açıkça, ama, ancak, vb.. *Zaman belirleyicileri* de *söylemi* oluşturan tümcelerarası ilişkiyi kurmada yararlanılabilecek öğelerdir. *Zaman belirleyicilerine* birkaç örnek verecek olursak; biraz önce, daha önce, biraz sonra, vb.. düşünülebilir. Yine zaman kullanımları yani geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman, vb.. gibi kullanımlar da *tümcelerarası* ilişkiyle alakalıdır (Günay, 2013: 209-211).

Günay’ın çalışmasında Gouvard’a göre, *Belirim* ve *belirleyici* kavramı *artgönderim* ve *öngönderimle* ilgili önemli bir kavramlardır. *Belirim*, “*İletişim durumu içinde var olan bir kendiliğe doğrudan göndermede bulunan ya da en azından bu şekilde gösterilen bir yöntemdir.*” Günay’a göre, “*Söylem belirleyicileri*” kavramı ise aslında konuşmadaki yardımcı öğeler ya da boşluk doldurucu dilsel yapılarıdır. *Söylem belirleyicisi* olarak ele alınabilen bazı sözcükler şu şekildedir: “*Şey, tamam, işte, ya , yani, vb..*” Bir konuşucu “*Tamam mı?*” söylem belirleyicisini kullanıyorsa, amacı aslında dinleyiciyi söyleme katmaktır. Çünkü aslında “*Tamam*” şeklinde bir cevap beklemeyen çoğunlukla bu yüzden bir bakıma boşluk dolduran ya da boş sözler olarak düşünülebilir. “*Değil mi?*” *söylem belirleyicisini* de yine aynı şekilde değerlendirebiliriz. Burada da maksat dinleyiciyi *söyleme* katmaktır ve boşluk doldurulmuştur (2013: 210-211).

Sonuç olarak şunu diyebiliriz, bazı dilsel öğeler tek başına incelendiğinde bizi bir anlama götürmese de *söylem* bağlamında bir anlama götürmektedir.

1.5. Söylem Analizinde Kiplik

Eylem ve özne arasındaki ilişkiyi çözümlemede *kiplik* kavramı son derece önemli bir yere sahiptir. Bir metni doğru okumak, doğru analiz etmek ve geçerli değerlendirmelere varabilmek için metnin içindeki *kiplendiricileri* saptamak iyi bir yol belirleyicidir. *Kiplendiricilerin* tespit edilmesiyle yazarın niyetini, tavrını, tutumunu öğrenmek mümkündür. Bu açıdan *kiplendiriciler*, *söylem analizinde* önemli bir yere sahiptir. *Kiplendiriciler*, yazarın metni yazmasındaki asıl niyete götürür ve *yüzey yapıdan derin yapıya* geçiş için bir tünel mahiyetindedir.

Bağlamın dışında bir sözün öznelliğinden bahsetmek mümkün değildir. Bu yüzden de sözler doğrudan doğruya *kiplendirici* görevi taşımazlar. *Kiplendirici* değeri taşımaları için bir *bağlamın* içerisinde olması gerekir ancak o zaman öznelikten söz edilebilir. Dilsel olgular, bir *sözceleme* hali söz konusu olduğunda ancak öznel bir mahiyete sahip olabilirler. En basit anlamıyla öznellik, konuşucunun içinde bulunduğu duygu, tavır ve tutumun değerlendirilmesiyle ortaya çıkan bir olgudur. Özneliğin kaynağı ise verici öznenin içerisinde bulunduğu sosyal hayat ve kültürdür.

Kip ve *kiplik* kavramları oldukça karmaşık bir konu olarak görülmektedir. *Kip* kavramı genel olarak *fiili* ilgilendiren *zaman* olgusuyla alakalı bir kavramdır. *Kiplik* kavramının *kipten* ayrıldığı nokta ise konuşucunun *sözcesiyle* alakalıdır. Konuşucunun *sözcede* içinde bulunduğu tutum, tavır, niyet gibi olgular *kiplik* kavramını ilgilendirir.

Hirik'in aktarımına göre Çürük *kipliği*, "*Konuşurun ifade edilen önermeye karşı ne yaptığını, önerme hakkındaki bilgi durumunu, öznel bakışını, görüş ve duygularını içeren anlambilimsel bir ulam olduğunu dile getirmektedir. Kip, anlambilimde muhtelif işaretlerle eylemde çekim eki olarak biçimlenişini sağlayan bir dil bilgisi ulamı olarak tanımlanırken, kipten geleneksel tanımları, onu kiplikle eş değer tutar*" şeklinde tanımlamaktadır (Hirik, 2013: 248). Seçkin ise *kiplik* kavramı üzerine "*Konuşurun durum karşısındaki tutumu, bilgisi, beklentisi, şüphesi, zorunluluğu vb. durumları yansıtan ifade biçimleridir. Bu ifade biçimlerinin belirli işaretleyicilerden oluştuğunu söyleyebilmek oldukça güçtür. Çünkü kiplik ifadeler, anlambiliminin yoruma açık, çoğunlukla bağlama dayalı ve kapsama alanı geniş olan parçalarıdır. Kiplik ifadelerin yorumlanmasında bağlamın yanı sıra konuşan kişiyle dinleyici arasındaki sınıf farkı, yakınlık, konuşurun tonlaması gibi pek çok etken söz konusudur*" açıklamasını yapmaktadır (Seçkin, 2014: 10).

Rıza Filizok, *Kiplendiriciler* adlı çalışmasında, dilbilimci *Charles Bally*'nin şu görüşüne yer vermiştir. Haber'e "*Dictum*", habere ilave edilen bu bakış açısına yani kiplendirmeye de "*Modus*" adını verir. *Modus*, kiplendirilmiş bir haberdir. Aynı *haber cümlesi(dictum)*, konuşan kişi tarafından ihtiyaca göre farklı biçimlerde *kiplendirilebilir(modus)* (Rıza Filizok, <http://www.ege-edebiyat.org>: 22 Mart 2019).

Günay'ın çalışmasında Coquet'e göre, "*Dilbilim ve göstergebilim kiplik tanımında ve incelemesinde mantıktaki kullanımdan yola çıkar çünkü her iki alan da kipliği mantığı ilgilendiren hakikat kavramı üzerine kurmak zorundalar ya da kiplik, gerçeklik kavramı yani edimsel göndergelerle ilgili olmak zorundadır.*" (2013: 27). Bu durumda *kipliği* hem *felsefede ve mantıkta kiplik* çerçevesinde hem de *sözce ve kiplik* çerçevesinde ele alıp değerlendirmek uygun görüldüğü için *kipliğin mantığı ve felsefesi* üzerinden değerlendirmeler yapılarak ve *kiplik* konusunun teorik bilgi verme kısmında bu alandan yola çıkılarak *kipliği* açıklamaktadır.

Kip, dilbilgisel bir kavramdır ve *füli* ilgilendirir. *Kiplik* ise genelde *sözceyi* ilgilendirir. *Kiplik*, sözcedeki bir sürecin izlerini içeren sonuç olarak görülebilir (Günay, 2013: 280). *Kiplik*, sadece *fülle* ilgilenmez *sözcedeki* bütün öğeleri içine alır ve incelemesini bir *bağlamda* düzenletir.

Kipsel yapılar birçok farklı biçimde bulunur. Günay'ın çalışmasına göre, felsefe ve mantıkta *kiplik kavramı*; Öznel *kiplik*, nesnel *kiplik* ve karma *kiplik* olmak üzere üç türde ele alınmıştır. Bu çalışmadan yola çıkılarak felsefe mantıkta *kiplik kavramı* üzerine açıklamalar yapılmıştır (2013: 280-302).

1.5.1. Felsefe ve Mantıkta Kiplik

Felsefe ve mantıkta kiplik; öznel kiplik, nesnel kiplik ve karma kiplik olarak üç ana başlıkta incelenmektedir.

1.5.1.1. Öznel Kiplik

Öznel kiplikler genelde konuşanın kendisiyle alakalıdır yani konuşanı ilgilendirir ve *sözceleyenin sözcesindeki etkisi ve değerlendirmesi* ele alınır. Metinde öznenin konuya veya olaya karşı tutumunu, ne tür bir davranış içinde olduğunu anlayabilmek için *öznel kiplikler* başvurulacak ilk olgudur.

Öznel Kiplikler de kendi içinde iki türe ayrılır. Bunlar; *1.Bilimkuramsal Kiplik* ve *2.Değerlendirici Kipliktir.*

1.5.1.1.1. Bilimkuramsal Kiplik

Bir söylemdeki şüphe, olabilirlik, doğruluk, inanma gibi durumlarla ilgilidir.

Günay'a göre, "Bilimkuramsal kiplik, alıcı durumundaki öznenin edincinden doğmaktadır. Konuşanın karşısındaki alıcı bir yorumun arkasından yapılacak eylemin sorumluluğunu üzerine alır ve konuşan özne tarafından düzenlenen bilmeyeyle ilgili yani bilişsel durumları üstlenir" (Günay, 2013: 282). Sonucuna varmak, emin olmak, kanısında olmak, varsaymak, düşünmek, yargılamak, inanmak, beğenmek, sanmak gibi eylemleri bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Yani verici, alıcıyı olayın olabilecek gerçekleşmesiyle ilgili bir doğruluk ya da şüpheli olması açısından bir fikir ortaya koyarak söylemini belirtir.

1.5.1.1.2. Değerlendirici Kiplik

Öznenin yani vericinin metinle, durumla, olayla ilgili kişisel kanısını en basit anlatımla iyi-kötü şeklinde değerlendirmesi olarak düşünülebilir. Olayın vericinin zihninde iyi ya da kötü ne şekilde ortaya çıktığını bu tür kipliklerle kestirmek mümkündür. "Ne yazık ki, uyudu" diyen bir öznenin uyuma eylemiyle ilgili tutumunun kötü olduğunu "Ne yazık ki" söylemiyle görürüz. Tekrar bir örnek verecek olursak "Hele şükür, uyudu" diyen bir öznenin ise "Hele şükür" söylemiyle uyuma eylemine karşı iyi bir tutum içinde olduğunu söyleyebilir. İlk örnekte özne uyuma eyleminin yapılmasını istemezken ikinci örnekte uyuma eyleminin yapılmasını istemektedir. Burada öznenin uyumayla ilgili bir değerlendirme içinde olduğunu da değerlendirici kiplikler yoluyla bulunmuştur.

1.5.1.2. Nesnel Kiplik

Günay'ın çalışmasına göre, nesnel kiplik de kendi içerisinde varlıkbilimsel kiplik ve karar verme kipliği olarak ikiye ayrılır (Günay, 2013: 288-289).

1.5.1.2.1. Varlıkbilimsel Kiplik

Varlıkbilimsel kiplikler, olayın gerçekliğiyle ilgilidir. Konuşan kişi bir olayın varlığını ortaya koyuyorsa ve bir görüşü belirterek kanıyı ortaya koyuyorsa oluşturduğu söylem, varlıkbilimsel kiplik çerçevesindedir. Bu tür kiplikler olayın gerçek-gerçekdışı/ olanaklı- olanaksız oluşuyla ilgilidir.

Bir örnekle bu kipliği açıklayacak olursak; "Türkiye'nin başkenti Ankaradır." diyen bir konuşucu gerçek ve olanaklı bir söylem ortaya koymuştur. –dir bildirme

ekiyle oluştuğu da görülmektedir. *Bildirme kipliklerinin* varlıkbilimsel olduğunu söylemek mümkündür.

1.5.1.2.2. Karar Verme Kipliği

Günay'a göre, "Genel olarak karar verme kiplikleri olarak: *gereklilik, olanaksızlık, olanaklılık ve olağanlık durumlarını belirtir. Adından da anlaşılacağı gibi szceleyenin karar verme anında kullandığı kiplikleri belirtir.*" (2013: 289). Yani konuşanın bir durumla ilgili yargının ne olduğunu anlamada *karar verme kipliğine* ulaşmak doğru olacaktır.

Karar verme önermeleri; inanmak, bilmek, ikna olmak, kanısında olmak, kanmak, aklı kesmek, aklı yatmak, kanaat getirmek, gibi eylemlerle belirtilir (Günay, 2013: 290).

1.5.1.3. Karma Kiplik

Günay'ın çalışmasına göre, bu *kiplikler de yükümlülük ve isteğe bağlılık* olarak iki başlıkta ele alınmıştır (2013: 290-292).

1.5.1.3.1. Yükümlülük Kipliği

Bir konuda verici, kendisini ya da alıcıyı sorumlu tutar o konuyla ilgili ya izin verir ya da yasaklar. Buyruk vermek, direktif vermek, talimat vermek gibi *buyurma edimleri, yükümlülük kipliği* içerisinde değerlendirilir.

1.5.1.3.2. İsteğe Bağlılık Kipliği

İsteğe bağlılık kipliğinde verici tarafından, önerilen bir içerik konusunda bir başka znedenden beklenen istek, arzu, niyet gibi durumları belirtir (Günay, 2013: 292). Bu kipliklerin doğasında bir istek ve arzu olduğunu söyleyebiliriz. Verici, bir istek içinde *söylemi* gerçekleştirir. Bütün emirler de bir biçimde istek belirtir. Bu noktada emir cümlesinin hangi *bağlamda* kullanıldığını tespit ederek aslında *isteğe bağlılık kipliğinde* ele alınıp alınamayacağını bilmek oldukça önemlidir.

1.5.2. Sözce ve Kiplik

Sözce, cümlenin sınırlarını aşan dilbilgisel boyuttan ziyade dilin *bağlamını* ilgilendiren ve cümlelerin birbiriyle aralarında bağlantısıyla alakalı bir kavramdır. Söyleme gidilmesine yardımcı olan en temel kavramlardan birisidir. Bu durumda çözümlenmesi gereken asıl olgunun *cümle* değil *sözce* olduğunu söylemek

mümkündür. *Yüzey yapıdan derin yapıya* ulaşmamızın yolu *sözceyi* anlayıp, çözümlenmekle olacaktır.

Zeynep Erk Emeksiz, *Dil Dergisi*'nin 2008 yılında yayınlanan 141. sayısındaki makalesi *Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği Ve Anlamsal Roller*'de Palmer ve Bybee'ye göre *kip* ve *kiplik*le ilgili yorumlara yer vermiştir. *Kiplik* ve *kip* arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir. *Kiplik* önerme boyutunda yalnızca *yüklemi* değil tüm *tümceyi* kapsayan ve bakış açısı yansıtan anlamsal bir *ulam*dır ve bu nedenle tek bir *dilbilgisel* yapıya indirgenemez. *Kip* ise bu *anlamsal ulamın* dilbilgiselleşmiş biçimidir. Bu ayırım *kavramsal zaman (time)* ve *dilbilgisel zaman (tense)* ayırımına benzer. *Zaman* ve *kiplik*, kavramsal yapılara; *dilbilgisel zaman* ve *kip*, dilbilgisel yapılara karşılık gelir. Tıpkı *zaman* gibi *kiplik* de *kip* dışında diğer dilsel araçlarla işaretlenebilir (2008 : 55-66).

Sözce ve *kiplik* kavramlarının aynı düzlem üzerinde hareket ettiği görülmektedir. Her iki kavram da dilbilgisel boyutun üzerinde cümlenin ötesiyle yani *bağlamıyla* ilgilenmektedir. Önemli olan anlamsal yapıdır.

Günay'a göre, "*Kipleştirme, konuşan öznenin sözcesine karşı olan tutumunu belirtir. Konuşan öznenin alıcısı ve sözcesi ile ilgili konumuna göre kipleştirmenin bir işlevi olacaktır. Konuşan özne sözcesinde, biçimbirimler, bürünbilgisi, yüz hareketleri vb. türünden farklı türden izler bırakabilir. Kipleştirme devamlılığı olan bir süreçtir. Kipleştirme sözcelemenin boyutlarından birisidir. Bu boyut göndergesel boyutla da ilgilidir. Verici ya da konuşan özne aynı devinim içinde başka öznelerle ya da kendi sözcesi ile ilişki içinde olur*" (2013: 292).

Günay, *sözce* ve *kiplik* konusunu *sözceleme kipi* ve *sözce kipi* olmak üzere iki başlıkta ele almıştır (2013: 292-302).

1.5.2.1. Sözceleme Kipliği

Sözceleme kipliği, vericinin alıcı ile kurduğu iletişim biçimini belirginleştirir. *Tümce kipliği* de denilen *soru, savsöz (ya da bildirgen sözce)* ve *buyrum sözcelerinde*, daha geniş anlamda *edimsöz* gücünü belirten kiplikler söz konusudur (Günay, 2013:293). Vericinin alıcıya iletmek istediği mesajı nasıl verdiği ve eylemi hangi niyetle ya da duyguyla söylediğini belirlemek *sözceleme kipliği*yle sağlanabilir.

Sözceleme kipini yalnızca eylemler değil *belirteçler* de gösterebilir. Genel olarak dört tür *tümceyle* ilgili *kiplikler* söz konusudur. Bu *kiplikler*; *yargı*,

emir/buyurum, soru ve bildirim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında *sözceleme kipliği* bazen *belirteç* ya da *sıfatlarla* da yapılabilir. Önemli olan verici ile alıcı arasındaki kipsel yapıyı belirleyerek vericinin niyetini ve içinde bulunduğu duyguyu ortaya çıkarmaktır. Alıcıyla verici arasındaki iletişim şeklini görmemiz açısından önemlidir. *Sözceleme kipliği* kavramının *sözceler*in *edimsözleri*yle ilgili *kiplikleri* belirtmesi açısından *edimbilim*le de bağlantısı bulunur. Aslında *edimbilim* ile *söylem analizinin* aynı amaca yakın bir düzlemde olduğunu söylemek mümkündür. Dilin kullanımı asıl mevzudur (Günay, 2013: 293-295).

Sözceleme kipliklerinin de kendi arasında alt başlıkları bulunmaktadır.

1.5.2.1.1. Kesinleyici Kiplik

Verici ile alıcı arasındaki iletişim tipini net bir şekilde görmek için *kesinleyici kipliklere* dikkatle bakılmalıdır. *Kesinleyici kiplik*; bir haykırış, bir emir/buyurum, bir soru sözcüğü ve bir bildirgen *sözceden* mutlaka birini belirtmelidir (Günay, 2013: 295-297).

1.5.2.1.2. Buyrum Kipliği

Buyrum yani emir bir işe zorlamadır. *Sözcelemede* verici, alıcıya yapması için zorunlu bir gönderimde bulunduğu zaman konuşucu ile dinleyici arasında canlı ve doğrudan bir iletişim olacaktır. Konuşucunun, *sözcelemede* yer almasının en bilindik yoludur. Ancak *emir kipi*nin farklı *bağlamlarda* farklı anlamlar teşkil etmesi mümkündür. Bu sebeple de *söylem analizinde* hem *sözceler*in değerlerini hem de kullanıldığı *bağlamları* bilmek *söylemin* çözümlenmesi açısından oldukça kritik bir öneme sahiptir. Örneğin bir anne çocuğunun odasına girdiğinde onu oyun oynarken görürse ona “Hemen ödevlerini yapıyorsun!” dediğinde burada –ıyor zamanının *emir kipi* yerine kullanılmış olduğu görülmektedir. Vericinin niyetini anlamak için *sözceyi bağlam* çerçevesinde değerlendirmek gerekir (Günay, 2013: 297-299).

1.5.2.1.3. Soru Kipliği

Soru, çoğu zaman bir cevap bekleme durumudur. Cevap bekleme durumlarında verici, eksik bilgisini doğrulamayı ya da alıcıdan yeni bilgi almayı hedeflemektedir. Ancak bir *bağlam* içerisinde *soru cümlesi* kalıbında gelen bir *söylemin* her zaman cevap istediğini söylemek mümkün değildir. Alıcıyla birebir bir diyalog halinde olmayan verici çoğu zaman sorduğu sorunun cevabını bilmekte olacaktır. Bu noktada da alıcının niyetinin *bağlam* çerçevesinde ne olduğunu bulmak

yine *söylem çözümlemesinde* önemli bir durumdur. Özellikle vaaz konuşmalarında bu kullanımlar oldukça fazladır. Vaiz, *retorik sorularla söylemi* etkileyici ve kabul edilir kılmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda da *soru kipliği*yle farklı anlamlara gelen kullanımlar sergileyebilir. “Ne kaldı vermediğin bir çürük hayatın için?” diyen bir vaiz bu sorunun gerçekten cevabını öğrenmek istememektedir. Onun amacı alıcıyı eleştirerek yani yergi yoluyla alıcının düşünmesini sağlayarak, üzerinde bir etki yaratmaktır (Günay, 2013: 299-300).

1.5.2.2. Sözce Kipliği

Kullanımda *öznelik* olgusu *sözcenin* belirleyicisi niteliğindedir denilebilir. Bir verici “İnsan” yerine “İnsan müsveddesi” diyorsa bu vericinin özneliğini gösterir. *Sözce kipliği*, vericinin içinde bulunduğu ruh haline, olaylar karşısında sergilediği tutuma ve özneye ilgili diğer bazı durumlara götürebilir.

Sözce kipliği başlığında Rıza Filizok’un “*Kiplendiriciler*” adlı çalışmasında, *sözce kipliklerini* de beş başlık altında topladığı tasniflemeden yola çıkılarak açıklamaya gidilmiştir (Rıza Filizok, <http://www.ege-edebiyat.org>: 22 Mart 2019).

1.5.2.2.1. Gerçeklik Kiplikleri

Verici, ortaya koyduğu *söylemin* gerçekliği ya da kesinliği hakkında kimi zaman kullandığı dilsel öğelerle bilgi verir. Ortaya koyduğu bilgi tabi yine kendi özneliği içerisinde olacaktır. “Muhakkak ki ona saygım sonsuzdur” diyen bir verici burada “Muhakkak ki” kullanımıyla *söylemin* gerçekliğini desteklemektedir.

1.5.2.2.2. Dilek ve İstek Kiplikleri

Vericinin gerçekleşmesini istediği olay ya da durumla ilgili tutumunu bu tarz kipliklerde görmek mümkündür.

1.5.2.2.3. Gereklilik Kiplikleri

Verici, bu tarz kiplikleri tercih ediyorsa söz konusu olan işin mutlaka yapılması gerektiği anlamını vermek istemektedir. *Dilek ve istek kipliğinde* olay ya da durumla ilgili öznel tutumunu sezdirenen verici, *gereklilik kipliğinde* ise olay ya da durumla ilgili tutumunu bildirmekle beraber alıcıyı da bu tutuma dahil olmaya davet eder bir tavır sergilemektedir.

1.5.2.2.4. Değerlendirme Kiplikleri

Verici, *söyleminin* içerisine kendi değerlendirmelerini, bakış açısını ve olay veya durumla ilgili tutumlarını bazı kelimeler yardımıyla ortaya koyabilir. Bu yolla ahlâkî değer yargılarını, estetik değer yargılarını, yüceltme ve yerme isteğini belirtmiş olacaktır. “Zavallı adam” diyen birisi yüceltme ve yerme isteğini “Zavallı” kelimesiyle alıcıya belirtmiş olacak ve adam hakkındaki görüşünü yansıtmış olacaktır.

1.5.2.2.5. Duygu Kiplendiricileri

Verici, ortaya koymuş olduğu *söylemde* karşısına çıkan olay ya da durumla ilgili içinde bulunduğu hissi alıcıya yansıtmak istediği durumlarda bu *kiplendiricileri* kullanmaya başvurur.

Genel anlamıyla *kiplendiriciler* ya da *kiplikler* öznenin içinde bulunduğu tavır ve tutumla ilgilidir. *Söylem analizi* yaparken ise öznenin içinde bulunduğu tutumu ve tavrı bilmek *söyleminde* kullanmış olduğu dil kullanımını ne sebeple tercih ettiği sorusuna götürerek, cevaplar bulunmasında yol gösterici olmaktadır.

1.6. Kiplik Kavramı Üzerindeki Çalışmalar

Kiplik kelimesinin ortaya çıkışı Latince kökenli *modus* kelimesine dayanmaktadır. *Modus* kelimesi “ölçü, limit, tarz, sınır, durum” gibi anlamlara gelmektedir. Türkçede ise bu kavram “kip, şekil, biçim” kelimesinden türetilerek *kiplik* adını almıştır. Söz edilen kavramla ilk olarak felsefeciler ilgilenmiş ve ele almıştır. Önergelerin doğruluğu, yanlışlığı ve temeli gibi dil-gerçeklik ilişkisiyle alakalı olan mantık, kipliğin doğuşuna işaret etmektedir. *Kiplik* incelemeleri temel olarak bu mantık çizgisinden yola çıkılarak sınıflandırmalara gidilmiş ve incelemeler de bu yolda yapılmıştır. Bu noktada mantığın alt alanı olarak *modal mantık* karşımıza çıkmaktadır. Modal mantığın kökleri Eski Yunan’a dayanmaktadır. Aristo bu alanın sınıflandırılmasında temel olarak *olasılık* ve *zorunluluk* kavramlarına işaret etmiştir. Aristo dışında bu kavramla ilgili Diodorus Cronus da çalışmalar geliştirmiştir. Genel olarak *modal mantık* sınıflandırmalarının temelini Aristo’nun attığını söylemek mümkündür. Aristo’dan sonra İbn Sina, Farabi, Kant gibi önemli bilim adamı ve düşünürler de *modal mantık* üzerine fikirlerini beyan etmiştir (Kerimoğlu, 2011: 9-11).

20. yüzyıl *modal mantık* alanında bir çığır açmıştır. Clarence Irving Lewis’in *Mind* (Zihin) adlı eseri bu yeni başlayan hareketlenmenin habercisi niteliğindedir.

Rudolf Carnap ise *modal mantık* alanının gelişmesinde rol oynayan bir diğer önemli isimdir. Kerimoğlu'nun konuyla ilgili çalışmasına göre Carnap, *kiplikleri* altı tür olarak tasnifler. Carnap Tasniflemesi; 1. *Zorunlu*, 2. *İmkansız*, 3. *Muhtemel*, 4. *Zorunlu olmayan*, 5. *Mümkün*, 6. *Muhtemel olmayan* şeklindedir. Bir diğer önemli isim ise Saul Kripke olmuştur. Onun öncüsü olduğu "*Olası Dünyalar Semantiği*" ve "*Kripke Semantiği*" adlı teorileri kayda değer niteliktedir. Saul Kripke *kiplik* kavramını eleştirenlere karşı olarak *Naming and Necessity (Adlandırma ve Zorunluluk)* adlı eseri ortaya koymuş ve söz konusu olan bu eser Kerimoğlu'nun aktarımına göre *kiplik* çalışmalarında bir dönüm noktası olarak kayıtlara geçmiştir (Kerimoğlu, 2011: 11).

Kiplik kavramı, *semantik* bir kavram olması sebebiyle tanımlaması oldukça güçtür ve açık uçlu tanımlamalara sebebiyet verebilir. Bilindiği üzere anlam, dil incelemelerinde sınıflandırması son derece güç bir olgudur. "*Kiplik nedir?*" sorusu sorulduğunda her zaman birbiriyle uyuşan ve tutarlı olan tanımlamalara rastlamayı beklemek zordur. *Kiplik* terimi basit bir ifadeyle olasılık ve zorunluluk ifadeleriyle ya da konuşurun tutumuyla ilgili olan bir kavramdır. Bir çok bilim insanı bu kavramın belli başlı tanımlamalarına gitmiştir. Kerimoğlu'nun çalışmasında Kiefer'a göre, *kipliğin* cümledeki önermesel ifadeler ile ilişkilendirilebileceğini ya da dilbilimsel bakımdan açıklanabilecek öge sınıflarının (*must, may gibi kiplik yardımcı fiiller, kiplik zarflar vb.*) anlamlarını içeren bir kavram olarak ele alınabileceğini belirtmektedir. Yine Kerimoğlu'nun çalışmasında belirtilene göre; J. Bybee ve S. Fleischman, tüm dilleri kapsayacak karşılaştırmalı bir *kiplik* araştırmasının zorluklarını sıralarken *kipliğin semantik ve işlevsel* alanının çok geniş olmasından, *kipliğin sosyal ve interaktif bağlamlarda* daha iyi belirlenebilen bir alan özelliği göstermesinden ve dillerin *semantik* ifadelerinin form bakımından çok önemli farklılıklar sergilemesinden söz ederler (2011: 18). Daha bir çok bilim insanı *kiplik* kavramı üzerinde tanımlamalarda bulunmuştur.

Kerimoğlu'nun Narrog'den alıntılamasına göre, Narrog, *kiplik* tanımlarını gösterdikleri ortaklıklar bakımından üç kategoride ele alır:

1. *Konuşurun tutumunu esas alarak yapılan kiplik tanımları. Kiplik bu tanımlara göre konuşurun öznelliğinin, görüş ve duygularının ifadesidir. Bu tanımlamaya yakın olan isimler Lyons, Palmer ve Bybee-Perkins-Pagluica örnek olarak gösterilebilir.*

2. Gerçeklik (*actuality*), olgusalılık (*factuality*), geçerlilik (*validity*) veya gerçeklik-gerçek dışılık (*realis-irrealis*) kavramları temelinde, yani bir önermenin gerçekçi/ olgusal, geçerli veya gerçek olup olmama kabulünü esas alarak yapılan kiplik tanımları. Chung-Timberlake, Kiefer, Mithun, Givon, Palmer bu tanımlamaya yakın isimler arasında sayılabilir.

3. Olasılık ve zorunluluk ifadelerini esas alarak yapılan kiplik tanımları: Bu grupta modal mantık kökenli tanımlar yer alır ve yazarın bu nitelikte gördüğü tanımlar. Auwera-Plungian, Fillmore, Gerstenkorn tarafından yapılan tanımlardır (2011: 20).

Kısacası *kiplik* kökeni bakımından felsefi bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. *Dilbilimi* incelemelerinde de ortaya çıkışı yeni olan genç bir kavramdır. Felsefede kavramın başlangıcı Aristo'ya dayanırken *dilbiliminde kiplik* teriminin başlangıç isimlerinden biri Christian August Heyse olarak düşünülebilir. Kerimoğlu'nun Narrog'den aktarımına göre, Heyse'in *Theoretisch-praktische deutsche Grammatik oder Lehrbuch der deutschen Sprache* (*Teorik-Pratik Almanca Grameri veya Alman Dilinin El Kitabı*) adlı eserinde *kiplik* kavramını, konuşurun farklı psikolojik durumlarını ve farklı iletişim işlevlerini karşılayan cümle tiplerini ayırmak için kullandığından bahseder (2011: 13). *Dilbilimsel kiplik incelemelerinin* temelini oluşturacak nitelikte bir tanımlama olduğunu söylemek mümkündür.

Dilbilimsel kiplik incelemelerinde bir diğer önemli isim de Otto Jespersen olarak bilinir. Otto Jespersen'in *Philosophy of Grammar* (Gramer Felsefesi) adlı eseri *kiplik* açısından önemli bir eserdir. Onun bu eserinde kipliği sınıflandırma ölçüsü *istek (will)* kavramı üzerinde şekillenmektedir. Bunlardan birisi istek ögesi içerenler diğeri ise hiçbir istek ögesi içermeyenlerdir. *Kiplik* kavramının *modern dilbilim* öncülerinden biri ise Georg von Wright'tır. *Felsefe ve modal mantıkta* ikili yapı olan *olasılık ve zorunluluk* kavramlarının dilbilimsel karşılığı olan *bilgi (epistemic)* ve *yükümlülük (deontic)* kipliği ayırımını geliştirmiştir. Daha sonralarda da *dilbilim* alanındaki *kiplik* tasniflemelerinde bu iki ayırım oldukça fazla kullanılmıştır (Kerimoğlu, 2011: 31-35).

Sonuç olarak *kiplik* kavramı için toplanan bilgilerle *kipliğin* genel özellikleri şu şekildedir:

1. Konuşurun içinde bulunduğu tutumu bildirmelidir.
2. Önermenin gerçeklik derecesiyle ilgili bilgi veren bir yapıya sahiptir.

3. Önermenin ya tersi mümkün olmayan bir zorunluluk bilgisini içerdiği ya da bir olasılığı içerdiğini belirtmelidir.

1.6.1. Metin İncelemelerinde Kiplik Çalışmaları

Kiplik incelemelerinde önemli olan nokta incelemeyi yapacak olan araştırmacının “Durduğu yeri” yani *kiplik* incelemesine yaklaşımının ne olduğunu anlamaktır. Bir araştırmacının *kiplikle* ilgili temel sorunların ne olduğuyla ve hangi ölçütler ışığında hareket ederek araştırmasını yapmış olduğu araştırmanın bu bölümünde açıklanmaktadır. Kerimoğlu'na göre, genel olarak araştırmacıların *kiplik incelemelerine* yaklaşım biçimleri üç ana başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar; *mantıksal yaklaşım, tipolojik yaklaşım ve semantik ve pragmatik yaklaşım* şeklinde sınıflandırılmıştır. Daha önceki bölümde de bahsedildiği gibi *kiplik* kavramının doğuşu, *felsefe ve mantığa* dayanmaktadır. Bu da *mantıksal yaklaşımın* temeline gitmektedir. Bu yaklaşımla araştırmalar yürüten bazı bilim insanları şu şekildedir: John Lyons, Angelika Kratzer, Ferenc Kiefer, Kai von Fintel vb. Bu araştırmacılar aslında *kipliğin* sadece mantık kısmıyla ilgilenmemiş aynı zamanda *semantik ve pragmatik* bakış açıları da geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım metin üreticisinin dünyaya dair bilgisinin niteliği, bu bilginin dayanak noktası olduğunu kabul eder. *Olasılık ve zorunluluk* kavramları *modal kiplik* kavramında karşımıza çıktığı gibi genel olarak mantıktaki *kiplik* kavramında da esas terimlerden biridir (2011: 27-30).

Tipolojik yaklaşım çalışmaları, temelde dünya dillerinin temel özelliklerini belli parametreler ışığında gruplamaya amaçlar. *Tipoloji* için doğrudan doğruya dillerin çeşitlenmesiyle ilgili bir çalışma demek mümkündür. Dünyadaki dillerin *kiplik* yönünden incelenmesi sıklıkla rastlanan bir çalışmadır. *Tipolojik kiplik incelemelerinde* öne çıkan isimler arasında öncelikle Palmer olmak üzere Bybee, De Haan, Van Der Auwera bulunmaktadır. Dünya dillerinde *kiplik* bildirmek için hangi yolların kullanıldığı, *kiplik* bildirme araçları yönünden dillerin sınıflandırılması gibi konulara odaklanan *tipolojik kiplik incelemelerinde* işlevsel bir bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir. Araştırmacıların amacı *kipliğin* yapısını belirlemektir. Ancak yapısı belirlenen *kipliğin* her zaman aynı işlevde olması beklenemez bu yüzden de *semantik* bir bakış açısını da gerektirmektedir (Kerimoğlu, 2011: 28-29).

Her *kiplik incelemesi* aslında temelde bir *anlam incelemesidir*. Bu yüzden de *semantik* bir yaklaşıma sahiptir. *Tipolojik* yaklaşımda da incelemelerin sadece mantık çerçevesinde değil aynı zamanda *semantik ve pragmatik* bakış açısı çerçevesinde de

incelendiğinden söz edilir. Bu yaklaşımda önemli olan aslında *bağlam*dır. *Semantik ve pragmatik kiplik incelemeleri* vurgusu taşıyan incelemelerde *kiplik* ögesini çevreleyen de *bağlam*dır. *Pragmatik* çalışmalarda dilsel yapıların dışında dil dışı unsurlarda oldukça önemli bir yere sahiptir. *Semantik ve pragmatik* çalışmalar dilin kullanımını ön plana çıkararak çalışmalardır (Kerimoğlu, 2011: 30-31).

Metin incelemelerinde *kiplik* çalışmalarıyla alakalı birçok önemli isim ve eserler bulunmaktadır.

Wright'ın *kiplik*le ilgili tasniflemeleri önemli yere sahiptir. O, *kipliği* dört kategoride değerlendirir. Bunlardan ilki *doğruluk kipliği*dir, ikincisi *bilgi veya bilmenin kipliği*, üçüncüsü *yükümlülük veya zorunluluk kipliği*dir ve son olarak dördüncüsü ise *oluş veya varlık kipliği*dir. Çoğu *kiplik* tasniflemesi de bu sınıflandırmadan yola çıkılarak yapılmıştır. Bu açıdan bu tasnifleme oldukça önemli bir yere sahiptir (Kerimoğlu, 2011: 34-35).

J. Lyons da başarılı tasniflemeleriyle ön plana çıkan bir araştırmacıdır. O, *dilbilimi ve mantığı* birbirinden ayırmadan birleştirici bir tutumla *kipliği* ele almıştır. Ünlü eseri *Semantics* bu noktada önemli bir kaynaktır. J. Lyons, *Semantics* adlı eserinde *kipliği* şu şekilde sınıflandırmıştır: 1. *Zorunluluk ve olasılık*, 2. *Bilgi kipliği ve gerçeklik*, 3. *Bir kiplik olarak zaman*, 4. *Yükümlülük kipliği*, 5. *Zorunluluk* 6. *İzin* 7. *Yasaklama ve* 8. *Muafiyet*. Bunun dışında *bilgi kipliği* ile ilgili olarak yapmış olduğu alt sınıflandırma da literatürde önemli bir yere sahiptir (Kerimoğlu, 2011: 34-35).

A. Kratzer, *kiplik*le ilişkili olarak *pragmatik ve semantik yaklaşım* çerçevesinde bir tutumla *kipliğin* incelemesinde *bağlamı* ön plana çıkarmıştır. O, *kipliği* yalnızca tek noktadan ele almayarak mantık terim ve sembollerini de kullanarak incelemelerini yapmıştır. Kratzer, İngilizcedeki *must* ve *can* yardımcı fiillerinden yola çıkılarak *bağlamın* önemine vurgu yapan bir örnekleme gitmiştir. O, *must yardımcı fiilinin* farklı *kiplik* türlerini işaret ettiğini söyler. Kerimoğlu'nun aktarımına göre Kratzer'ın *bağlamla* ilgili sunmuş olduğu örneklemelerin sadece Türkçe çevirisi aşağıda gösterilmektedir. Buna ek olarak aynı zamanda bu örnek cümlelerin *bağlam* açısından hangi şekilde tasniflemeye dahil olduğunun bilgisi yanına eklenmiştir (2011: 40-41).

a. "Bütün Maori çocukları atalarının isimlerini öğrenmeli." [Emir anlamı verildiği için yükümlülük kipliği]

b. “Maorilerin ataları Tahiti’den gelmiş olmalı.” [Bir bilgi ve kanıt söz konusu olduğu için bilgi kipliği]

c. “Eğer hapşirmek zorundaysan, en azından mendilini kullan” [İnsanların davranışları hakkında konuşma konusunda yardımcı olduğu için davranış kipliği]

d. “Kahukura-nui öldüğünde, Kahungunu halkı dedi: Rakaipaka şefimiz olmalı.” [İstek ve tercihleri bildirdiği için tercih veya duygu kipliği]

Kerimoğlu’nun aktarımına göre Kratzer’ın Almandaki *kiplik* bildiren *yardımcı fiillerin* yorumu için iletişimsel arka plan kavramını tartıştığı örnek cümleler aşağıda verilmiştir. Örnek cümlelerin tasniflenmesinin açıklaması yanına bilgi olarak eklenmiştir (2011: 42).

a. “Kastenjakl katil olabilir.” [Polisin elde etmiş olduğu bazı kanıtlara bakarak yorumda bulunabileceği izlenimi yaratan bir tutumdur]

b. “Gauzner-Michl katil olmalı.” [Bu kez polisin elinde daha fazla kanıt olduğu ve artık katilin kim olduğuna dair kanıtlardan yola çıkarak çıkarımda bulunduğu izlenimi söz konusudur]

Bu örneklemeden yola çıkılarak söylenebilecek şey ise sonuca giden arka plan ve sonucun gücünü belirleyen *kiplik* ilişkisidir.

Bunlar dışında bir de Kratzer’in *kiplik* kavramının boyutları üzerine ortaya koymuş olduğu düşünceler bulunmaktadır.

Kerimoğlu’nun aktarımına göre, Kratzer’ın *kiplik* kavramının boyutlarıyla ilgili ortaya koyduğu sınıflandırma şu şekildedir:

1. *Kipsel güç: Zorunluluk, zayıf zorunluluk, iyi olasılık, küçük olasılık, en azından iyi bir olasılık, daha iyi olasılık, belki diğerleri*
2. *Kipsel taban: Durum veya bilgi .*
3. *Yönlendirme kaynağı: Yükümlülük, duygu vb.. (2011:43-44).*

II. BÖLÜM

2. MEHMET ÂKİF ERSOY VE FATİH KÜRSÜSÜNDE

2.1.Mehmet Âkif'in Kişiliği

Çalışmanın bu kısmında Âkif'in hayatı ile ilgili tarihi bilgiler Huyugüzel, Bağcı ve Gökçek'in "*Safahat*" adlı çalışmalarındaki "*Mehmet Âkif Ersoy Kronolojisi*" adlı kısma bağlı olarak düzenlenmiştir (Huyugüzel, Bağcı, Gökçek, 2014: 11-17).

Âkif, 1873 yılının Kasım veya Aralık ayında Fatih'in Sarıgüzel Mahallesi'nde İpekli Tahir Efendi ile Buharalı bir aileye mensup Emine Şerife Hanım'ın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Âkif, iki dünyayı aynı anda yaşayan ve bu iki dünya arasında köprü olan biridir. Asıl adı *Ragıyf (Ragif)*dir. Bu isim Arapçada *yufka, pide bir nevi ekmek* anlamına gelmektedir. Zamanla Ragif ismi Âkif şeklini almış ve Âkif olarak anılmıştır.

Âkif, ilk eğitimini Fatih'te babasının yanında almıştır. *Safahat*'ın 3. kitabı olan "*Hakkın Sesleri*"nde üçüncü şiirine not olarak "*Ne öğrendiysem babamdan öğrendim*" diyerek eğitiminde babasının katkısının yerini belirtmiştir (Gökçek, 2014: 27).

1878 yılında Emir Buharî Mahalle Mektebi'ne başlamıştır. Daha sonra 1879'un sonlarında Fatih İptidaî Mektebine başlamıştır. Burada eğitimini tamamladıktan sonra 1882 yılında Fatih Merkez Rüştüyesi'ne kaydolmuş ve okulunu bitirdikten sonra Mülkiye'nin İdadî kısmına geçmiştir. Fatih Merkez Rüştüyesi'nde şahsiyetini büyük ölçüde şekillendiren ve Akif'e etki eden Türkçe muallimi Kadir Efendi'den dersler almıştır. Esad Dede'den Arapça dersleri alan, Hafız Divanı'nı, Sadi'nin Gülistan'ını bu yıllarda okuyan Âkif, Farsça ve Fransızca da öğrenmekteydi. Mülkiye İdadîsi'ni bitirmesinin ardından 1888 yılında babası Tahir Efendi'nin vefatıyla derinden sarsılmış ve evlerinin yanmasıyla maddi sıkıntıları da beraberinde gelmiştir. Âkif'in hayatının yol haritası bir anda değişmek zorunda kalmıştır. Onun eğitim hayatını etkileyen bu iki olay onu istediğinden bambaşka bir hayata sürüklemiş olsa da azmiyle ve büyük gözlem yeteneğiyle içinde bulunduğu durumlardan kendisine önemli katkılar sağlamayı da bilmiştir. 1889 yılının sonlarında önce Ahırkapı'da, sonra Halkalı'da öğretime başlayarak Baytar ve Ziraat Mektebi'ne girmiştir. Ziraat ve Baytar Mektebi kişisel gelişiminde büyük rol

oynamıştır. Buradaki eğitimi onun halkın ve devletin içerisindeki eksikleri görmesini sağlayarak farklı bakış açıları geliştirmesini sağlamıştır. 1893 yılında Baytar ve Ziraat Mektebi'ni birincilikle bitirmiştir.

1893 yılının Aralık ayında Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti 5. Şube Baytar Müfettiş Muavinliği'ne tayin edilerek çalışma hayatına başlamıştır. Rumeli, Anadolu ve Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde görev almış ve bu görevi sayesinde çok gezen şair halkı yakından gözlemlene fırsatı yakalamıştır. Âkif'in şiirlerinde en çok göze çarpan gözlem yeteneğinin temellerinin bu görevleri sırasında geliştiğini söylemek mümkündür.

1892 yılında bugün elde bulunan ve Bağdatlı Ruhi'ye nazire olarak yazılan ilk şiiri “Destur”u kaleme almıştır. 1893 yılında ise ilk matbu şiiri “Gazel” *Hazine-i Fünûn*'da neşredilmiştir. 1894 yılında hıfzını tamamlayarak hafız olmuştur.

1898 yılında Tophane-i Amire veznedarı Mehmet Emin Bey'in kızı İsmet Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten Cemile, Feride, Suad, İbrahim Naim, Emin ve Tahir adlarında altı çocuğu olmuştur. Çocuklarına mutlaka dil öğrenmeleri konusunda destek olmuş ve her çocuğuna en az iki dil öğretmiştir. Âkif, dile son derece yatkın biridir Arapça, Farsça, Türkçe ve Fransızca gibi dilleri erken yaşta öğrenmiştir. O da babası gibi çocuklarının ilk eğitimini kendisi vermeyi uygun görmüştür.

Mehmet Âkif Ersoy'un hayatını konu alan TRT belgeselinde, torunu Selma Argon onunla ilgili, son derece şefkatli biri olduğunu söylemiştir. Ayrıca çocuklarıyla ilgili olduğunu ve onların resim, keman dersleri almalarını sağladığını sözlerine eklemiştir. Âkif'in çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilendiğini belirtmiştir (Trt Belgeseli, Mehmet Âkif Ersoy, <https://www.youtube.com/watch?v=DLR0ukn86bQ>: 24.03.2019). Âkif'in ruhunun derinliklerinde daima bir öğrenme ve öğretme güdüsü bulunmaktadır. O, her türlü başarının öğrenmeyle ve öğretmeyle olacağına inanmış ve yine her türlü aksaklık ve problemin yalnızca öğrenme ve öğretmeyle tamir edileceğini düşünmüştür. Bu yüzden ki çocukları başta olmak üzere Âkif halkına da daima öğretme ve eğitime iç güdüsüyle yaklaşmıştır. Aslında Âkif, halkını da çocukları gibi görmüş ve eğitime onlara en iyisini vermek istemiştir. Daha önce atıfta bulunulan aynı belgeselde, Âkif'in Neyzen Tefrik'ten “Ney” dersleri aldığı bilgisi de edinilmiştir (Trt Belgeseli, Mehmet Âkif Ersoy, <https://www.youtube.com/watch?v=DLR0ukn86bQ>: 24.03.2019). O sanatın her alanıyla mutlaka ilgili olmuştur. Çünkü her türlü

muaffakiyetin; sanatın, bilimin ve ahlakın ışında olacağına inanan ileri görüşlü bir şairdir.

Âkif, 1906 yılında Halkalı Ziraat Mektebi'nde Kitabet-i Resmîye (kompozisyon) muallimi olarak ders vermeye başlamıştır. 24 Kasım 1908'de İstanbul Darülfünunu Edebiyat Şubesi'nin Edebiyat-ı Osmaniye Müderrisliği'ne tayin edilmiştir. Bu yıllarda *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde şiirler neşretmeye başlamıştır. Aynı zamanda *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'ne üye olarak kaydedilmiştir.

İbrahim Kul'un konuyla ilgili makalesinde Düzdağ'dan yapmış olduğu aktarıma göre, Âkif'in *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin "Kayıtsız şartsız itaat" yemini değiştirerek "Sadece iyi ve doğru olanlara itaat" şeklinde kabul ederek üye olmuştur (Kul, 2016: 71). Karakterini ortaya koyduğu en belirgin olaylardan birisi de bu olmuştur. Onun bu tavrı inandığı ve doğru bulduğu esaslardan vazgeçmeyecek kadar kararlı ve dürüst bir duruş içinde olduğunu göstermektedir.

Kemal Timur'un "*Mithat Cemal Kuntay'ın Gözüyle Mehmet Âkif*" adlı makalesindeki aktarımına göre, onun karakteriyle ilgili önemli anektotlardan birisi de şu şekildedir: Baytar mektebinde Hasan Efendiyle "Kim önce ölürse arkadaşının ailesine sahip çıkacak" diye birbirlerine söz verirler. Âkif'in çoğu kaynakta sekiz çocuğu olduğundan bahsedilir. O, arkadaşının ölümünden sonra çocuklarını kendi öz çocuklarıyla birlikte yetiştirerek onlara bakmış ve her birini meslek sahibi yapmıştır (2014: 66). Bu örnek Âkif'in son derece vefa sahibi ve sözünün arkasında duran bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir.

Mehmet Âkif Ersoy'un hayatını konu alan TRT belgeselinden alınan bilgilere göre, 1926'da doksan yaşlarında vefat eden Âkif'in annesi Emine Şerife Hanım'ın hayattaki en büyük isteği, hacca gitmektir. Âkif, annesinin bu isteğini yerine getirmiş ve onu 1910 yılında hacca göndermiştir. Âkif, Allah inancıyla büyümüş ve dininin gereklerini yerine getiren gerçek bir mümindir. O, bir lokma bir hırka felsefesiyle kendisini yetiştirmiş ve Hz. Muhammed (sav)'in hayatını kendisine örnek alarak o şekilde yaşamaya özen göstermiştir (Trt Belgeseli, Mehmet Âkif Ersoy, <https://www.youtube.com/watch?v=DLR0ukn86bQ>: 24.03.2019).

Safahat'ın temellerinin atılması, 1911 yılının Nisan ayında *Sırât-ı Müstakîm*'de neşredilen şiirlerini *Safahat* adlı bir kitapta toplayıp yayımlamasıyla başlamıştır. Bu eser yedi kitaptan oluşan *Safahat*'ın ilk kitabı olmuştur. Böylece Âkif'in *Safahat* macerası başlamıştır. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Aydın/Çine-Mehmet Tuncer Anadolu Lisesi'nin resmi internet sayfasından alınan bilgiye göre,

Mehmet Kaplan, Safahat için "*Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri, bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur denilebilir. Safahat, adeta muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, cami, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mazi, hâlihazır, hayat, hakikat hemen hemen her şey Âkif'in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve bunu yalnız şiirle değil, bütün ifade vasıtalarıyla anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz eder. Komik, trajik, öğretici, hamasi, lirik, hâkimane her olayı, her tonu kullanır. Bu suretle Âkif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hatta edebiyatı da aşar, onu hayatın da kendisi yapar.*" sözlerini kullanmıştır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Aydın/Çine-Mehmet Tuncer Anadolu Lisesi, Safahat-Mehmet Âkif Ersoy, http://mehmettunceranadolulisesi.meb.k12.tr/tema/icerikler/safahat-mehmet-akif-ersoy_3735516.html: 24.03.2019). 1911 yılında birtakım yanlış anlamalar yüzünden *Sırât-ı Müstakim* kısa bir süreliğine durdurulmuştur. Ancak daha sonra 1912 yılında *Safahat*'ın ikinci kitabı olan *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı eseri *Sebilürreşâd Kütüphanesi* serisinin 1. kitabı olarak yayımlanır. Yine bu yılda *Sırât-ı Müstakim*, *Sebilürreşâd* olarak isim değiştirmiştir.

Âkif, yıkışı hissetmiş ve halka bunu anlatmaya çalışmıştır. Balkan Savaşları felaketleri dolayısıyla Beyazıt, Fatih, Süleymaniye camilerinde halkı bilgilendirmeyi ve içinde buldukları çaresiz durumdan çıkmalarını amaçlayan bütünleştirici mahiyette vaazlar vermiştir.

1913 yılında üçüncü kitabı olan "*Hakkın Sesleri*"ni yayımlamıştır. Yine bu yılda *İttihat ve Terakki Cemiyeti* hükümetinin politikasına muhalif yazılar yayımladığı için Darülfünun'daki görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. 1914 yılında Mısır'a giderek, burada iki ay kalmış ve sonrasında İstanbul'a geri dönmüştür. *Sebilürreşâd*, hükümet tarafından kapatılır ancak o hiç ara vermeden *Sebilünnecat* adıyla yayınına devam eder. Âkif'in karakterinde asla pes etmek yoktur ve o inandığı doğrular uğruna daima sonuna kadar devam etmiştir.

Dördüncü kitabı olan *Fatih Kürsüsünde* adlı eserini 1914 yılında yayımlar. Bu eser iki bölümde oluşur ve ikinci kısımdaki *Vaiz Kürsüde* kısmında aslında kürsüdeki vaizin kendisi olduğu söylemek zor değildir. Balkan Savaşları'nın yıkıntılarının ardından çeşitli camilerde vaazlar vererek halkı yeniden canlandırmayı

amaçlayan Âkif, bu eserde de vaizi kendisi konuşturmuştur. 1914 yılında Darü'l-Hülafe'tü'l-Aliyye Medresesi'nin orta kısmının Türkçe-Edebiyat derslerini vermeye başlamıştır.

I.Dünya Savaşı sırasında Âkif'e önemli rol düşmektedir. I.Dünya Savaşı'nda müttefikimiz olan Almanya esir kamplarında İngiliz, Fransız ve Rus esirlerinin yanında Müslümanların da olduğunu fark etmiştir. Müslümanlar farkında olmadan Osmanlı Devleti ile savaşa girmiştir. Almanlar bu Müslüman esirlerin durumunu incelemek için bir heyeti Almanya'ya davet etmiştir. Müslüman esirleri bilinçlendirmek amacıyla Berlin'e gidecek olan heyeti o zamanın haber alma örgütü olan *Teşkilat-ı Mahsusa* seçmiştir. *Teşkilat-ı Mahsusa* heyetin başında bizzat Âkif'in olmasını istemiştir (Kul, 2014: 74).

Mehmet Âkif Ersoy'un hayatını konu alan TRT belgeselinde tarihçi-yazar Mehmet Niyazi, Âkif'in bu seyahatiyle ilgili bir anısını, "*Âkif'in Berlin'deki bütün masraflarını Almanya üstlenmişti ve devletin statüsü dahilinde birinci sınıf otelde kalacak, birinci sınıf otellerde yemek yiyecekti. Ancak Âkif, bunları kabul etmiyor ve ben buraya gelseydim nerede kalabileceğim öyle bir otelde kalırım diyor. İkinci sınıf bir otel bulmak mecburiyetinde kalıyor Almanya Devleti. Bir gün yolda bir dostunun oğluyla karşılaşılıyor ve misafir ediniyor, otele çağırıyor birlikte yemek yiyorlar. Âkif, garsona "Bu delikanlının hesabını ayrı yaz, o Alman Devleti'nin davetlisi değil benim davetlimdir" diyor. Garson ona talimat verildiğini söylüyor ve "Sizin davetliniz bizim davetlimizdir" diyor. Fakat Âkif bunu kabul etmiyor ve misafir ettiği gencin hesabını kendisi ödüyor. İşte Âkif böyle bir Âkif"* sözleriyle anlatmıştır. Âkif'in doğruluk ve hak konusunda içinde bulunduğu tutum onun tekrardan dürüstlüğe verdiği önemi göstermektedir (Trt Belgeseli, Mehmet Âkif Ersoy, <https://www.youtube.com/watch?v=DLR0ukn86bQ>: 24.03.2019).

Âkif, 5 Haziran 1920'de Burdur mebusu olarak göreve getirilmiştir. Halkı teşvik etmek için Eskişehir, Burdur, Antalya, Afyon, Konya ve Kastamonu'ya gitmiştir. Onun halka yaptığı konuşmalar son derece coşkulu ve umut verici konuşmalardır. Millî Mücadele sırasında birçok şehirden askerlik şubelerine insanların onun sayesinde akın ettiği belirtilmiştir.

Âkif, 1921 yılında açılan millî marş yarışmasına, para ödülü almamak koşuluyla katılmayı kabul etmiştir. Orduya ithaf ettiği şiiri, 12 Mart 1921 günü millî marş olarak kabul edilmiştir. Verilen ödülü almaz ve *Hilal-i Ahmer (Kızılay)*

bünyesinde, kadın ve çocuklara iş öğreten ve cepheye elbise diken *Darü'l-Mesâi Vakfına (İş Evi)* bağışlamıştır (Karabulut, 2012: 8).

Âkif, 1922 yılında Ali Fuat Paşa başkanlığındaki bir heyetle birlikte muharebe öncesinde askerlere cesaret verici konuşmalar yapmak üzere seyahatlere çıkmıştır. Onun yüksek hitabet gücü kitleleri etkileyecek seviyededir.

Meclis'in seçim kararı alarak 21 Mart'ta son defa toplanıp dağılması üzerine Burdur mebusluğu 1923 yılının Mayıs ayında sona ermiş ve ailesiyle İstanbul'a dönmüştür. *Sebilürreşâd* İstanbul'da neşredilmeye başlanmıştır. Ancak Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak onunla birlikte 1923 yılının Ekim ayında Mısır'a gitmiştir. Kışı burada geçirip, ilkbaharda İstanbul'a dönmüştür. Bir süre Mısır ve İstanbul arasında gidip gelmiştir. Bu sırada *Safahat*'ın altıncı kitabı olan *Âsım*'ı kitap halinde yayımlamıştır.

Diyanet İşleri Bakanlığı, kendisinden *Kur'an-ı Kerim* tercümesi üzerinde çalışmaya başlamasını istemiştir. Ancak Âkif, tercüme tamamladığı halde bu tercümenin *Kur'an*'ın aslı yerine kullanılmasından korkarak tercümeden vazgeçtiğini belirten bir yazıyı Ankara'ya göndermiştir.

Âkif, karaciğerinden rahatsızlanması üzerine hava değişimi için Lübnan'a gitmiştir. Burada daha önce yakalandığı sıtma hastalığı ortaya çıkmıştır. 1936'nın yazında İstanbul'a dönmüştür. Siroz teşhisiyle Nişantaşı'ndaki Sağlık Yurdu'na tedavi edilmek üzere kaldırılmıştır. Sağlık yurdunda bir ay yattıktan sonra Mısır Apartmanı'na yerleştirilmiştir. Bir süre sonra Prens Halim Bey'in Çiftliği'ne gitmiş ve üç ay kaldığı bu çiftlikten zaman zaman tedavi için İstanbul'a gitmiştir.

27 Aralık 1936 yılında Âkif, Mısır Apartmanı'nda bir pazar akşamı vefat etmiştir. Edirnekapı Mezarlığı'nda yakın dostu Babanzâde Ahmet Naim'in yanına gömülmüştür.

2.2.Fatih Kürsüsünde

Çalışmanın bu bölümü Fazıl Gökçek'in *Fatih Kürsüsünde* eserinin “*Fatih Kürsüsünde Hakkında*” adlı giriş kısmından alınan bilgiler çerçevesinde düzenlenmiş ve yapılan okumalar sonucunda eser hakkında genel izlenimler belirtilmiştir (Gökçek, 2014: 7-18).

“*Hamasî Şairimiz Midhat Cemal'e*” ithaf edilen bu uzun manzume 1914 yılında *Safahat*'ın dördüncü kitabı olarak yayınlanmadan önce, *Sebilürreşâd* mecmuasında tefrika edilmiştir. *Süleymaniye Kürsüsünde* olduğu gibi *Fatih*

Kürsüsünde adlı kitabında da şair, camide verilen bir vaaz olarak tasarlamıştır eserini. Eser esasen “*İki Arkadaş Fatih Yolunda*” ve “*Vaiz Kürsüde*” olarak iki başlıktan oluşmaktadır.

Eserin az bir kısmını oluşturan ilk bölüm yani “*İki Arkadaş Fatih Yolunda*” adlı bölümünde Eminönü’nde vapurdan inen iki arkadaşın Fatih’e doğru yürürken; Halkın cahilliği, bilime önem vermemesi, doğaya karşı duyarsızlığı, ön yargılı davranması, kıymet bilmemesi, eski değerleri koruyamaması, dil hassasiyetinin gerekliliği, tembelliği, dini kuralları ihmali gibi bir dizi memleket meseleleri hakkında konuşmaktadır. Bu iki arkadaş milletin geçmişi, hâli ve geleceği konusunda farklı düşünce ve beklentileri bulunan iki kişidir bu yüzden de bu ilk bölümde ikilikten doğan bir çatışma hâkim olmuştur. Birbirinden farklı düşüncelere sahip olan bu iki kişi bir caminin altında toplanarak ve bir araya gelmiştir.

Âkif, bu iki arkadaşın içinde bulunduğu zıtlıklarla aslında milletin içinde bulunduğu bölünmüşlüğü, fikir ayrılıklarını göstermek istemektedir. Vaiz Kürsüde başlığının sonunda da halkı camide bir araya toplanmaya çağırılmaktadır. Secdede bir arada olan halkı birlik içinde hareket etmeye davet etmektedir. Bu yüzden de eserin başındaki ilk bölümünde bu iki arkadaşı camide bir araya getirmeyi uygun bulmuştur.

Eserin esasını oluşturan ikinci kısımda yani “*Vaiz Kürsüde*” bölümünde ise yazar en çok “*Çalışma*” fikri etrafında dinleyicisini gerek övgüyle gerek yergiyle çalışmaya teşvik etmek istemiştir. O milletin içinde bulunduğu tembellikten ve umutsuzluktan kurtuluşun tek yolunun bir araya gelerek sadece çalışmak olduğunu belirtmiştir.

Vaiz konuşmasında, çalışmanın önemini vurgular. Ona göre, dünyada her şey çalışma ile elde edilebilir. İnsan hayatta çalışarak kalıcı olabilir. Kalıcı olmayı bilen insan, çalışmayı da görev bilir. Çalışmayan insanın, dünyada kalıcı eserler bırakması mümkün değildir. Âkif bu düşünceleri, manzume boyunca altı kez tekrarladığı şu beyitte verir:

“Bekayı hak tanıyan, sa’yi bir vazife bilir;

Çalış, çalış ki beka sa’y olursa hak edilir.”

Âkif, *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı eserinde olduğu gibi bu şiirinde de bir din adamı aracılığıyla topluma seslenerek ona doğru yolu göstermeyi hedeflemiş ve onu

içinde bulunduğu parçalanmışlıktan derhal kurtulmak için harekete geçirmeyi istemiştir.

Fatih Kürsüsünde, yapısı bakımında *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı kitaba benzemektedir. Ancak *Fatih Kürsüsünde* adlı kitabında yazarın daha yüksek bir edebiyat sergilediği düşünülmektedir. *Sebîlürreşâd*'daki bir yazıda bu yoruma yer veren bir yazı kaleme alınmıştır ve Âkif'in bu derginin başyazarı olduğu düşünüldüğünde onun da bu yoruma katıldığı düşünülebilir.

Eserde, konuşan yani şairin fikirlerini dile getiren üçüncü şahıs anlatıcıdır. Günlük konuşma dilinden en ağır medrese diline uzanan bir yelpazede Türkçe çok başarılı bir şekilde kullanılmıştır.

Eserin ilk kısmındaki konuşmada şair, toplum hayatının bir bütünlüğe sahip olmayışını, eski kurumların yıkılışı, fakat bunun yerine yenilerinin konulamayışını bir ana fikir olarak vurgulamıştır. İkinci kısımda da vaiz, ilk kısımda bahsedilen bu mevcut meselelerin toplumun millî bir kimliğe sahip olmayışından kaynaklandığı üzerinde durarak halkı birleşmeye bütünlüğe davet etmektedir ve bu çerçevede *söylemler*de bulunmaktadır. İlk bölümde içinde bulunulan toplumun eksiklikleri, yanlışlıkları konuşularak sorunlar belirlenmiş daha sonra da vaaz kısmında bu sorunlara çözümler sunulmuştur. Bu açıdan düşünüldüğünde eserin iki bölümünün de *bağlam* açısından birbiriyle iç içe bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Fatih Kürsüsünde oluşturduğu yapı bakımında sahnelenen bir tiyatro izlenimi yaratmaktadır. Mekân unsuru eseri gerçeklik bakımından daha etkili kılmaktadır. İlk kısımda da ikinci kısımda da eser bir konuşmayı içermektedir. Dikkat çeken bir diğer unsur da ikinci kısımda vaizin Balkan Savaşı facialarını mekânlar üzerinden somutlaştırarak anlatmasıdır. Bu da eserde gerçeklik duygusunu güçlendirerek okuyucuyu ikna etmesi açısından önemlidir.

Fatih Kürsüsünde konuşan vaizin söylediklerinden oluşan ikinci kısım *dinî-hikemî* bir tarz olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaza ve kader meselesi ve özellikle tevekkül meselesi önemli yere sahiptir. İslâm dünyasına yerleşmiş olan yanlış tevekkül anlayışı ve tevekkülden asıl ne anlaşılması gerektiği üzerine derin anlatımlarda bulunan yazar aynı zamanda söylediklerini tarihten anekdotlarla destekleyerek inandırıcılığını güçlendirmek istemiştir. Bu anekdotlar; *Ebu Ubeyde ile Halife Ömer hikayesi*, *Sa'dî'nin hikayesidir* (Huyugüzel, Bağcı ve Fazıl Gökçek, 2014: 457-467).

Vermiş olduğu iki hikâyede de tevekkülün yanlış anlaşılmasını eleştirerek dinleyiciye kıssadan hisse yoluyla ders vermeyi amaçlamıştır.

Vaiz sözlerine *A'râf* suresinin “Allah’ın göklerdeki ve yerdeki hükümranlığını görmüyorlar mı?” anlamındaki 185. ayeti ile başlar. Vaiz, kâinata hâkim olan düzenin arkasında esasen çalışma fikrinin bulunduğunu, Allah’ın her an yaratmaya devam ettiğini yani “Çalıştığını” bütün maddi ve manevi varlıkların yer gök, güneş, ay, yıldızlar, her şey çalışma içinde olduğunu vurgular. Dünyadaki her şeyin bir düzeni, tabiatın kendine özgü gizli bir lisanı vardır. O halde insan da bunları görerek kendisine çalışmayı ilke edinmelidir ve kalıcı olabilmek için daima çalışmalıdır. Şair, bu fikri okuyucuya vermek ister ve çalışmaya teşvik etmek için destekleyici tasvirler yapar.

Vaize göre, çeşitli bilim dallarında göstermiş olduğu büyük ilerlemelere rağmen hâlâ insanoğlu Allah’ın kâinatı yaratışındaki hikmeti açıklamaktan uzaktır. Yaratılışın anlamını kavramanın imkânı yoktur. Fakat ona biraz yaklaşmanın insanlığa öğretmiş olduğu bir gerçek vardır; en küçük zerrelerden gaz bulutlarına kadar kâinattaki her varlık belli bir kanuna tâbidir ve bu kanun yaratıcı tarafından her varlığın mahiyetine katılmış olan “Çalışma kanunu”dur. İnsan da bu evrenin bir parçası olduğuna göre bu kanuna uymaması düşünülemez. Yani evrendeki her şey durmadan çalışmaktadır ve insanoğlu da bu evrenin bir parçası olarak bu yaratılış kanuna uygun davranmalı ve çalışıp daima üretim halinde olmalıdır.

Doğa bir aile gibidir ve onun üyeleri arasında büyük bir aile bağı vardır. Büyükler, küçükler için bakıcı ve öğreticidir. Onların hayatını düzenler, onları görüp gözetir. Güneş bu ailenin reisidir. Bu yuva hep onun himayesindedir. Gökyüzü üyeleri arasında bir birlik ve düzen vardır. Her birey üzerine düşen görevi yerine getirmektedir, bir tanesi bile üzerine düşen görevi yerine getirmediğinde evrenin düzeni bozulur. Bu yüzden ki herkes büyük bir titizlikle çalışmak zorundadır. Konuşmanın devamında vaiz çizdiği evren manzarasıyla İslâm dünyası arasında bir ilişki kurar. Güneşi büyük bir ailenin reisine, gezegenleri güneşin liderliği altında bu ailenin varlığının devam etmesi için görevler üstlenen ailenin fertlerine benzetmiştir. Bunlardan herhangi birinin görevini ihmal etmesi durumunda bütün sistemin alt üst olacağını belirtmiştir. Daha sonra ise vaiz, güneşi hilafet merkezi olması nedeniyle Osmanlı Devleti’ne, gezegenleri bu hilafet merkezine manen bağlı diğer İslâm devletlerine ve yıldızları da bu ülkelerde yaşayan fertlere benzetmiştir. Bu benzetmeyle kâinata dair tasavvuruna İslâm dünyası ile yeni bir anlam kazandırmış

olur. Metnin tam olarak bu noktada siyasal bir anlam kazandığını söylemek mümkündür. Bu tasvirini İslâmcılık ideolojisi bağlamında değerlendirebiliriz.

Âkif'in amacı milleti tekrardan tek bir çatı altında toplamaktır. Çünkü Balkan Savaşları'nda yaşanan acıların kaynağı olarak Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını görmektedir. Bunu da İslâmcılık fikrinden yola çıkarak yapmanın doğru olduğunu düşünmektedir. I.Dünya Savaşı öncesinde Arap dünyasının büyük bir kısmı hala Osmanlı Devleti'nin elindedir, dolayısıyla İslâmcılık fikrini Arapların Osmanlıdan uzaklaşmasını önleyecek bir fikir olarak görmektedir.

Onun şiirlerinde kurmuş olduğu düzen ve kullandığı dil en cahil en sıradan insanların bile anlayabileceği bir mahiyettedir. Onu, Türk edebiyatının en çok okunan şairlerinden biri yapan özelliği budur. O, halkın dilini benimser ve onun diliyle anlatır ancak halkın cehaletini paylaşmaz hatta en ağır eleştirilerle de gerektiğinde onu hırpalır.

Âkif, *Fatih Kürsüsünde* adlı eserinde kozmik âlem ve kâinatla ilgili kurmuş olduğu bütün bu benzerliklerden sonra İslâm dünyası ile Batı'yı mukayeseye başlar. İslâm dünyasında olması gereken bir araya gelip herkesin üstüne düşen görevi yerine getirerek düzenin devamını sağlamasıydı. Ancak beklediği bu tutumun henüz gerçekleşmediğini bilerek yapmış olduğu konuşmasında amacı artık beklentilerinin gerçekleşmesidir. Okuyucuyu içinde bulunduğu durumun farkına varmaya davet ederek Batı'nın ilerlemesini de göz önüne getirerek sarsmayı amaçlamıştır. Batı yerde, gökte ve denizde çalışarak mucizeler yaratmıştır. Doğu ise üzerine ölü toprağı serpilmiş gibi, Batı'nın karşısında cenazeden farksız insanları, dilencilikle yaşayan derbeder hükümetleri, esaretleriyle övünen zavallı milletleri, harabeleri, çamur evleri ve çamurdan insanları, ekilmemiş yerleri, biçilmiş ormanları, her türlü hastalıkları, hurafeleri, üfürükleri, batıl inançları, tembelliği ve tembelleriyle üzücü bir görünüm içindedir. Batı, ilahi kanunu doğru kavramış bizden oldukça ileriye giderek bizi geride bırakmıştı ve artık bizim de yapmamız gereken ilahi kanunu kavrayarak bir bütün halinde çalışmayı ilke edinmemiz gerektiği idi ve Âkif de bunu anlatmayı amaçlamıştır.

Âkif'in bir diğer üzerinde durduğu konu ise yanlış Batılılaşmaydı. Genç aydınlar, hem geleneği hem de Batı'yı hakkıyla tanıyamamıştır ona göre. Bu aydınların ülkesine ve ülkesinin millî değerlerine yabancılaşarak, dinin kaynaklarını tanımayarak ve geleneği yok saymasını eleştirmiştir. *Kur'an-ı Kerim*'i önemsemeyen, Batı'nın bilim ve tekniğini değil de hayat şeklini benimseyen bu

aydın yabancılaşmasını gözler önüne sererek eleştirmiştir. Ülkenin sorunlarıyla ilgili çözüm üretmek yerine zamanlarını eğlence mekânlarında ve tiyatrolarda geçiren bu aydınlara Âkif, Balkan Savaşları'nın arkasında bıraktığı enkazı adeta bir tablo gibi tasvir ederek bu kimseleri sarsarak kendisine getirmeyi amaçlamıştır.

Âkif, eserinin başından sonuna kadar milleti uyandırma gayesinde hareket etmiş ve kaybettiği ümidini, içinde bulunduğu miskinliği üzerinden atarak çalışmaya davet etmiştir. Gerek ağır eleştirilerle ve sert bir dille gerekse vermiş olduğu anekdotlarla halkı bu kurtuluş çabasına ikna etmek istemiştir.

Sonuç olarak, eserin yazılmış olduğu zaman eserin yol haritası olmuştur, Balkan Savaşları'nın arkasında bırakmış olduğu umutsuzluk, yılgınlık onu bu eseri yazmaya itmiştir. Eserde seçmiş olduğu mekân ve vaizi de dikkat çekmektedir. Âkif, eserinde başlı başına okuyucuyu ikna etmeye çalışmış ve bunun için de toplum tarafından saygı duyulan bir mekân seçmiş ve konuşucunun da yine toplum tarafından saygı duyulan bir kimliğin olması gerektiğini düşünerek bir vaizi konuşucu yapmıştır. Yine eserinin ikna ediciliğini kuvvetlendirmek için ayet ve hadislerle aynı zamanda da tarihi anekdotlarla desteklemiştir. Eserinin “*Vaiz kürsüde*” adlı kısmına dua ile başlayıp ve yine dua ile bitirmiştir.

2.3.Mehmet Âkif Ersoy’u Fatih Kürsüsünde Kitabını Yazmaya Götüren Süreç

Mehmet Âkif Ersoy’un yaşamış olduğu dönem Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve Cumhuriyet'in başlangıç dönemlerini kapsamalı bakımından oldukça önemlidir. Âkif, Millî Mücadele dönemi başta olmak üzere toplumu ilgilendiren hayati olaylara şahitlik etmiş hatta bu olaylarda büyük sorumluluklar üstlenmiştir. Araştırmanın bu bölümü, Âkif'in yaşadığı dönemi ve içinde bulunduğu şartları göz önünde bulundurarak, onu Fatih Kürsüsünde kitabını yazmaya götüreren süreci anlamak için inşa edilmiştir. Âkif, doğumundan itibaren Osmanlı Devleti topraklarının işgaline ve savaşlarına, yaşanan hazin olaylara bizzat şahitlik etmiştir. Savaşların ardındaki yıkıntılar, isyanlar onun hayatında derin izler yaratmıştır. Âkif'in idealist ve son derece duyarlı karakteri, onun toplumun içinde bulunduğu hallere seyirci kalmayıp harekete geçmesini sağlamıştır. İlk olarak *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'ne üye olmuş burada çalışmalara başlamıştır. Âkif, devletin kurtuluşunun toplumun azim, mücadele ve inancından geçeceğine inanmaktadır. Bu yoldaki bütün çalışmalarının özünde toplumu bilgilendirmek yatmaktadır. Toplumda onu rahatsız eden yanlış Batılılaşma, dini yanlış anlama ve yorumlama, ümitsizlik, tembellik gibi sorunlar

bulunmaktadır. Öncelikle bu durumları düzeltmek için vaazlar vererek, yazılar yazarak topluma seslenmiştir. Fatih, Süleymaniye, Beyazıt olmak üzere birçok camide vaazlar vermiş; halkı bilgilendirici, birleştirici ve yüreklendirici konuşmalar yapmıştır. Onun istediği; toplumun, içinde bulunduğu tükenmişlik ve karamsarlıktan çıkıp kimsenin boyunduruğu altına girmeden çalışarak vatanına sahip çıkmasıdır. Akif'in vaazlarının etkisiyle birçok cepheye yüzlerce asker gitmiştir. Haftalık yayın yapan *Sebilürreşad* dergisinin başyazarı olarak çoğunluğa hitap etmiş ve halkı bilgilendirmiştir. Millî Mücadele'de aktif olarak rol almış, cephelerde de vaazlarına devam etmiştir. Millî Mücadele aleyhine propagandalara karşı panzehir olmuştur. Kafası karışık olan halkı ikna ederek Millî Mücadele'nin kazanılmasında mühim rol oynamıştır. Bunların dışında dönemin istihbarat örgütü olan *Teşkilat-ı Mahsusa*'da önemli görevler almıştır.

Osmanlı Devleti yüzyıllarca güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Kuruluşundan itibaren hep yükselişe geçen bu devlet 16.yüzyıldan itibaren iç ve dış sebeplerle duraklama devrine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk sancılı zamanları bu yıllarda başlamış ve diğer yüzyıllarda da onu yıkılışa kadar sürüklemiştir. Âkif'in *Fatih Kürsüsünde*'yi yazdığı süreç Osmanlı Devleti'nin son ve en sancılı dönemleri olarak telakki edilmektedir.

Bu dönem; II. Meşrutiyet, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları gibi önemli tarihî olayların meydana geldiği bir dönemdir.

Osmanlı Devleti'nde Çöküşün Başlangıcı ve Meşrutiyet'e Kadar Geçen Dönem

Yıkılmakta olan Osmanlı Devleti için kurtuluş planları Lale Devri ile başlamış yıllarca birçok faaliyetle devam etmiştir. II. Meşrutiyet de bu planların içinde son sıralarda yer almaktadır. Ancak daha önce Tanzimat, Islahat ve I. Meşrutiyet dönemleri, yıkılışı önleme amacıyla ortaya çıkan faaliyetler idi. Fakat bunlardan olumlu sonuçlar elde edilmemişti. II. Meşrutiyet'in temelini oluşturan *Jön Türkler* yani *Genç Osmanlılar* denilen aydınlar kurtuluşun, devletin kendisini yenilemesinden ve ıslahatlar yapmasından geçtiğine inanmaktaydı. *Jön Türkler*, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin de kuruluşunu sağlamıştır. *İttihat ve Terakki Cemiyeti* dönemin en önemli oluşumları arasında şüphesiz ilk sıradaydı. Bu cemiyeti önemli yapan 1908 yılında II. Meşrutiyeti ilan ederek 10 yıl boyunca yönetimi elde tutmuş olmalarıydı (Birecikli, 2008: 211; Savaş, 1998: 4-7).

Birecikli çalışmasında Kansu'ya dayanarak "II.Meşrutiyet, Türk tarihinde 1908 yılı meşrutî monarşinin kurulduğu, hükümetin yalnızca halk tarafından seçilmiş bir meclise karşı sorumlu olduğu ve mutlakîyetçi monarşiye hizmet eden, sivil-askerî bürokrasinin gücünün siyasal süreçten dışlanmaya çalışıldığı bir dönemin başlangıç noktası olması bakımından son derece önemlidir. 1908'den sonra anayasanın bazı maddeleri yedi kez değiştirilmiş, mutlakîyet idaresi parlamenter rejime dönüştürülmüş, Meclis'in kabineyi düşürmesi kolaylaştırılmış, kabinenin Meclis'i feshettirmesi zorlaştırılmıştır. Parlamento artık kabinenin güvenoyu alamaması halinde feshedilebilecek ve üç ay içinde seçimler yapılacaktır. Kabinenin padişaha karşı değil, Meclis'e karşı sorumluluğu mekanizması kurulmuştur. Böylece demokratik bir denetim sistemi oluşturulmuş ve padişahın 1876'daki yetkisi sınırlanmıştır" bilgisini vermektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti; eğitim, ordu, siyaset gibi pek çok alanda yenilik ve düzenleme faaliyetleri yapmıştır. Mehmet Âkif'in de daha sonra içinde yer alacağı ve görevlerde bulunacağı *Teşkilat-ı Mahsusa* adlı eylem ve haber alma örgütü de bu dönemde kurulmuştur (2008: 218-221).

Meşrutiyet için yıllarca mücadele eden *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, gerek programı gerekse üyelerinin içtihatları bakımından farklı bir yapıya sahipti: *Saltanatçı, cumhuriyetçi, sosyalist, liberal, Türkçü, hilafetçi ve her tür siyasi düşüncede insan, padişahın idaresini yıkmak için cemiyetin çatısı altında birleşmişti. Rumeli'de uzun yıllar gizli faaliyette bulunan cemiyet, üyelerini durmadan arttırmış, orduyu da kendisine -yahut ordu onu kendisine- bağlamıştır* (Birecikli, 2008: 217). *İttihat ve Terakki Cemiyeti* başlarda Osmanlılık siyaseti sürdürmüştü fakat milliyetçilik hareketlerinin varlığını hissettirdiği bu dönemde bu siyasetin başarılı olamayacağını anlayarak yönünü tamamen Türk milliyetçiliğine çevirmiştir.

Savaş'ın aktarımına göre, Meşrutiyet ilan edildiğinde Osmanlı Devleti'nin durumu şöyleydi: "*Kasaba ve şehirlerde Avrupa mallarını satanlar yani manifaturacı, camcı, hırdavatçı, kırtasiyeciler ve diğer bütün esnaflık başta Ermeniler olmak üzere Yahudilerin ve Rumların işiydi. Büyük ithalatçılığı da Ermeni, Yahudi ve Rumlar yapıyordu. Sanatkârlar da büyük ölçüde onlardandı, demircilik Ermenilerin, mandıracılık Yahudilerin, eczacılık Rumların ve Ermenilerin hekimlik ve bilhassa dişçilik ve büyük şehirlerde değirmencilik, kunduracılık, balıkçılık, sarraflık ve bankacılık dahi bu azınlıkların ellerindeydi. Hasılı nerede kolay ve bol para kazanılırsa orasını onlar tutmuştu Devletin asli unsuru olan Türkler ise biraz tahsil*

görüp, bir diploma aldıktan sonra devlete kapılanmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı” (1998: 5).

Yine, Savaş’ın Birinci’den aktarımına göre, “*Hristiyanlar ve Müslümanlar ayrı ayrı mahallelerde oturmaktaydı. Sosyal hayatın nabzı bu mahallelerin kahvesinde atmaktaydı. Çok partili siyasî hayata geçişle kahveler de yüksek siyasî tansiyondan paylarını alarak birer dedikodu ve münakaşa merkezi haline düşüp eski sıcaklıklarını ve samimî atmosferlerini kaybetmişti” (1998: 5).*

Halkın içinde büyük bir bölünmüşlük söz konusu olmakla beraber halk ilk kez bu dönemde çağdaş anlamda siyasetle, parlamenter yaşamla ve temel hak ve özgürlüklerle tanışmıştı. II. Meşrutiyet’in Türk milliyetçiliği ideolojisi Millî Mücadele ruhunun temellerini atması açısından da oldukça önemli bir yere sahiptir. *İttihat ve Terakki Cemiyeti*’nin belirlediği yolla aslında yeni devletin kuruluşu giden havasını hissetmek mümkündür.

Trablusgarp Savaşı

Trablusgarp Savaşı bir devrin kapanıp başka bir devrin başlamasına sebep olan durumlar arasında ilk sırada karşımıza çıkmaktadır. Bu savaşla Osmanlı Devleti’nin otorite ve gücünün kademeli olarak düşüşüne şahit olunmuştur. Avrupa’da büyük bir sömürgecilik politikasının hâkim olduğu bu dönemde devletleri sömürge faaliyetlerine sürükleyen en önemli etkenin Sanayi Devrimi olduğunu söylemek mümkündür. Endüstrinin gelişmesiyle üretim artmış ve bu devletler ürettikleri malları kendi topraklarında değerlendiremez hale gelmişti. Bunun dışında üretim için daha fazla ham madde ihtiyacı doğmuştu. Bütün bu sebepler sonucunda Avrupa Devletleri kendilerine yeni topraklar aramaktaydı. İşte bu dönemde de İtalya gözünü Trablusgarp’a dikmişti. Savaş öncesinde Osmanlı Devleti iç ve dış karışıklıklarla yeterince meşgul bir durumdaydı. Meşrutiyetin ikinci kez ilanı, yeni anayasa problemleri ve Bosna-Hersek, Bulgaristan, Girit olmak üzere Osmanlı topraklarının elden çıkması gibi iç ve dış problemler Osmanlı’yı kısıkaç altına almıştı. Bunun yanı sıra *İttihat ve Terakki Cemiyeti*’ne karşı muhalefetin gelişmesi, devlet işlerinde de otorite problemleri yaratıyordu. İtalya’nın Avrupa Devletleri’yle arasında yapmış olduğu gizli anlaşmalar sonucunda İtalya artık Trablusgarp’a girmeye tam olarak hazırlanmıştı. Bu kararı sonucunda Osmanlı Devleti’ne ultimatoma verdi. Bu notada; Osmanlı Devleti’nin Trablusgarp ve Bingazi’nin ilerlemesi için hiçbir şey yapmadığı, bu bölgenin İtalya kıyılarına yakınlığı dolayısıyla kendileri için hayati önem taşıdığı bölgeye medeniyet götürülmesinin

zorunlu olduğu, fakat bu konudaki İtalyan görüş ve fikirlerinin Osmanlı Devleti tarafından tasvip edilmediği ve İtalya'nın buradaki teşebbüslerinin inatla engellendiği, şimdi Osmanlı Devleti'nin İtalya ile kendi menfaatlerine ters düşmeyecek bütün iktisadi imkânları vermeye hazır olduğu ancak İtalya hükümetinin geçmişte yapılanları göz önüne alarak buna güvenmediği belirtiliyor ve İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi askeri işgale karar verdiği, bundan başka çarelerinin kalmadığı ve buradaki Osmanlı memurlarının işgale muhalefet etmemeleri isteniyordu

(Şıvgın, 2016: 4-10, <https://www.altayli.net/trablusgarp-savasi-2.html>: 10 Ocak 2019).

Şıvgın bu konuları ayrıntılı olarak ele aldığı çalışmasında, “*Osmanlı Devleti'nin cevap notası ise şu şekildeydi; Trablusgarp ve Bingazi'nin geri kalmasının kendilerinden önceki idarenin eseri olduğu, bundan dolayı meşrutiyet hükümetinin suçlanamayacağı, son üç sene zarfında bölgede İtalyan teşebbüslerine büyük kolaylıklar sağlandığı ve iyi niyet gösterildiği, burada asayişin temini konusunda hiçbir endişeye mahal olmadığı, İtalyan ve diğer tebaanın bölgeden ayrılmasını gerektirecek bir olay olmadığı belirtiliyordu*” demektedir. Fakat İtalya bu cevabın eline ulaşmasını beklemeden faaliyetlere geçmişti. Trablusgarp Savaşı başlayınca Balkanlar'da da durumlar daha kötü bir hal almıştı Osmanlı Devleti buradaki olası durumları düşünerek buralarda da asker tutmak zorundaydı (2016: 9).

Ayrıca, İtalya bu savaş için oldukça büyük hazırlıklar yapmıştı. Kalabalık ordusu, güçlü donanması ve sayısız cephanesiyle İtalya'nın eli bir hayli kuvvetli görünüyordu. Osmanlı Devleti yine de savaşmadan bu toprakları doğrudan teslim etmenin diğer Avrupa devletlerinin de gözünde prestijini düşüreceğini düşündüğu ve bu işgallerin arkasının gelmeyeceğini anladığı için bu savaşta direnmenin gerektiği kararını vermişti. Savaş, ülke çapında büyük üzüntü ve heyecan yaratmasına rağmen halk savaş için maddi yardım teklif ediyor, cephelerde gönüllü asker olmak istiyordu. Ülkede de halk teslim olmaya razı değildi. Karar verilmişti ve Trablusgarp öylece teslim edilmeyecekti. Burada aslında *Kuvayimillie* ruhu ilk kez hissedilmişti. Trablusgarp'a gitmek üzere gönüllü genç subaylar atanmıştı. Artık savaş bu subayların komutasında Trablusgarp'ta devam etmekteydi. Kurmay Albay Neşet, Kurmay Binbaşı Enver ve Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal savaşın önemli isimleri arasındaydı. Trablusgarp'ta görev alan subaylar buralarda direnme kuvvetleri oluşturmuş, siyasi ortaklıklar ve teşkilatlanma sağlamıştı. Direniş düzenli bir ortama

kavuşmuş sayılırdı. Savaşa girmeden önce İtalyanlar için bu savaş çok kolay görünse de zamanla öyle olmadığını anlamışlardı (Şıvgın, 2006: 22-31).

Osmanlı Devleti'nin maddi ve mânevi gücünü sarsan bu savaşla birlikte bir de Balkan Savaşları'nın patlak vermesi artık Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp direnişine son vermişti. Bu noktada Osmanlı Devleti ve İtalya arasında bir barış antlaşması imzalanarak bir yılı aşan süredir devam eden savaş Osmanlı Devleti'nin aleyhinde sonuçlanmıştı. Trablusgarp ve Bingazi tam olarak İtalyan sömürgesi haline geldi.

Trablusgarp Savaşı, Osmanlı Devleti'nin otoritesindeki sarsıntıyı net bir şekilde ortaya koyan ilk savaş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu savaş sırasında halkın direnme ruhu canlı bir şekilde görülmektedir. Teslim olmayı düşünmeden, savaşa direnen ve henüz çok yıpranmamış bir halk bulunmaktadır. Ancak bu kayıpla halkın direnme ruhunda bir kırılmadan bahsetmek mümkündür. İşte bu savaş toplumun ilk büyük hezimetini ve hayal kırıklığı olmuş ve gücünü düşürmüştür. Daha Trablusgarp Savaşı'nın yaralarını saramadan kapıda Balkan Savaşları halkı beklemekteydi. Bu savaşın yıkımları da yine ağır olacak ve halkın direnme gücündeki sarsılma iyiden iyiye hissedilecek ve bir yılgınlık ortamı söz konusu olacaktır. Âkif, bütün bunlar olurken umudunu kaybetmeden var gücüyle direnmeye hazırlanıyordu. Onun yazılarının çıkış noktası halkın direncini kaybettiği ya da kaybetmeye yüz tuttuğu noktada idi.

Balkan Savaşları

Balkan Savaşları, Âkif'in duygu ve düşünce havuzunu şekillendiren onun kelimelerine yön veren önemli bir hadise olarak karşımıza çıkmaktadır. O, daima topluma karşı sorumluluk bilinciyle eserlerini kaleme almıştır. Bu yüzden de halkın yaşadığı acıları, kederleri toplumun yaşadığı bütün sorunları doğrudan eserlerine yansıtıp, onları gözler önüne sererek halka yol gösterici olmuştur.

Âkif'in üçüncü kitabı olan *Hakkın Sesleri'nde*, Balkan Savaşlarının sancıları onun kelimelerinde isyan ve umutsuzluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşın en zorlu safhalarında ele alınan bu eserde Âkif, daha karamsar bir tutumla olaylara yaklaşmıştır. Bu kitap, ayetlerden yola çıkılarak bazı olayları değerlendirmektedir. Onun içinde bulunduğu bu umutsuz havayı yine imandan aldığı güçle hafif de olsa bastırıldığını söylemek mümkün olsa da kitabın genelinde isyan ve umutsuzluk hâkimdir. *Fatih Kürsüsünde* adlı dördüncü kitabında ise Balkan Savaşları'ndan

büyük hasarla çıkan halka son bir direniş çağrısı yapacak gücü kendisinde bulmuştur. Çünkü toplumun önünde yeni bir kurtuluş haritası bulunmaktadır. Halk bu haritadan kendisine rota belirleyip harekete geçmelidir. Millî Mücadele fikri, Âkif'in üçüncü kitabındaki umutsuzluk havasını dağıtarak dördüncü kitapta çeşitli yollarla toplumu uyanışa davet ederek harekete geçirmektedir. Artık her şey bitmiş değildir ve zor da olsa bir çıkış yolu aslında bulunmuştur.

Balkan Savaşları, Âkif'in gözünden "Son felaket" olarak nitelendirilmektedir (Gökçek, 2014: 8). Trablusgarp Savaşı'ndan yeni çıkan Osmanlı Devleti yorgun düşmüştür ve gücünde sarsılma olmuştur. Diğer devletler tarafından da görülen bu durum fırsat bilinerek Balkan Savaşları daha Trablusgarp Savaşı sona ermeden patlak vermiştir.

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Balkanlarda kalıcılığını korumak için mücadele etmiş ve yüzyıllar boyunca da buralarda halkın huzur ve güven içinde yaşamasını sağlamıştır. Ancak yabancı devletlerin kışkırtması, milliyetçi fikirler ve Osmanlı Devleti'nin güçsüz düşmesi Balkanlarda iç karışıklıklara yol açmıştır.

Aslında Balkan Savaşları'nın sebebini Ayastefanos Antlaşması'na kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşmayla Bulgaristan'ın sınırları içine Makedonya'nın da katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını alması, bağımsız Sırbistan'ın ilk günden itibaren topraklarını devamlı genişletmeye çalışması, Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanma gayesi bu savaşların sebepleri olarak görülebilir. Ayrıca bunlara Rusya'nın Balkan Slavları üzerindeki kışkırtmalarını da eklemek mümkündür. Bütün bu hadiselerde Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlar'da genişleme faaliyetleri ve bu faaliyetlerin önemli safhasını teşkil eden Bosna-Hersek'in ilhaki bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum Rusya'yı Balkan Slavlarını birleştirmek suretiyle Avusturya'nın yayılmacı politikasına karşı koymaya sevk ettiği kadar, Balkanların Slav devletlerini de aralarındaki anlaşmazlıkları gidererek, birleşmeye ve Balkanlarda geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşmaya götürmüştür (Halaçoğlu, <https://www.altayli.net/balkan-savaslari-1912-1913.html>: 10 Ocak 2019).

Bütün bu konular göz önünde bulundurulduğunda Balkan Savaşları'nın kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin zayıflayan yönetim politikası da savaşın Balkan Devletleri'nin çıkarlarına uygun olmasını sağlamaktaydı. II. Meşrutiyet seçimlerinden yeni çıkan Osmanlı Devleti kendi içinde de çözüm

bekleyen sorunlarla uğraşmaktaydı. Bunun dışında 31 Mart Vakası sonucunda II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve ittihatçıların yeni rejimleri devreye girmişti. Balkanlar'da sürekli olarak çıkan isyanlar özellikle Arnavut isyanları, *İttihat ve Terakki* hükümetini yeni kararlar alıp yeni stratejiler belirleme zorunluluğuna götürüyordu. *İttihat ve Terakki*'nin çıkardığı "Kilise Kanunu", Makedonya'daki anlaşmazlıkları gidermek amacıyla yapılmış olsa da Balkan Devletleri'ni birleştirici bir mahiyette olmuştur. Bu noktadan sonra Osmanlı Devleti'nin hiç birleşmeyeceğini düşündüğü Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan aralarında yaptıkları antlaşmalarla uzlaşma yoluna giderek ittifak kurmuştur. Daha sonra aralarına Karadağ'ı da katmıştır (Halaçoğlu, 2014: 10-19).

Âkif, *Hakkın Sesleri'nde* daha önce de belirttiğimiz gibi Balkan Savaşları'nın doğurduğu acıları şiirlerinde yansıtmaktaydı. Babası Arnavut kökenli olan Âkif için, Kosova bölgesi yakından ilgilendiği önemli bir noktadır. Arnavutluk halkının isyanı onun beklemediği ve onu derinden yaralayan bir olay olmuştur. Bu yüzden *Hakkın Sesleri'nde* Arnavutluk isyanının doğurduğu acılardan da sıklıkla bahsetmiştir (Gökçek, 2014: 8-15).

Rusya'nın da kışkırtmaları sonucunda gizlice yapılan Balkan İttifakı antlaşmalarından Osmanlı Devleti'nin haberi yoktu ve savaş olmayacağı konusunda Osmanlı Devleti ikna edilip Rumeli'deki ordusu terhis ettirilmişti. Ordunun terhisi Osmanlı Devleti'nin hazırlıksız yakalanmasına sebep olmuştu. Balkan Devletleri'nin seferberlik ilanının ardından ilk olarak Karadağ, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişti. Böylece Balkan Savaşları'nın ilk safhası başlamış oldu. Karadağ'ın arkasından Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan da Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişti (Halaçoğlu, 2014: 10-19). Osmanlı Devleti, savaşa çok zor şartlarda başlamıştı. Öncelikle terhis edilen ordusunu toplaması gerekiyordu. Ordunun ulaşım ve beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanması oldukça zor görünüyordu. Bütün bu olumsuz şartlar Balkan Devletleri'ne karşı yenilgiyi de beraberinde getirmişti.

Gökçek, *Safahat*'ın üçüncü kitabı olan *Hakkın Sesleri*'nin giriş kısmı için yazdığı Hakkın Seslerine Dair adlı yazısında, Balkan Savaşları'nın yansımalarını şu sözleriyle ele almıştır: "*Yüzyıllardır Balkanlar'da kendisine bir nüfuz ve varlık alanı açmış olan Osmanlı Devleti'nin bu bölgeyi terk etmesi, bölgenin diğer Balkan Devletleri tarafından işgal edilmesi, burada yaşayan Türkler ve Müslümanların – yakın tarihte Bosna'da Müslümanların yaşadıklarına benzer- zulümlere maruz kalmasına yol açmıştır. Din taassubuyla Batı kamuoyunun desteğini de arkasına alan*

Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırlar, yüzyıllardır Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunan topraklardaki Müslüman nüfusu ya katliama uğratmış veya göçe zorlamıştır. Savaş boyunca Balkanlar ve Rumeli'den kitleler halinde gelen göçmenler, savaş felâketinin İstanbul'da da yakından hissedilmesine yol açmıştır. Boş bulunan evlere ve camilere yerleştirilen, çoğu kadın ve çocuklardan oluşan bu insanların sergilediği sefalet manzaraları, İstanbul halkının savaş felâketini çok yakından tanımasına sebep olmuştur. Bir taraftan da veba salgını vardır. Dönemin gazeteleri, ordunun moralini yüksek tutmak için veba haberlerini ya hiç vermemek veya vebanın artık çok azaldığını ve önlendiğini bildiren –ve tabii gerçeği pek yansıtmayan- haberlerle geçiştirmek istese de gerçekler halkın gözü önündedir. Bulgar ordusunun Edirne'yi işgali ve İstanbul'a doğru yönelmesi, korkuyu daha da arttırmıştır” (Gökçek, 2014: 12).

Âkif, *Fatih Kürsüsünde'nin İki Arkadaş Fatih Yolunda* adlı ilk bölümünde Eminönü'nde vapurdan inen iki arkadaşın Fatih'e doğru yürürken; halkın cahilliği, bilime önem vermeme, doğaya karşı duyarsızlık, ön yargılı davranma, kıymet bilmeme, eski değerleri koruyamama, dil hassasiyeti, tembellik, dini kuralların ihmali gibi bir dizi memleket meseleleri hakkında konuşmaktadır. Tüm bunlar konuşulurken de İstanbul'dan insan manzaraları yansıtılmaktadır. Bu manzara Balkan Savaşları'ndan sonra İstanbul'da savaş sonrası manzarayı görmek açısından oldukça önemlidir. Kitapta toplumun durumuyla ilgili bazı manzaralar şunlardır:

“-Hekim getirmeye koşsan, hekim de yok o zaman!”

“Odun dedin de, tuhaftır, ne geldi aklıma bak:

Zavallı memleketin başka ürünü yoktu;

Nerede bulunsan, en bol malı odundu.” (Gökçek, Huyugüzel, Bağcı, 2014: 403-405).

Yukarıda verilen örnekler maddî yetersizliklerle ilgilidir. Âkif, bu kitabında toplumun içinde bulunduğu maddî sefaletten daha çok manevi sefaletine vurgu yapmıştır. Manevi sefaleti, yani düşünce yapısının, ahlakî yapısının yozlaşmasıyla ilgili eleştirel söylemlerde bulunmuştur.

Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti sadece topraklarını değil aynı zamanda da tebaasının bir kısmının başka ülke vatandaşlığına geçmesiyle kaybetmiştir. Bu da tabiiyet sorununu ortaya çıkarmıştır. Halkın bir kısmı Osmanlı tabiiyetinde kalmış bir kısmı ise göç etmiştir. Balkan topraklarında yaşayan Osmanlı tabiiyetinde olan halk da Osmanlı Devleti'nin başka topraklarına göç etme

durumunda kalmıştır. Bu durum bazı karışıklıklara yol açmıştır. Yabancı pasaportu olan Osmanlı gayrimüslimleri, askerlik ve vergi ödeme gibi sorumluluklarını yerine getirmek zorunda olduklarında ecnebilik; para kazanma ve mal-mülk edinme zamanlarında da Osmanlılıklarını gündeme getirmişlerdir. Bunun dışında Osmanlı Devleti imzalamış olduğu anlaşmalarda kaybettiği topraklarda kalan halkın Osmanlı tabiiyetinden çıktığını kabul ediyor ancak halk isterse kendilerine verilen süre içinde Osmanlı tabiiyetine döneceğini belirtiyordu. Bu anlaşmalar dışında yapılan başka bir protokolde ise Bulgaristan ve Osmanlı Devleti sınırları boyunca on beşer kilometrelik mesafede bulunan köylerin halkının mübadele edileceği kararlaştırılmıştı. Daha sonra buna benzer bir protokol de Rumlarla yapılmıştı. (Serbestoğlu, 2013: 472-474).

Balkan göçleri nüfus üzerinde de oldukça büyük değişikliklere yol açmıştır. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki Balkan coğrafyasında artık İslam'ın ve Türklüğün geçerliliği ve üstünlüğü büyük ölçüde azalmıştır. Balkan coğrafyasından Türkiye'ye büyük bir göç dalgası görülmektedir. Bu göç dalgasının birçok sebebi vardır. Türklerin yaşadıkları Balkan ülkelerinde yöneticiler daha homojenize bir nüfusa sahip olmak için buradaki Müslümanların topraklarına el koymak, onların geçim kaynaklarına engel olmak gibi birtakım sorunlar yaratarak aslında onları göçe zorlamıştır. Serbestoğlu, Balkan Savaşları ve sonrasındaki göçlerin Türkiye nüfusuna etkilerini incelediği makalesinde: Bulgar komitacılarının Türklere yaptığı baskı, zulüm ve katliamlar insanların göç etmesi için yeterli bir sebep teşkil etmekte olduğunu ve böylece burada hayat imkânı bulamayan insanların bir kısmı kendi istekleriyle, bir kısmı silah zoruyla, bir kısmı da ülkeler arasındaki ikili antlaşmalara dayanarak göçe tabi tutulduklarını belirtmiştir (2013: 482). Nihayetinde bu göçler sonucunda Türkiye coğrafyasına gelenler ve bölge halkı arasında kültürel açıdan birçok farklılık olmasına rağmen ortak acılara ve ortak bir inanca sahip olmaları onları "*Türk Milleti*" olarak ortak çatı altında toplanmanın başlangıcına götürmüştür. Göç etmeye mecbur kalan bu halk yüzyıllarca yaşamış olduğu topraklardan, evlerinden, işlerinden kopmak zorunda kalmış ve en baştan düzen kurmaya çalışmıştır. Bu durum ise Türkiye coğrafyasında oldukça acılı manzaralar oluşmasına sebep olmuştur. Büyük savaşlardan çıkan halk yeme içme ve barınma sorunlarıyla başa çıkmakta zorlanmaktaydı. Hatta yeni göç eden halkın bir kısmının camilerde konaklamak durumunda kalmış olması da bu zorlukları açıklar niteliktedir. Bu göçlerin faydalı yanları da bulunmaktaydı. Göçmenlerin çoğu üretkenliği arttırmış ve

buradaki yerli halka yeni bilgi ve teknikler öğretmiştir. Aynı zamanda artık bölgede Türklük düşüncesi daha hâkim bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır.

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti için büyük bir yıkım olmuştur. Türkiye coğrafyasında halk; açlık, bulaşıcı hastalıklar, yoksulluk, barınma sorunları gibi birçok zorlu durumla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu savaşların sonunda birçok kayıplar veren halk yorgun ve bitkin düşmüştür. Tam da bu noktada Âkif, halkı içinde bulunduğu karamsarlık ve tükenmişlik durumundan çıkarıp son bir direniş gücü göstermeye çağırmaktadır. Her şeyin bittiğini düşünen halk için bir yol bulmuştur ve bu yola davet etmektedir. Kurtuluş yolunun Millî Mücadele'den geçeceğini ve halkın içinde bulunduğu durumdan çıkışın yalnızca onların elinde olduğunu bilmektedir. O, umutsuzluğa düşse de her zaman gücünü imandan almıştır. *Fatih Kürsüsünde* adlı kitabını yazdığı süreç de tam Balkan Savaşları sonrası dönemidir. O, bu kitabında aslında halkı Millî Mücadele'ye hazırlamaktadır. Onu bu kitabı yazmaya götüren halkın umutsuz ve karamsar tutumlarıdır. Aynı zamanda da yolunu kaybetmiş olan toplumun tekrardan uyanışa geçerek hareket etmesini sağlamaktır.

Mehmet Âkif'in Millî Mücadele'deki Sorumlulukları

Âkif, toplum bilinci ve topluma karşı sorumluluğu oldukça yüksek bir bireydir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu hazin durum Âkif'in daima çözüm aradığı önemli bir sorun olmuştur. Duygu ve düşünceleriyle hem bulunulan durumun hazinliğinde kıvranmış hem de bu duruma boyun eğmeyecek kadar cesur bir iman gücüyle karşı koymanın yollarını aramıştır. O, kimi zaman bağımsız kimi zamansa siyasî, askerî ve dinî faaliyetlerde bulunarak. Âkif, ilk olarak *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'ne üye olmuştur. Âkif'in karakterini ortaya koyduğu en belirgin olaylardan birisi, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin “Kayıtsız şartsız itaat” yeminini “Sadece iyi ve doğru olanlara itaat” şeklinde değiştirerek kabul edip üye olmasıdır. Bu onun inandığı ve doğru bulduğu esaslardan vazgeçmeyerek kararlı ve dürüst bir duruş içinde olduğunu göstermektedir (Düzdağ, 1989: 17-27). O, kurtuluşa göz kırpan her türlü mücadelede yer almayı kendisine borç bilmiş ve o yönde hareket etmiştir. Bu yeni oluşum da onun umutlarını filizlendiren bir girişim olduğu için yer almayı uygun görmüştür. Âkif, halkı bilinçlendirme ve harekete geçirmeye yönelik çalışmalarını iletme için en iyi yollardan birisinin de yazılı beyanlarla olacağını düşünerek başyazarlığını yaptığı *Sebillürreşad* adlı dergide yazılarını yayımlamıştır.

Bu dergi, bütün İslam âleminde dağıtılması ve İstanbul'dan da haberlerin gitmesi açısından oldukça önemli bir konumdadır (Kul, 2016: 70-72).

Balkan Savaşları'nın henüz sürdüğü sırada Millî Mücadele hareketine öncülük eden *Müdafaa-i Millîye Cemiyeti*'nde "*Kâtib-i umumi*" olarak seçilen Âkif, cemiyetin amaçları ışığında "*İrşad*" faaliyetlerine başlar. Bu faaliyetler doğrultusunda birçok vaaz verir. Vaazlarında, çoğunlukla Müslümanları birleşmeye çağırır. Çünkü Müslümanların birbirinden kopup yanlışa düştüğünü düşünmektedir. Kurtuluş için bu birliğin sağlanmasının şart olduğunu sıklıkla belirtir (Kul, 2016: 72).

Siyasî alanda da önemli sorumluluklar alan Âkif, dönemin haber alma örgütü olan *Teşkilat-ı Mahsusa*'da görevler almıştır. İlk görevini Berlin'de yapmıştır. Burada üstlendiği iş, İngiliz ve Fransızların kışkırtmalarıyla aldanan ve Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanlara karşı cephe alan Müslüman askerleri bilinçlendirmek olmuştur. İkinci görevi ise Arabistan'dadır. İngilizlerin kışkırtmasıyla meydana gelen Şerif Hüseyin isyanına karşı Necid Meliki İbnürreşid'in Osmanlı Devleti'ne sadakatini koruması için gereken sözleri söylemiş ve ona hediyeler vermiştir (Aslan, 2010: 63). Âkif'in hitabet gücü siyasi ilişkiler noktasında da faydalı işlere sebebiyet vermiştir. Sözlerle ve insanlarla arası iyi, ikna gücü yüksek olan Âkif, yerinde ve doğru söz söyleme konusunda başarısını bu görevlerinde de göstermiştir. Ayrıca bu görevler fazlasıyla tehlikeli olmasına rağmen o, yer almayı kendi toplumuna karşı sorumluluğu olarak görmüştür.

Millî Mücadele döneminde "*Mandaterlik*" konusu Âkif'i rahatsız etmekteydi. O, bu konunun Millî Mücadele direncini kırarak bir tehlike olarak görmekteydi. Bu yüzden de manda ve himayeyi kabul edenlere karşı Türk milletinin bugüne kadar hiçbir devletin boyunduruğu altında yaşamadığını ve yaşamayacağını anlatmayı kendisine görev edinmiş ve vaazlarında bu konulara da yer vermiştir. Bütün bu olayların seyrinde Âkif, Millî Mücadele'yi artık doğrudan cephelerden takip edip o bölgelerde vaazlar vermeye karar vermiştir. İlk yolculuğu olan Balıkesir'de ilk vaazını Zağanos Paşa Camisi'nde vermiştir. Bu vaazında da ayetlerden örneklerle yine halkı birlikten, bütünlükten ayrılmamaya ve umutsuzluktan kurtulmaya çağırmıştır (Semiz, 2000: 197-199). Yaşar Semiz, Millî Mücadele'de Âkif'in faaliyetleriyle ve Âkif'in toplumun içinde bulunduğu durumla ilgili şu sözlerine yer vermektedir: "*Çünkü analarımız, babalarımız, hocalarımız, siyasetçilerimiz, edebiyatçılarımız, şairlerimiz, yazarlarımız millete ümit ve çalışma isteği değil ümitsizlik aşıladılar. Ben büyüklerimden –Biz yaşayamayız, Avrupa*

ilerledi. Siz çok kötü günler göreceksiniz sözlerinden başka bir şey duymadım.” (2000: 403). İşte bu sözleri söyleyen Âkif, bu durumu değiştirme çabasıdaydı. O, çalışarak ve umutsuzluğa kapılmadan daima çıkış yolunun bulunup, çok daha ileri seviyelere gelecek gücü milletin kendisinde olduğu fikrini aşılama derdindeydi. Bu yüzdendir ki Âkif, *Fatih Kürsüsünde* kitabında da defalarca şu mısraları tekrarlamıştı:

“Ebediyyen var olmak hakkımdır diyen, çalışmayı bir görev bilir;
Çalış, çalış ki ebedî var oluş çalışmayla hak edilir.”

Turan Aslan konuyla ilgili ayrıntılı olarak ele aldığı tezinde, “*Âkif’in Millî Mücadele adına ilk somut adımı olarak Balıkesir’de vermiş olduğu vaazdan bahsetmenin mümkün olduğunu ayrıca vatani için yanıp tutuşan Âkif’in Balıkesirlilerde gördüğü vatan sevgisinden dolayı Balıkesir ve Balıkesirlilere büyük bir muhabbeti ve teveccühü olduğunu söyleyip buna ek olarak Ses Gazetesi’nin sahibi Hasan Basri Bey’in ifadesine göre Akif’in Safahat’ında yer almayan Balıkesir’le ilgili iki de şiiri bulunduğunu kayda geçmiştir. Balıkesir, Âkif için bir umut ışığı olmuş halkın desteği onun gücüne güç katmıştır. Burada aldığı görevinden dolayı Darü’l-Hikme Başkatipliği görevinden azledilmesi gibi kayıpları da olmuştur. Fakat artık Âkif’in yönü tam olarak belirlenmiş ve Millî Mücadele’de aktif rol oynayacağı belli olmuştur. Daha sonra Âkif, İstanbul ve Ankara’da vaazlarını sürdürmüş aynı zamanda da Sebillürreşad’ta vaazlarını yayımlamaya devam etmiştir”*(Aslan, 2010: 75-76).

Âkif’in bütün bu vaazları, manda-himaye yanlısı propagandaların, millî mücadele direncini baltalamaya yönelik çalışmaların önünü kesmesi bakımından çok önemlidir.

Metnin analizindeki *kiplik incelemelerinin* araştırılmasının yol haritası aynı zamanda Mehmet Âkif’i bu eseri yazmaya götüren sürecin incelenmesiyle olduğu da söylenebilir. Araştırmanın sonucunda; Âkif, doğumundan itibaren Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ve yeni Türk Devleti’nin kuruluşu olmak üzere birçok önemli tarihî olaya şahitlik etmiştir. Onun duygu ve düşünce havuzu, içinde bulunduğu toplumun yaşadığı sorunlar ve sıkıntılar doğrultusunda dolmuştur. O, topluma karşı

yüksek bir sorumluluk bilinciyle yazmış, vaaz vermiş ve faaliyetlerde görev almıştır. II. Meşrutiyet Dönemi; iç karışıklıklarla dolu ortamı, ilk Türk milliyetçiliği fikirlerinin ortaya çıkması, *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin yeni yönetim anlayışı ve ıslahatları, halkın içindeki bölünmüşlüğü iyiden iyiye hissedilmesi gibi durumlarla Âkif'in duygu ve düşüncelerine yön vermiştir. Hemen ardından gelen Trablusgarp Savaşı; Avrupa devletlerinin yanlıcı faaliyetleri, Balkan devletlerinin milliyetçi fikirlerle çıkardığı isyanlar, İtalya'nın kendisini masum gösterme amaçlı verdiği ultiatomun cevabını bile beklemeden Osmanlı Devleti'ne savaş açması, Trablusgarp Savaşı'nda ilk millî mücadele ruhunun izlenimlerine rastlanması, Osmanlı Devleti'nin otoritesinin büyük ölçüde sarsılması ve Avrupa ve Balkan devletlerinin gözlerini Osmanlı Devleti'nin topraklarına dikmesi, halkın bu savaşa destek vermesi, savaşın kaybedilmesi sonucu halkın büyük üzüntü içinde olması bütün bunlar Âkif'in millî mücadele azmini tetikleyen, halkın umutsuzluğa kapılma ihtimaline karşı sorumluluk alması gerektiği düşüncesini şekillendiren olaylar zinciri olarak görülmektedir.

Son olarak Balkan Savaşları, bu tarihî hadiseyi Âkif, “Son felaket” olarak yorumlamaktaydı. Bu hadisenin onda ne derin izler bıraktığını anlamak için bu yorumlamasına bakmak bile yeterlidir. Balkan Savaşları sırasında yazmış olduğu *Hakkın Sesleri* kitabında Âkif cümlelerinde, daha karamsar ve ümitsizlik içinde ve isyan halindedir. Yer yer iman gücüyle direnç göstermeye çalışsa da genel olarak karamsarlık hâkimdir. Toplum felaketin tam olarak ortasındadır ve çıkış yolu aranmaktadır. Ancak umutları filizlendirecek durumlara pek rastlanmamaktadır. Balkan Savaşları sonrası da halk büyük bir yıpranmışlık içindedir. Savaş, hem maddî hem manevî olarak yıkım getirmiştir. Balkan Savaşları sonucunda, Rusya'nın kışkırtmaları ve yıllarıdır aynı topraklarda barış içinde yaşayan halk ayrı düşmüştür. Osmanlı Devleti'nin tebaası bölünmüş, ulaşım ve beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanması güçleşmiş, salgın hastalıklar ortaya çıkmış, Osmanlı Devleti egemenliğinde bulunan topraklardaki Müslümanlara çeşitli zulümler yapılmış, zorunlu göçle Anadolu'ya gelen halk oldukça müşkül durumda kalmıştır. Balkan Savaşları sonrası manzara en genel haliyle bu şekildedir. Halk savaştan yorulmuş, manda ve himaye düşünölmeye başlanmıştır. Bu durumların hepsi Âkif'i halkı bu tükenmiş durumdan çıkarma ve mücadeleye teşvik etme düşüncesine götürmüştür. Âkif, bu noktada halkı karamsarlık ve tükenmişlikten çıkarıp son bir direniş gücü göstermeye çağırmaktadır. Kurtuluş yolu mücadele gücünden yani Millî

Mücadele'den geçmektedir. İşte *Fatih Kürsüsünde* halkı Millî Mücadele'ye hazırlayan, umutsuzluk ortamının dağıtılmaya çalışıldığı bir vakitte kaleme alınmıştır. Âkif, bu kitapta, daha başka vaazlarında olduğu gibi halkı doğrudan cepheye çağırmasa da halkı uyanışa, çalışmaya, gelişmeye, boyun eğmemeye, doğruluğa, hakka çağırmaktadır. Âkif'i bu kitaba yazmaya götüren olaylar zinciri bu şekilde olmakla beraber onu yazmaya götüren süreç de budur. O, döneminin getirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda yazmış ve yazma eylemini topluma karşı sorumluluklarının yerine getirilmesi olarak görmüştür.

III. BÖLÜM

3. İNCELEME

Metnin ilk bölümünde iki arkadaş arasında geçen diyaloglar bulunmaktadır ve bu diyaloglar şairin vaaz bölümünde üzerinde duracağı ve toplumun eksik olduğu konulara işaret etmektedir. Bu eksiklerin tespiti için şair, iki arkadaş arasında konuşurma yöntemini seçmiştir. İstanbul'da halkın arasında yürüyen bu iki arkadaş etrafta gördüklerinden yola çıkarak bazı tespitlerde bulunmaktadır. Asıl bölüm olan vaaz bölümü metnin belirleyici kısmıdır. Bu kısımda şair tam olarak devreye girerek kendisini hissettirmektedir. Ancak araştırma için önemli olan, vaaz konuşucusunun "*Neyi, nasıl, hangi niyetle ve ne şekilde söylediği*"dir. Konuşucunun, alıcı üzerinde yapmak istediği şeyin ne olduğunu anlamak için de metnin ilk okumasında özellikle vaaz bölümünde dikkat çeken kullanımlara bakıldığında *kiplik* kullanımları göze çarpmıştır. Yazarın niyetinin tespiti için en çok tercih edilen yollardan birisi de *kipliklerin* tespitidir. Bu noktada çalışmanın yolunu bu incelemeyi *kipliklerden* yola çıkılarak tespitlere götürmüştür. Okumalar sonucunda oldukça fazla olan *soru kiplikleri, gereklilik kiplikleri, buyrum kiplikleri, değerlendirci kiplikler ve düzenleme ya da bağıntılama bağlacı işlevi gören kiplikleri* içeren cümleler fişlenmek için seçilmiştir. Yazarın, metnin içindeki rolü ve içinde bulunduğu

*söylem*deki amacını anlamak açısından fişlenmesi seçilen *kiplik*lerin cümleleri önemlidir.

Vaaz ve hutbelerdeki *söylem* ve dili incelenirken dikkat çeken bazı kullanımlar bulunmaktadır. Bu kullanımlar arasında *retorik soruların* sorulması vardır. Bu kullanımların amacı genelde konuyu pekiştirmektir. Bir diğer deyişle buna, şairin soru sorma yoluyla kendi düşüncesini belirginleştirmek istediğini söyleyebiliriz. Bu bilgiden yola çıkılarak bu kullanımlar metinde aranmıştır. Metnin okumaları sonucunda soru sorma yoluyla düşünceyi belirginleştirmek göze en çok çarpan kullanım olarak görülmüştür ve bu kullanımların hangi duygu ve düşünce içerisinde yapıldığının tespiti için kendi içerisinde tasnifine gidilmiştir. Daha sonra metin tekrardan incelemeye alındığında *gereklilik kipliğinin, buyrum kipliğinin, değerlendirci kipliklerin ve düzenleme ya da bağıntılama bağlacı işlevi gören kiplikleri* içeren cümlelerin dikkat çeken diğer kullanımlar olduğu görülmüş ve bu *kiplikler* de yine kendi içerisinde tasniflemeye gidilmiştir.

Sonuç olarak, metnin kendi yapısı çalışmanın yönünü *kiplik incelemeleri* yoluyla *söylem incelemesine* götürmüştür.

3.1. BUYRUM KIPLIĞI

Buyrum yani emir bir işe zorlamadır. *Sözcelemede* verici, alıcıya yapması için zorunlu bir gönderimde bulunduğu zaman konuşucu ile dinleyici arasında canlı ve doğrudan bir iletişim olacaktır. Konuşucunun, *sözcelemede* yer almasının en bilindik yoludur. Ancak *emir kipinin* farklı *bağlamlarda* farklı anlamlar teşkil etmesi mümkündür. Bu sebeple de *söylem analizinde* hem *sözcelerin* değerlerini hem de kullanıldığı *bağlamları* bilmek *söylemin* çözümlenmesi açısından oldukça kritik bir öneme sahiptir.

3.1.1. Buyrum Kipliğinde Emir Anlamı

Buyrum kipliğinde emir anlamının arandığı *kiplikler* kendi içerisinde olumlu ve olumsuz olmak üzere iki başlığa ayrılmıştır. “Düşün” fiili 4 cümlede yer almıştır ve en sık kullanılan *kiplik* olarak belirlenmiştir. “Düşünme” fiili de 2 cümlenin fiili olarak yer almıştır. Kullanım sıklığı bakımından bu kategoride en çok “Düşün” ve “Düşünme” *kiplikleri* dikkat çekmektedir. Vericinin, alıcısından yapmasını beklediği en baskın eylemlerden birisi de düşünmesidir. Bu yüzden de doğru olanı görmesi için alıcıya daima “Düşün” buyruğunda bulunmuştur. Ancak onun düşüncesini yönlendiren onun *söylemi* olmuştur. Vericinin çizdiği ölçülerde, konularda alıcı

“düşünmek” eylemine çekilmek istenmiştir. Vericinin, alıcıya uyguladığı emir tutumu alıcının üzerinde kurulmak istenen iktidarı göstermektedir. Alıcıya çoğu zaman istek anlamıyla *buyrum kipliğini* kullanımıyla yönelen verici, kesin olarak harekete geçilmesinin istendiği durumlarda alıcıya seçenek tanımayarak doğrudan yapması gerekeni vurgulamaktadır.

3.1.1.1. Buyrum Kipliğinde Emir Anlamında Olumlu Buyrumlar

Anlat

Bana *anlat*, bu perişan ömrün ne zevki vardır? (FK-453)

Bul

Şeriatin kutsal yurdu ahır değil...Oradan çekil,
Ve kendine başka bir yer *bul*, behey cahil! (FK-473)

Çalış

“*Çalış!*” dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun,
Onun hesabına birçok hurafe uydurdun! (FK-453)

Düşünme, haydi şu ebedî ahenge uy:

“Ebediyyen var olmak hakkımdır diyen, çalışmayı görev bilir;
Çalış, çalış ki ebedî var oluş çalışmayla hak edilir.” (FK-439)

Çık

Fezâyı dolaş, gökyüzüne *çık*, yere in;
Benim gizli dilim olan hikmetli delillerimin,
Varlığı inleyen ve bir tek manaya yönelten ahengini duy! (FK-437)

Dinle

Kader deyince Ashab ne anlardı *dinle* bak: (FK-457)

Dolaş

Fezâyı *dolaş*, gökyüzüne *çık*, yere in;
Benim gizli dilim olan hikmetli delillerimin,
Varlığı inleyen ve bir tek manaya yönelten ahengini duy! (FK-437)

Duy

Fezâyı dolaş, gökyüzüne *çık*, yere in;
Benim gizli dilim olan hikmetli delillerimin,
Varlığı inleyen ve bir tek manaya yönelten ahengini *duy!* (FK-437)

Düşün

Düşün ki, kudretimin ancak bir başlangıcıdır. (FK-437)

Düşün: Hayata feda etmedik elinde ne var? (FK-449)

Düşün: Kaderde değildir şu yaptığın da nedir? (FK-459)

Düşün de bul artık, ne düşer senin hesabına! (FK-463)

Getir

Getir hayaline bir kere İslâm'ın ilk devrini:

O sonsuz gelişmenin yarım asırlık bir

Zaman içinde ortaya çıkması hangi sayededir? (FK-463)

Gir

Bütün işleri Rabbin görür: Vazifesidir...

Yükün hafifledi...Sen şimdi doğru kahveye *gir*! (FK-455)

İN

Fezâyı dolaş, gökyüzüne çık, yere *in*;

Benim gizli dilim olan hikmetli delillerimin,

Varlığı inleyen ve bir tek manaya yönelten ahengini duy! (FK-437)

Uy

Düşünme, haydi şu ebedî ahenge *uy*:

“Ebediyyen var olmak hakkımdır diyen, çalışmayı görev bilir;

Çalış, çalış ki ebedî var oluş çalışmayla hak edilir.” (FK-439)

Keyfine bak

Çoluk çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...

İşlerine bakan Allah değil mi? *Keyfine bak*! (FK-455)

Yaşa

Deden ne türlü yaşarmış...Adamsan öyle *yaşa*:

“Eğer zaferin devlet kuşu konmak istemezse başa,

Leşine kuzgun üşürmemek haramdır sana!” (FK-449)

3.1.1.2. Buyrum Kipliğinde Emir Anlamında Olumsuz Buyrumlar

Bırak

Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,

Yorulma, öyle ya, Mevlâ özel hizmetçin iken! (FK-455)

Düşünme

Düşünme, haydi şu ebedî ahenge uy:

“Ebediyyen var olmak hakkımdır diyen, çalışmayı görev bilir;

Çalış, çalış ki ebedî var oluş çalışmayla hak edilir.” (FK-439)

Düşünmeyin

Mahalle mektebi lazım, *düşünmeyin* artık! (FK-481)

Emret

Bırak çalışmayı, *emret* oturduğun yerden,

Yorulma, öyle ya, Mevlâ özel hizmetçin iken! (FK-455)

Göster

Ekilmeden biçilen tarla nerede var? *Göster!* (FK-457)

Meydan vermeyin

O münasebetsiz, o bir tahtası eksik kişilere *meydan vermeyin*. (FK-483)

Unutma

Unutma kendini, hem bilmiş ol ki ey insan,

Yaratılışın sırrı sonsuza dek gizli kalacaktır. (FK-437)

Yorulma

Bırak çalışmayı, emret oturduğun yerden,

Yorulma, öyle ya, Mevlâ özel hizmetçin iken! (FK-455)

3.1.2. Buyrum Kipliğinde İstek Anlamı

Buyrum kipliğinde istek anlamını veren kiplikler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir. “Bakın” *kipliği* 10 kez kullanılmış, “Görün” *kipliği* 5 kez kullanılmış, “Büyütün” *kipliği* 2 kez kullanılmış ve “Gelin” *kipliği* 2 kez kullanılmıştır. Bu başlıkta “Bakın”, “Görün” ve “Gelin” kullanımlarının sıklığı dikkat çeken unsurlardan olmuştur. Verici, “Gelin” kullanımıyla *kipliği* oluştururken bu kullanımının ardından “-alım/-elim” *emir eklerini* içeren kullanımlarla devam ederek *kipliğin* bulunduğu cümleyi tamamlamıştır. Vericinin bu yaklaşımının sebebi alıcıyla vericiyi bir *söylem* altında toplamaktır. O, alıcıyı *söylemine* davet etmektedir. “Bakın” ve “Görün” kullanımları ise alıcının içinde bulunduğu durumu anlamasına uyarı veren nitelikte kullanımlardır. Çünkü alıcı bakmıyor ve görmüyordur. Alıcı içinde bulunduğu durumu anlamalı ve harekete geçmelidir. Bu yüzden de kapattığı gözlerini açmalı, bakıp, görmelidir. Alıcıyı uyku içerisindeymiş hissine kapılacak ve uyanışı arayacaktır işte vericinin hedefi budur. Verici, *buyrum kipliğinde istek*

anlamı veren kipliklerin kullanımında alıcıya baskıcı bir tutum yerine olmasını istediği ve gerekli bulduğu eylemleri uygulamaya davet etmiştir. Vaaz boyunca alıcı üzerinde çeşitli psikolojik durumlar yaratan verici, bu kullanımların geçmiş olduğu bölümlerde ise alıcıyı ürkütmeden ona sakin bir üslupla yaklaşarak söyleminin kabulünü beklemektedir. Verici, yapılması gerekeni söylemiştir. Ancak o, alıcının bu durumun kendi tercihinde olduğunu bilmesini de istemektedir. Vericinin metin boyunca aynı tutumda olmadığı aşikârdır. O, alıcının zihnine sızmak için pek çok yol deneyerek alıcının zihninde yaratmış olduğu çalkantılarla birlikte alıcıyla yakından bir bağ kurmuştur. Bu da *söylemini* daha samimi bir hale getirmiştir. Kimi zaman tutarsız durumlar güven verici görünmese de gerçek kişi ve karakterlerin daima aynı duygu içerisinde bir konuşma sürdürmeleri beklenemez, mutlaka duygu geçişleri olacaktır. Vericiyi samimi kılan da bu noktadır. O, alıcısına kimi zaman kızacak kimi zaman destek olacak kimi zaman sarsacak kimi zaman desteğini arayacak kimi zaman emir verecek kimi zaman rica edecek kimi zaman övecek kimi zaman yerecektir. Ama bütün bunları her zaman tek bir amaç doğrultusunda yapmaktadır. Vericiyle alıcının bütünleşmesi ve alıcının da *söyleme* dahil olması vericinin hedefidir.

3.1.2.1. Buyrum Kipliğinde İstek Anlamında Olumlu Buyrumlar

Alın

Alın da bir küçücük taş, önce bütün noktalarını
İlman ışığına tutun, sonra kalkın onun
Bir mikroskop alıp varlığına bakın, lakin
Bu mikroskop kendi nuru olmalıdır aklın. (FK-439)

Anlatayım

İnanmıyorsan eğer dur ki ben de *anlatayım*... (FK-407)

Anlayın

Açıkça söyleyelim: Azmeder, tevekkül eder,
Ne din kalır ne de dünya, bu anlaşılmazsa...
Hem *anlayın* bunu artık, hem anlatın halka. (FK-463)

Anlatın

Açıkça söyleyelim: Azmeder, tevekkül eder,
Ne din kalır ne de dünya, bu anlaşılmazsa...
Hem *anlayın* bunu artık, hem *anlatın* halka. (FK-463)

Arz edeyim

Demek tiyatro severmiş benim sevgili beyim...

O halde ben ona tam altı sahne *arz edeyim*:

Ki her birinde değişsin bütün bütün ahenk;

Dekoru aynı olsun, havası renk renk! (FK-501)

Bakın

Bakın durur mu Süreyya, bakın durur mu Süheyl? (FK-433)

Bakın ki, zerre de bir hiç olan vücuduyla,

Kâinatı temsil etmeyi başarmakta. (FK-441)

Canlılara *bakın*...Bütün bitkiler, bütün hayvanlar

Hayat haklarının arkasında koşmuyorlar mı? (FK-443)

Görün birer birer fertleri: Sürekli çalışır;

Bakın ki aileler durmayıp nasıl çalışır. (FK-445)

Şimdi *bakın* bir kere savaşıp duran Batı'ya,

Havaya hükmediyor yerle yetinmiyor da. (FK-445)

Bakın da haline ibret alın şu memleketin! (FK-449)

Bakın ne hale getirmiş cehalet ki cehalet dini:

Hurafeler bürümüş en temiz kaynaklarını. (FK-467)

Bakın ne günlere kaldık: Ya beş altı kopuk,

Yamaklarıyla beraber ki hepsi kılkuayruk,

Utanmadan çıkıyor, içtihadı kalkışıyor! (FK-473)

Şu yanıltıcı benzemeye bir kere dikkatle *bakın*:

Süveys'i açtı herif...Doğru...Fakat neyle açtı? (FK-475)

Alın da bir küçücük taş, önce bütün noktalarını

İlman ışığına tutun, sonra kalkın onun

Bir mikroskop alıp varlığına *bakın*, lakin
Bu mikroskop kendi nuru olmalıdır aklın. (FK-439)

Büyütün

Bu taşı yeryüzü kadar *büyütün*, gökyüzü kadar büyütün,
Kısacası koskocaman bir cihan kadar büyütün:
Görürsünüz ki, o bir damlacık varlığıyla,
Katılmak isteyerek durmayıp giden sele,
Önünde azmine engel ne varsa hep aşıyor. (FK-439)

Deyin

Sevap mı ümit ediyor ha! O alçağa şöyle *deyin*: (FK-469)

Dönün

Dönün de tembel olan Doğu'yu seyredin: Ne geri! (FK-447)

Düşünelim

Gelin şimdi de *düşünelim* başka bir kudret,
Ki bütün kuvvetleri doğurmuştur ve esasen maddedir... Evet! (FK-429)

Düşünün

İkinci uyku ne dehşetli bir ölüm, *düşünün!* (FK-485)

Geçin

Geçin yıldızları...Nebulalar hakkıyla
Gelişip ilerlemek için uğraşır, döner, didinir
Birer kabile, birer geniş kâinattır. (FK-435)

Gelin

Gelin şimdi de düşünelim başka bir kudret,
Ki bütün kuvvetleri doğurmuştur ve esasen maddedir... Evet! (FK-429)

Gelin omuzlayalım...Bir omuzlamaktadır iş. (FK-473)

Gidelim

—Uzak yakın deme artık, iniş yokuş sorma!
Tıpış tıpış *gidelim*, haydi gir şu sağ koluma. (FK-407)

Görün

Görün şu aile fertlerinin sevişmesini:
Küçük, büyüklerinin ruhu, gözbebeği;
Büyük, küçükler için koruyucu, eğitimcidir... (FK-429)

Görün şu zerreyi inceleyin bir kere;
Nasıl coşkuyla kalbinde çarpınıp duruyor,
Bütün âlemleriyle beraber sayısız güneşler! (FK-441)

Görün ki, cihan da zerreyi örnek almaktadır. (FK-441)

Görün tabiat kuvvetlerindeki şu sürekli çalışmayı;
Sıcaklık kuvveti çalışmasaydı, mevsimler olmazdı. (FK-441)

Görün birer birer fertleri: Sürekli çalışır;
Bakın ki aileler durmayıp nasıl çalışır. (FK-445)

Gösterelim

Fakat mukaddeslere çokça saygı *gösterelim*. (FK-483)

Göstereyim

Sıkıldın öyle mi? Dur başka sahne *göstereyim*: (FK-513)

Hatırlayın

Allah rızası için, dünkü olayları *hatırlayın*! (FK-485)

Kaçın

Müslümansanız, bundan bucak bucak *kaçın*. (FK-487)

Kalkın

Alın da bir küçücük taş, önce bütün noktalarını
İlman ışığına tutun, sonra *kalkın* onun
Bir mikroskop alıp varlığına bakın, lakin
Bu mikroskop kendi nuru olmalıdır aklın. (FK-439)

Kulak verin

Kulak verin de bakın kavrama gücü neler söylemektedir:
Bu yığın yığın yoğunlaşma, bu dehşet verici uğraş,
Kudret okyanusunun ezelden beri düzenli olarak çalışmasıdır;
Ezel bereketinin coşkusu her damlacığında açıkça görülür. (FK-429)

Kurutun

Fakat kurtuluşu için en güvenli yolu tutun;
Şu pis bataklığı bir kere yok edin, *kurutun*. (FK-471)

Omuzlayalım

Gelin *omuzlayalım*...Bir omuzlamaktadır iş. (FK-473)

Öğretelim

Evet, çağımızın ilimlerini gençliğe *öğretelim*. (FK-483)

Seyredin

Dönün de tembel olan Doğu'yu *seyredin*: Ne geri! (FK-447)

Söyleyelim

Açıkça *söyleyelim*: Azmeder, tevekkül eder,

Ne din kalır ne de dünya, bu anlaşılmazsa...

Hem anlayın bunu artık, hem anlatın halka. (FK-463)

Söyleyin

Söyleyin, hayata karşı bu yılgınlık nedir? (FK-487)

Tutun

Fakat kurtuluşu için en güvenli yolu *tutun*;

Şu pis bataklığı bir kere yok edin, kurutun. (FK-471)

Tutun

Alın da bir küçücük taş, önce bütün noktalarını

İlman ışığına *tutun*, sonra kalkın onun

Bir mikroskop alıp varlığına bakın, lakin

Bu mikroskop kendi nuru olmalıdır aklın. (FK-439)

Uyanın

Ey cemaat, yeter artık, bu uykudan *uyanın*. (FK-485)

Yapışın

O henüz arş gibi ayakta duran hükümetin

Düşmesi müthiş olur...Çökmesin aman, *yapışın!* (FK-487)

Yok edin

Fakat kurtuluşu için en güvenli yolu *tutun*;

Şu pis bataklığı bir kere *yok edin*, kurutun. (FK-471)

Yüklenelim

Yetmez mi ki bu dünya evinde çektiğimiz,

Yarın öbür dünyada da âlemin günahını *yüklenelim* biz? (FK-487)

3.1.2.2. Buyrum Kipliğinde İstek Anlamında Olumsuz Buyrumlar

Deme

—Uzak yakın *deme* artık, iniş yokuş sorma!

Tıpış tıpış gidelim, haydi gir şu sağ koluma. (FK-407)

Görmeyin

Şimdi siz bu taş parçasını değersiz *görmeyin*... (FK-439)

Kapılmayın

Onu ihmal ederek kurtulmayı umanlara sakın *kapılmayın!* (F.K-483)

Sorma

—Uzak yakın deme artık, iniş yokuş *sorma!*

Tıpış tıpış gidelim, haydi gir şu sağ koluma. (FK-407)

3.1.3. Buyrum Kipliğinde Rica Anlamı

Buyrum kipliğinde rica anlamını içeren kullanımlarda sıklık bakımından göze çarpan bir kullanım söz konusu olmamıştır. *Buyrum kipliğinde rica anlamını* içeren cümlelerde verici, arzusunu rica yoluyla alıcısına yaptırmayı hedeflemektedir. Vericinin nazik tutumu alıcıyı yapılması istenen eyleme yaklaştırmaktadır. Aynı zamanda söylemin çoğunda yüksek ve alıcının üzerinde iktidar kuran bir tutum içerisinde bulunan verici, bu kullanımla da *söylemde* bir denge yakalamak istemektedir.

3.1.3.1. Buyrum Kipliğinde Rica Anlamında Olumlu Buyrumlar

Alınız

Şu cümleler ki, eğer görmemişseniz, *alınız*:

“Ebediyyen var olmak hakkımdır diyen, çalışmayı görev bilir;
Çalış, çalış ki ebedî var oluş çalışmayla hak edilir.” (FK-431)

Çiğneyiniz

O halde birliğe engel ne varsa *çiğneyiniz*...

Günahtır, etmeyin artık, ayıptır, eylemeyin! (FK-489)

Düşman olunuz

Allah rızası için münafıklığa yürekten *düşman olunuz*;

Bu içten davranışınızla belki Allah katında kurtuluşa erersiniz. (FK-491)

İndiriniz

Mekân da çalışmaya dayanır: Çalışmayı sifira *indiriniz*,

Ne mekânı ne de onun varlık halinde gerçekleştirdiği yeri düşünmek mümkün olmaz. (FK-429)

Kurtarınız

Koşup *kurtarınız* bari son anında onu. (FK-471)

3.1.3.2. Buyrum Kipliğinde Rica Anlamında Olumsuz Buyrumlar

Etmeyin

O halde birliğe engel ne varsa çiğneyiniz...

Günahtır, *etmeyin* artık, ayıptır, *eylemeyin!* (FK-489)

Eylemeyin

O halde birliğe engel ne varsa çiğneyiniz...

Günahtır, *etmeyin* artık, ayıptır, *eylemeyin!* (FK-489)

Unutmayın

Ama şunu *unutmayın*: “Çağımız bilim çağıdır!”

Bu dini korumak için okur yazar olmalıydık;

Çünkü dini korumak eğitime bağlıdır. (FK-483)

3.2. GEREKLİLİK KIPLIĞI

Verici, bu tarz *kiplikleri* tercih ediyorsa söz konusu olan işin mutlaka yapılması gerektiği anlamını vermek istemektedir. *Dilek ve istek kipliğinde* olay ya da durumla ilgili öznel tutumunu sezdirenen verici, *gereklilik kipliğinde* ise olay ya da durumla ilgili tutumunu bildirmekle beraber alıcıyı da bu tutuma dahil olmaya davet eden bir tavır sergilemektedir.

3.2.1. Gereklilik Kipliğinde Kesinlik Anlamı

Gereklilik kipinde kesinlik anlamıyla ilgili 17 cümle tespit edilmiştir “Olmalıdır” *kipliği* 4 kez kullanılmıştır. “Gerek, gereklidir, gerekir” *kipliği* 4 kez kullanılmıştır. Verici bu kullanımı, mutlak olarak yapılmasının gerekli bulunduğu durumlarda kullanmaktadır. Bu kullanım, onun önceliklerinin olduğunu göstermektedir. Alıcının da mutlaka bunların yapılması gerektiğini düşünerek harekete geçmesini istenmektedir.

Almalıdır

Aykırı görüşleri incelemeli, ihtiyaçları göz önüne *almalıdır*. (FK-475)

Bu sözden *almalıdır*, hiç değilse, ibret alan. (FK-481)

Anlamalıdır

Kitab’ı, Sünnet’i, İcmâ’ı sağlam *anlamalıdır*. (FK-475)

Atmalıyız

Demek ki: *Atmalıyız* ilme doğru ilk adımını. (FK-483)

Değişmelidir

Artık bu eski zihniyet biraz *değişmelidir*... (FK-413)

Gerek

Eğitimin yaygınlaştırılması *gerek* mutlak:

Okur yazarsa halk, ne var yapılmayacak? (FK-481)

Gerekir

“Eğitimciyim.” diyen olmak *gerekir* imanlı;

Edepli, sonra ehliyetli, sonra vicdanlı. (FK-483)

—O halde şimdi Evkaf’ın uyanması *gerekir*... (FK-407)

Gereklidir

Bu der: “Hayır, ilim öğrenmek daha *gereklidir*.” (FK-479)

Gidilmeli

Bunlardan bazıları “Maksat mühim, *gidilmeli*.” der; (FK-459)

Gömmelidirler

Boylu boyunca yokluğa gömülmek istemeyenler;

Bozgunculuğu unutmanın mezarına *gömmelidirler*. (FK-487)

İncelemeli

Aykırı görüşleri *incelemeli*, ihtiyaçları göz önüne almalıdır. (FK-475)

İlerlemeli

Sonunda: “Kuvvetimiz şüphesiz *ilerlemeli*,

Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli. (FK-481)

Kapatmalıdır

—Hayır “Caminindir!” diyerek *kapatmalıdır* kemeri;

Birer birer yıkılır az zamanda kendileri. (FK-407)

Kapatmalı

—Gayet kolay: “Şu meydanlık,

Ki yol geçen hanı olmuştu, avludur artık;

Bu avludan geçecekler namaz için geçecek.”

Deyip *kapatmalı*! (FK-407)

Olmalıdır

Her milletin dilinin kendine özgü bir ağırlığı *olmalıdır*. (FK-413)

İlman ışığına tutun, sonra kalkın onun

Bir mikroskop alıp varlığına bakın, lakin

Bu mikroskop kendi nuru *olmalıdır* aklın. (FK-439)

İlimde devrinin otoritesi sayılacak bir kişi *olmalıdır*. (FK-475)

Olunmalıdır

Demek ki, şimdi bu taş canla başla uğraşılıyor,

“Bütün alemleri dolduran çalışmaya,

Benim çalışmam da ilave *olunmalıdır*...” diye. (FK-439)

3.2.2. Gereklilik Kipliğinde Öneri Anlamı

Gereklilik kipinde öneri anlamıyla ilgili 5 cümle tespit edilmiştir. Kullanım sıklığı bakımından dikkat çeken bir *kiplik* bulunmamıştır. Verici, alıcının içinde bulunduğu durumlarda bozukluklar olduğunu *söylemde* yansıtmaktadır. Bu bozuklukları düzeltmek için önerilerde bulunarak alıcının bunları düşünmesi istenmektedir. Alıcı bu önerileri düşünerek eylemi gerçekleştirme yolunda adımlar atmalıdır işte vericinin de hedefi budur.

Bırakılmalı

Bir de yapılması gereken yenilikler uzmanlarına *bırakılmalı*... (FK-413)

Görmeli

“Cenab-ı Hak ne kadar merhametli, *görmeli* ki:

Açım! Deyince güçten düşmüş bir topal tilki,

Ayağına gönderiyor rızkın en mükemmelini... (FK-465)

Olmalı

Sanatta soyluluk *olmalı* öncelikle... (FK-411)

3.3. DEĞERLENDİRİCİ KIPLİK

Değerlendirici kiplik, her türlü tutumu ya da davranışı belirtmesi açısından önemli bir konumdadır. Bu *kiplikler* olumlu ya da olumsuz vericinin tavrının anlaşılmasını sağlamaktadır. Çalışmada bu *kiplikler* iki başlık altında tasnif edilmiştir. Bu başlıklar: *Değerlendirici Kipliğinde Acıma Anlamı* ve *Değerlendirici Kipliğinde Övgü Anlamı* şeklindedir.

3.3.1. Değerlendirici Kipliğinde Acıma Anlamı

Değerlendirici kipliğinde acıma anlamıyla ilgili toplam 48 cümle tespit edilmiştir. “Zavallı” kelimesi 14 kez, “Yazık, ne yazık, yazık ki” kullanımları 11 kez, “Beş on vatansız, beş altı sefil” kullanımları 2 kez, “Sarıklı” kelimesi 2 kez,

“Dilenci” kelimesi 2 kez, “Sefil” kelimesi 2 kez kullanılmıştır. Sıklığı açısından en dikkat çeken kullanımlar bu şekilde tespit edilmiştir.

İncelenen metinde *değerlendirici kipliğinde acıma anlamıyla ilgili oldukça fazla cümleye rastlanmaktadır*. Verici, yergisinde kimi zaman acıyarak kimi zaman aşağılayarak kimi zaman da hiddetlenerek *söylemi* ortaya koymuştur. *Söylemini* yönelttiği kitleye “Zavallı” kullanımıyla içinde bulunduğu durumun aciziyetinin farkındalığına varmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Zavallı kelimesi genellikle ümmet, millet, memleket kelimeleriyle öbek haline getirilmektedir. Verici, zavallı kullanımını bir topluma yöneltmektedir. Ona “Zavallı” demeyi kendisinde bir hak olarak görmektedir çünkü alıcı üzerinde bir iktidara sahip olmalıdır verici. Söyledikleri alıcıya saygı duyulacak nitelikte sözler haline o zaman gelecektir. “Dilenci” kullanımı da yine aynı mantıkla kullanılmaktadır. “Yazık, ne yazık, yazık ki” kullanımları *söylemde* duygu belirtme biçimi olarak görülmektedir. Onun alıcıya karşı acıyan ve üzülen bir tavırda olduğunu göstermektedir. Alıcının bizzat kendisine ya da içinde bulunduğu duruma ya da yaptıklarına karşı verici, acıyan bir tutum içerisinde bulunmaktadır. Bunun sebebi alıcının kendisine acınmasını kendisine yakıştıramayarak eğri olandan doğru olana geçmesini sağlamaktır. Vericinin doğrusunda olmayan alıcı, acınmayı hak eden bir haldedir. Bu yüzden de alıcı kendisine böyle bir yaklaşımda bulunulmasının onun yanlış bir durum içinde olmasından kaynaklandığını düşünerek vericinin doğrusuna yol alacaktır. Âkif’in bu düşünceyle bu *söylemi* gerçekleştirmesinin altında kendi karakter özelliklerini bulabiliriz. O, hayatı boyunca kimseye muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinde durmak için elinden geleni yapmış bir azim insanıdır. Aynı zamanda şerefi ve onurunun önünde hiçbir olgunun durmasına izin vermemiş son derece kararlı bir karaktere sahiptir. Kimsenin kendisine acınmasını istemeyerek ve bu duruma düşmemek için elinden geleni yapacak karakterde olan Âkif, yaratmış olduğu vericinin de bu amaçla bu *söylemi* ortaya koyduğunu hissettirmektedir. “Sefil evlat”, “İnsan bozuntusu”, “Câhil”, “Kara câhil dâhi” kullanımlarıyla verici, *söylemini* kişiye yönelik ortaya koymaktadır. Ancak bu kullanımın altında da yine bir topluluğa yönelikliği görmek mümkündür. Vericinin *söylemi*, acımaya sebep olan davranışların benzerlerini yapan herkese yöneliktir. Bunlar dışında “Zavallı İslâm alemi”, “Zavallı din” gibi kullanımlarla da bir dine mensup insanlara yönelik *söylem* aktarılmaktadır.

Adamsan

Deden ne türlü yaşarmış...*Adamsan* öyle yaşa: (FK-451)

Alçaklık

Alçaklık ve bayağılığın o kadar can dostusun ki, yazık,
“Ucunda yoksa ölüm” her belaya göğsün açık! (FK-453)

Aşağılık yaratık

Allah’ın bütün emirlerine savaş açan şu *aşağılık yaratık*,
Yükümlü olduğu şeyleri de ona havale ediyor. (FK-457)

Bayağılık

Alçaklık ve *bayağılık*ın o kadar can dostusun ki, yazık,
“Ucunda yoksa ölüm” her belaya göğsün açık! (FK-453)

Beş altı sefil

Siz, ey bu yangını hazırlayan *beş altı sefil*,
Ki ettiniz bizi Hırvat’la Sırp’a karşı rezil!
Siz, ey bu zehri en evvel kusan beyinsizler! (FK-509)

Beş on vatansız

Münafığın sonu gelmez, söner sefil ocağı...
Beş on vatansız için ateşe atmayın vatani!
Günahdır...Allah rızası için kaldırım münafıklığı! (FK-491)

Beyinsizler

Siz, ey bu yangını hazırlayan *beş altı sefil*,
Ki ettiniz bizi Hırvat’la Sırp’a karşı rezil!
Siz, ey bu zehri en evvel kusan *beyinsizler*! (FK-509)

Beyni örümcekli bir yığın cahil

Yazık ki, *beyni örümcekli bir yığın cahil*,
Sonunda oynayarak dine en rezil oyunu,
Ne yapıp ettiler, bu hale getirdiler onu! (FK-461)

Câhil

Şeriatin kutsal yurdu ahır değil...Oradan çekil,
Ve kendine başka bir yer bul, behey *câhil*! (FK-473)

Dilenci mevki

Milletlerin içinde yerin *dilenci mevki*idir! (FK-453)

Dilencilik

Dilencilikle siyaset yürür mü, hey budala? (FK-453)

En rezil oyun

Yazık ki, *beyni örümcekli bir yığın cahil*,

Sonunda oynayarak dine *en rezil oyunu*,
Ne yapıp ettiler, bu hale getirdiler onu! (FK-461)

Hayatların en rezili

Alışkanlık haline getirdiğin hayat, *en rezili hayatların*;
Artık ataların senin hesabına birçok utansın! (FK-449)

Herif

Herif! Şu suçsuz milletten ne isterdin,
Ki doğru yol diye tuttun, yanlış yolu gösterdin! (FK-469)

İnsan bozuntusu

Utanmayı, namusu bırakıp yol boyunca, çırpıplak
Kaçarsın, öyle mi ey *insan bozuntusu*, sıkılmayarak! (FK-451)

Kalleşçe

Nedir şu barakaya benzer yapılar,
Ki *kalleşçe* mabedin tâ içine sokulmak isterler. (FK-409)

Kara câhil dahi

Kapı “*kara câhil dahiler*” için kilitlidir,
Ama âlimler kıyamet gününe kadar içtihat eder. (FK-473)

Kuduz canavar

Bırakmamış taş üstünde taş *kuduz canavar!* (FK-507)

Ne yazık

Bugün şeriatin temel doğrularını bir yana bırakın, *ne yazık*,
İspatı gereksiz apaçık doğrularını bile tartışmasız kabul eden yok. (FK-467)

Sarıklı bir molla

Ne olsa hiç ya...Sonuçta, *sarıklı bir molla!* (FK-407)

Sarıklı milleti

Sarıklı milletidir milletin başında bela... (FK-407)

Sefil evlat

Deden de mi böyle yapmıştı ey *sefil evlat!* (FK-449)

Sefil hayat

Gerçek hayat, sonunda kan pahasına kazanılmış hayattır,
Senin *sefil hayatın* ise namus pahasına kazanılmıştır! (FK-451)

Tasmasızlar

Tabii bu “her giren” ifadesine, tutunca it damarı,
Mukaddeslere varıncaya kadar saldıran beş on çomarı,

Hesaba katmayı hiçbir zaman düşünmüyorum:

O *tasmazızlara* insan diyemem, bunda mazurum. (FK-485)

Yazık

Yazık, o büyük neslin vefasız evlatları,

Bırakmış öylece, hiç bakmamış bu kurumlara;

Neler görür neler insan, girince medreseye! (FK-419)

Alçaklık ve bayağılığın o kadar can dostusun ki, *yazık*,

“Ucunda yoksa ölüm” her belaya göğsün açık! (FK-453)

Yazık, yazık ki bu yüzdendir bütün felaketimiz. (FK-475)

Yazık, *yazık* sana sarfettiğim emeklerime!... (FK-477)

Yazık ki

Zavallılar, hani bir an içinde bin kere,

İkinci takımdan kaçıp koşar birincilere.

Hayatı hak tanıyanlar yorulmak bilmiyor... *Yazık ki* ne kadar! (FK-443)

Yazık ki sen şu büyük ruhu utandırdın:

Bütün Müslüman mezarlarını küfre çiğnettin! (FK-451)

Yazık ki, beyni örümcekli bir yığın cahil,

Sonunda oynayarak dine en rezil oyunu,

Ne yapıp ettiler, bu hale getirdiler onu! (FK-461)

Yazık ki, dinin çehresi tanınmayacak bir hale geldi;

Kuşatıyor bugün lânetleyici bir bakış İslâm'ı. (FK-461)

Yazık ki, ruhuna aşıladılar da miskinliği,

Bir nevi cüzzam mikrobu gibi harâp etti memleketi! (FK-461)

Yazık ki çıkmak ümidiyle kalkarak ayağa,

Kımıldadıkça gömülmekte büsbütün batağa! (FK-469)

Yazık, *yazık ki* bu yüzdendir bütün felaketimiz. (FK-475)

Yüzsüzler

Kafaları nasıl uyuşturdunuz, bir anlayabilsem, ey *yüzsüzler*? (FK-461)

Zavallı

—*Zavallı* saklanıyor: Hâli görmek istemiyor! (FK-423)

Zavallı çırpınıyor boyladıkça yokluğu...(FK-469)

*Zavallı*nın sözü pek anlaşılmamış ilkin;

“Bunak!” diyen bile olmuş düşünmeden, lâkin,

Adam, bu söz ne demektir, güzelce açıklamış;

Derin bilgisiyle deminki sözlerin yanlışlığını göstermiş. (FK-481)

Zavallı din

Sonunda bir de “tevekkül” sokuşturup araya,

Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya! (FK-453)

Zavallı halk tabakası

Birinci grubu oluşturan *zavallı halk tabakası*,

Bıraksalar tatlı uykusuna devam edecek. (FK-493)

Zavallı insan aklı

Ya sen ey *zavallı insan aklı*, ne kadar acizmişsin

Çabaların sonuçta böyle boşa mı çıkacaktı? (FK-437)

Zavallı İslâm âlemi

Bu intihar, öteden üç yüz elli milyonluk

Zavallı İslâm âlemi için çok kötü olacak! (FK-485)

Zavallı İslâm âlemi eğer Hıristiyanlığa henüz

Sarılmıyorsa, kolundan çeken: Bu kudretiniz. (FK-487)

Zavallı köylü

Zavallı köylüye ilkin epey sövmüşler:

İşitmemiş...Bu sefer odunla dövmüşler. (FK-491)

Zavallı memleket

Zavallı memleketin başka ürünü yoktu;

Nerede bulunsan, en bol malı odundu. (FK-405)

Zavallı millet

—*Zavallı milleti* birlikten uzaklaştıran “ikilik”,
Sırıtmıyor mu? O pis dişleriyle karşında? (FK-421)

Zavallı milletin kavrama gücü perişan olalı,
İlim çevresine giren yok, teknoloji diyarı kapalı. (FK-471)

Zavallı ümmet

—Bilir misin bu *zavallı ümmet*in nedir hâli? (FK-415)

Zavallılar

Zavallılar, hani bir an içinde bin kere,
İkinci takımdan kaçıp koşar birincilere.

Hayatı hak tanıyanlar yorulmak bilmiyor... Yazık ki ne kadar! (FK-443)

3.3.2. Değerlendirici Kipliğinde Övgü

Değerlendirici kipliğinde övgü anlamıyla ilgili 2 cümle tespit edilmiştir. Bu kullanımların bulunduğu cümlelerde vericinin övdüğü daima mazideki olgulardır. Bizzat alıcının kendisine ve metnin yazılma zamanına denk gelen bir övgü bulunmamaktadır. *Söylemde* seslenen alıcının geçmişinde övülecek şeyler bulunmaktadır ve alıcının da geçmişten ilham alarak eski gücüne kavuşması beklenmektedir. İşte vericinin bu kullanımı tercih etmesinin sebebi de budur.

Ey koca millet

Nasıldın *ey koca millet*, ne oldu sonun? (FK-449)

Şanlı ve heybetli tahtımız

Gıcırdamakla beraber *şanlı ve heybetli tahtımızı*,

Bu dini kurtaran ancak yine bizim devletimiz. (FK-485)

3.4. DÜZENLEME YA DA BAĞINTILAMA BAĞLACI İŞLEVİ GÖREN KİPLİKLERİ İÇEREN CÜMLELER

Düzenleme ya da bağıntılama bağlacı işlevi gören kiplikleri içeren cümleler ile ilgili 20 cümle tespit edilmiştir. “Kısaca, kısacası” *kipliği* 10 kez, “Demek, demek ki” *kipliği* 6 kez kullanılmıştır. *Söylem* boyunca verici, alıcıya kendi doğruları çerçevesinde bir şeyler öğretmeyi hedeflemektedir. Çünkü her türlü bozukluğun yalnızca öğrenmeyle onarılacağını düşünülmektedir. Bu *söylemin* sebebini de Âkif’in meslek seçimlerinde bulmak mümkündür. Hayatının bir döneminde öğretmenlik de yapan Âkif, daima öğretme arzusuyla hareket etmektedir. Fikir yapısını etkileyen bu meslekte bulunmuş olması da olabilir. Âkif, kendi çocuklarına da eğitim konusunda

oldukça titiz davranarak eğitimleriyle bizzat ilgilenmiştir. Burada da Âkif, tıpkı çocuklarına ve öğrencilerine öğretir gibi alıcısına da öğretmeyi hedeflemiştir. Bu öğretimi yaparken de oldukça anlaşılır ve kolay bir üslup tercih etmektedir. Anlatımını yaptıktan sonra “Kısacası, neticede..vb” kullanımlarla bilgi toplaması yaparak alıcının karşısında saf bilgi bulmasını sağlamaktadır. Âkif’in amacı, onu toplumun her kesiminden kişinin anlayabilmesidir. Bu yüzden de anlaşılır bir dil kullanmayı tercih etmektedir. Onu en çok okunan yazarlardan yapan özelliği de budur. Âkif’in bu kullanımının arkasında aslında alıcısıyla duygusal bağ kurmaya çalışan bir tutum bulunmaktadır. Onun *söyleminin* konuşucusu olan vaizle birlikte onun da alıcıya karşı duygusal bir bağ içerisinde olduğunu görülmektedir. Çünkü o, adeta çocuğuna ya da öğrencisine anlatır gibi alıcı için olmasının güzel sonuçlar doğuracağını düşündüğü doğruları sabır ve titizlikle anlatmaktadır.

Demek

Demek, tevekkül eden önce mutlaka ekecek;

Demek, tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a,

Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına. (FK-467)

Demek nüfusta denge sağlamak içindir Müslüman kesmek. (FK-509)

Demek ki

Demek ki her işin başında azme sarılmalıdır;

Bunun yanında bir de onu destekleyen tevekkül bulunmalıdır. (FK-463)

Demek ki kurtuluruz biz bugün olursak adam.

Şöyle ki: Nasılsa tamamen kaybedip savaşı,

Esaret altına girmişti bir büyük millet. (FK-479)

Demek ki: Atmalıyız ilme doğru ilk adımı. (FK-483)

Demek ki birliği sağlayınca kurtuluruz. (FK-489)

Kısaca

Kiminde sanata rağbet, kiminde paraya heves;

Kısaca, her kafadan başka başka çıkmış ses. (FK-479)

Kısaca, milletin fertleri bilgidен yoksundur. (FK-483)

Kısacası

Kısacası ne varsa... Toprak, deniz, hepsi çalışır. (FK-441)

Kısacası, bu dehşet verici eserlerin hepsi,
Hep bir yerde toplanan çalışmanın ürünü. (FK-447)

Kısacası hepsi O. (FK-455)

Kısacası, Peygamber bile azmetmekle emrolunmuşsa;
Düşün de bul artık, ne düşer senin hesabına! (FK-463)

Kısacası, hepsi çalışmakla, yorulmakla olacak,
Fakat çalışmak için önce şart olan: istek. (FK-471)

Kısacası, bukalemun yaratılışlı züppelerin
Elinde maskara olduk... Deyin de hükmü verin! (FK-475)

Kısacası, züppe demiştim ya, artık anlasana! (FK-495)

Kısacası amel defteri öyle kapkara ki:
Cehennem gecesi onun için sanki cennet sabahıdır! (FK-497)

Neticede

Neticede çalışmayı somut hale getirmede karar kılarlar. (FK-447)

Özetle

Özetle, aile duygusuyla birlikte bütün duygular,
Mukaddesleri için çırpınan yürekte olur. (FK-485)

Sonunda

Sonunda: “Kuvvetimiz şüphesiz ilerlemeli,
Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli. (FK-481)

Şöyle ki

Demek ki kurtuluruz biz bugün olursak adam.
Şöyle ki: Nasılsa tamamen kaybedip savaşı,
Esaret altına girmişti bir büyük millet. (FK-479)

3.5. SORU KIPLİĞİ

Soru kiplikleri, vericinin düşüncesini belirginleştirmesi için kullandığı kiplik türleridir. Verici, soru sorma yoluyla birçok anlamda düşüncesini belirtebilir. Çalışmanın bu bölümünde soru kiplikleri 14 başlık altında incelemeye alınmıştır.

3.5.1. Soru Kipliğinde Alay Etme Anlamı

Soru kipliğinde alay etme anlamı içeren 10 cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerin içerisinde 17 kez *soru kipliğinde alay etme anlamı veren kiplik* bulunmuştur. 9 kez “-mı, -mi” *soru ekiyle* kurulan *kipliğe* rastlanmış ve 4 kez de “Ne” kelimesiyle kurulan *kipliğe* rastlanmıştır. Bu kullanımın verici tarafından tercih edilmesinin sebebi alay yoluyla alıcıyı içinde bulunmasını istemediği durumdan çıkarmaktır. Çoğunlukla eleştirdiği konuların üzerine eleştiriler yapan verici, kendisiyle alay edilen bir kişinin içinde bulunduğu durumu terk ederek farklı bir tutumla olaya yaklaşacağını düşünmektedir. Âkif, hayatı boyunca şerefini, onurunu ve gururunu göz etmiş bir kişidir. Birinin alayına söz konusu olmak onun için en feci olaylardan biri olacaktır. Alıcıyı bu duruma getirerek üzerinde bir sarsma etkisi yaratmayı istemiştir. Belki de içinde bulunduğu durumdan utanarak bakış açısını doğru yöne çevirmeyi hedeflemiştir.

Değil mi

Niçin mi? “Çünkü bu geçici hayata yok meylin,
Onun sonucudur çalışmaya varmıyorsa elin.”

Değil mi?.. Ben de inandım! Allah bilir ki yalan! (FK-449)

İşlerine bakan Allah *değil mi?* Keyfine bak! (FK-455)

Tiyatrolarda görülmez, *değil mi*, nazlı beyim? (FK-513)

Deha mı

—*Deha mı?* At bakalım, hiç sıkılma, bol keseden! (FK-407)

Florya mı

—Bugün *Florya mı?* Güzel! Yarın ne var ?

“Sular” da pek ömür ama, açık değil, dediler.

—Açılmamış diye evlerde kalmak olmaz ya?

—Hakikat öyle! Ne yapsak? Gider misin Mama’ya?

—Ne var ki?

—Ortaoyunu var. Gelir misin? Haydi!

—Kavuklu, Hamdi mi? Gerçek... O sağ değil... (FK-499)

Gelir misin

—Bugün Florya mı? Güzel! Yarın ne var ?

“Sular” da pek ömür ama, açık değil, dediler.

—Açılmamış diye evlerde kalmak olmaz ya?

—Hakikat öyle! Ne yapsak? Gider misin Mama’ya?

—Ne var ki?

—Ortaoyunu var. *Gelir misin?* Haydi!

—Kavuklu, Hamdi mi? Gerçek... O sağ değil... (FK-499)

Gider misin

—Bugün Florya mı? Güzel! Yarın ne var ?

“Sular” da pek ömür ama, açık değil, dediler.

—Açılmamış diye evlerde kalmak olmaz ya?

—Hakikat öyle! Ne yapsak? *Gider misin* Mama’ya?

—Ne var ki?

—Ortaoyunu var. Gelir misin? Haydi!

—Kavuklu, Hamdi mi? Gerçek... O sağ değil... (FK-499)

Hamdi mi

—Bugün Florya mı? Güzel! Yarın ne var ?

“Sular” da pek ömür ama, açık değil, dediler.

—Açılmamış diye evlerde kalmak olmaz ya?

—Hakikat öyle! Ne yapsak? Gider misin Mama’ya?

—Ne var ki?

—Ortaoyunu var. Gelir misin? Haydi!

—Kavuklu, *Hamdi mi?* Gerçek... O sağ değil... (FK-499)

Ne var

—Bugün Florya mı? Güzel! Yarın ne var ?

“Sular” da pek ömür ama, açık değil, dediler.

—Açılmamış diye evlerde kalmak olmaz ya?

—Hakikat öyle! Ne yapsak? Gider misin Mama’ya?

—*Ne var ki?*

—Ortaoyunu var. Gelir misin? Haydi!

—Kavuklu, Hamdi mi? Gerçek... O sağ değil... (FK-499)

Ne yapmalı

—Peki! *Ne yapmalı?* Sen bari söyle...Bak:Saat on. (FK-501)

—Evet, ne yapmalı? Dur,dur! Ne Üsküdar ne Mama... (FK-501)

Ne yapsak

—Bugün Florya mı? Güzel! Yarın ne var ?

“Sular” da pek ömür ama, açık değil, dediler.

—Açılmamış diye evlerde kalmak olmaz ya?

—Hakikat öyle! *Ne yapsak?* Gider misin Mama’ya?

—Ne var ki?

—Ortaoyunu var. Gelir misin? Haydi!

—Kavuklu, Hamdi mi? Gerçek... O sağ değil... (FK-499)

Niçin mi

Niçin mi? “Çünkü bu geçici hayata yok meylin,

Onun sonucudur çalışmaya varmıyorsa elin.”

Değil mi?... Ben de inandım! Allah bilir ki yalan! (FK-449)

Olmaz ya

—Bugün Florya mı? Güzel! Yarın ne var ?

“Sular” da pek ömür ama, açık değil, dediler.

—Açılmamış diye evlerde kalmak *olmaz ya?*

—Hakikat öyle! *Ne yapsak?* Gider misin Mama’ya?

—Ne var ki?

—Ortaoyunu var. Gelir misin? Haydi!

—Kavuklu, Hamdi mi? Gerçek... O sağ değil... (FK-499)

Omuzlamak mı

Omuzlamak mı? Hayır! Öyle bir teknolojiyle,

Ki bir ömür harcamış onu elde etmeye. (F.K-475)

Öyle mi

“Kadermiş!” *öyle mi?* Hâşâ bu söz değil doğru:

Belanı istedin, Allah da verdi...Doğrusu bu! (FK-453)

Öyle mi

Sıkıldın *öyle mi?* (FK-513)

3.5.2. Soru Kipliğinde Bıkkınlık Anlamı

Soru kipliğinde bıkkınlık anlamı veren, 4 kez “-mı, -mi” soru ekiyle kurulan söz öbeği bulunmuştur. “Yet-, doy-, bit-” fiilleri dikkat çekmektedir. Bu fiiller tabiatı dolayısıyla kipliğe bıkkınlık anlamı katarak anlamı güçlendirmiştir. Metin boyunca söylemde alıcıyı bıkkınlık ve tükenmişlikle eleştiren alıcı metnin sonlarına doğru bıkkınlık içeren söylemi yansıtmayı tercih etmiştir. Bunun sebebi alıcıyla arasında empati kurmak olabileceği gibi aynı zamanda da alıcının içinde bulunduğu durum yüzünden artık eleştirisinin yılma seviyesine geldiğini göstermeyi amaçlamıştır.

Bitmeyecek mi

Bitmeyecek mi bu İslâm’ı ezen uzun matemler? (FK-515)

Doymaz mı

Ya boğduğun kadının, erkeğin hesabı mı var!

Mezarı olmuş iken böyle dalga dalga cesedin,

Cenaze yutmaya hâlâ mı doymaz dalgaların? (FK-509)

Hesabı mı var

Ya boğduğun kadının, erkeğin hesabı mı var!

Mezarı olmuş iken böyle dalga dalga cesedin,

Cenaze yutmaya hâlâ mı doymaz dalgaların? (FK-509)

Kalkmayacak mı

Kalkmayacak mı bu ufuklarımıza çöken kanlı perdeler? (FK-515)

Neden

Neden bu sırlar gecesi aydınlanmıyor ya Rab? (FK-437)

Nerede

Yarınlara kaldıksa eğer...Nerede o yarınlar? (FK-515)

Yetmez mi

Yetmez mi celâlinle göründüklerin artık? (FK-513)

3.5.3. Soru Kipliğinde Cevap Verme Anlamı

Soru kipliğinde cevap verme anlamı veren söz ve söz öbeklerini içeren bu cümlelerin aslında hepsinde verici, sorduğu sorunun cevabını bilmektedir. İsteği sorusuna cevap bulmak değil alıcıya o sorunun cevabını göstermektir. Soru kipliğinde cevap verme anlamında görülen söz ve söz öbeklerinin kimisinin anlam bakımından örtük olarak bulunan cevabı “evet-hayır” şeklindeyken kimisinde ise verici sorusunun ardından metnin art ya da ön gönderimde cevabını somut olarak

vermektedir. Yine bazı cümlelerde ise verici cevabı sezdirip, somut bir şekilde vermeyerek alıcının kendisinin cevaba gitmesini istemiştir. Burada ise vericinin amacı, alıcıyı metne ve vermek istediği fikre ortak etmektir. Bu durumda vericinin vermek isteği mesajı aslında alıcı da vermek istiyormuş hissine kapılarak onunla aynı hissiyata varacaktır. Okuyucuyu yani alıcıyı bu durumda kendi hissine ve fikrine ortak etmek amacıyla bu yöneme başvurduğu düşünülebilir. *Soru kipliğinde cevap verme anlamıyla* ilgili toplam 21 cümle tespit edilmiştir. Bunların içerisinde 14 kez “-mı, -mi” *soru ekiyle* kurulan *kipliğe* rastlanmış ve en sık bu şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanımın dışında “Ne, ne var, nerede, neden, nedir” gibi “Ne” kökünden türeyen söz kullanımlarına rastlanmış ve bu kullanım şekli 5 kez tekrarlanmıştır. Dikkat çeken bir diğer kullanım da “-mı var, -mi var” şeklinde kullanımlar olmuştur. Bu kullanımların içinde “İhtimali mi var” kullanımı 2 kez tekrarlanmıştır. Yine “Mümkün müdür” kullanımı da dikkat çekmektedir. Bunlara benzer şekilde “Ne hükmü var” kullanımı da dikkat çekmektedir. Bu kullanımlarda ihtimal, mümkünlük ve hüküm sözleriyle alıcının zihninde bir algı oluşturmak hedeflenmiştir ve “-mi var”, “-müdür” gibi kullanımlarla da düşünce desteklenmiştir.

Bakan mı var

Zulümden yakınan taşlarla doldu mezarlar,

Lakin zavallı taşlara *bakan mı var?* Ne gezer! (FK-451)

Batmak (mı)

—Artık üşenmeden ne zorum,

Sıcaktan kan tere *batmak?* (FK-407)

Bitti mi

Fakat teknikteki ustalık bununla *bitti mi* ya? (FK-423)

Deden mi

—*Deden mi* açmış o miskin kılıklı kahveleri? (FK-417)

Durur mu

Bakın *durur mu* Süreyya, bakın *durur mu* Süheyl? (FK-433)

Durur mu hiç yalnız bir saatle? Durmaz evet! (FK-411)

Fena mı

Fena mı? Bak, lafa daldık da duymadık yokuşu. (FK-415)

Gerekmez mi

—O halde kuş gibi sekmek *gerekmez mi?* (FK-405)

İhtimali mi var

İstenen neyse, elbette sonuç ona göredir,

İlahî iradenin sana zulmetmek *ihtimali mi var?* (FK-453)

İhtimali mi var

-Bu türlü kurtuluş imkânı yok ya-Kurtulsan;

Şu kalabalığın elinden –ki belki bir milyar

Perişan insandır- kaçmak *ihtimali mi var?* (FK-469)

İş mi

—Sayıp da boş yere bilinen beş on ismi,

Yorulma: Onları ezberlemek de bir *iş mi?* (FK-407)

Kimin

Kimin? O yegâne kudret sahibinin , o gizli sırrın! (FK-429)

Mümkün müdür

Bir avuç toprağın göğü kapsaması *mümkün müdür?* (FK-437)

Ne hükmü var

Ne hükmü var ki esasen yalancı dünyanın? (FK-493)

Ne kaldı

Evet, insanda şartları mevcut olunca,

Ne kaldı içtihadı engel olacak ortada? (FK-473)

Ne var

Okur yazarsa halk, *ne var* yapılmayacak? (FK-481)

Neden mi

Neden mi? Çünkü bütün kudretin yoğunlaşmasıdır. (FK-429)

Nedir

Nedir bu? Başka değil, aynı hikmetin işidir:

Tamamen Ezel'deki çalışmanın bir yoğunlaşmış şeklidir. (FK-429)

Öyle mi

—Bugün de *öyle mi* fakat? (FK-417)

Şaka kaldırır mı

Fakat bilmem ki bu konu *kaldırır mı şaka?*

Hayır, vatani yaşatmaktır herkes için gaye;

“Vatan” deyip giriyor her giren mücadeleye. (FK-485)

Yok ki

—Nerede *yok ki?* Her yerde! (FK-419)

3.5.4. Soru Kipliğinde Destek İsteme Anlamı

*Soru kipliğinde destek isteme anlamıyla ilgili toplam 13 cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerin içerisinde soru kipliğinde destek isteme anlamı veren toplam 15 söz ve söz öbeği bulunmaktadır. Bunların içinde kullanım sıklığı bakımından en çok kullanılan “Değil mi, değil midir” tam 5 kez tekrarlanmıştır. Onun ardından “Bilir misin, biliyor musun” kullanımları da 2 kez tekrarlanmıştır. Bunun dışında “Nedir mi” kullanımını da dikkat çeken unsurlardandır. Verici, alıcısına “Nedir” sorusunu sordurtup kendisi cevaplamıştır. Amacı alıcıyı konuya dahil ederek ve onun zihnini okurmuşçasına sanki böyle bir soru yönelmek istediğini bildiğini ve o sormadan cevaplamak istediğini göstermek istemiştir. Bütün bu kullanımlarda vericinin amacı, okuyucuyu yani alıcıyı metne dahil etmek ve onunla birlikte ilerlemektir. Bunu kimi zaman “Değil mi” kullanımıyla yaparak alıcının onayına başvurup onu *söyleme* dahil ederek *söylemi* kuvvetlendirme istemiştir. Kimi zaman ise “Bilir misin, biliyor musun” kullanımlarıyla alıcının aslında bilmediği konuyu açıklama gayesinde olduğu için onu bu *söyleme* dahil ederek söylemek istediklerini söyleme imkânı bulmuştur. “Nedir mi” kullanımında da yine “Bilir misin, biliyor musun” kullanımına benzer amaç içerisinde hareket ederek alıcıya soru sordurarak söylemek istediklerini söylemiştir.*

Bilir misiniz

Ne derler, *bilir misiniz?* (FK-481)

Bilmiyor musun

—*Bilmiyor musun?* Kosava! (FK-507)

Değil mi

“Sarıklıdır” diye hiç görmeden insafsızca,

Ümmetin büyüklerini küçümsemek haksızlık *değil mi?* (FK-407)

İnsanoğlu *değil mi?* Yükselip ilerlese de irfanı.

Nasıl kucaklayabilsin Allah’ın zatına özgü dünyayı? (FK-417)

—Bir eski medrese olmak gerek...Değil mi? (FK-421)

Hikâye hâlimizin aynıdır *değil mi?* Evet! (FK-479)

Değil midir

İnsan da bu hayat kavgasına düşmüş *değil midir?* (FK-445)

Kimler

Üçüncü zümreyi *kimler* oluşturmakta?

Nedir mi? Anlatayım: Öyle bir dayanıklılığı var. (FK-495)

Nasıl

İnsanoğlu değil mi? Yükselip ilerlese de irfanı.

Nasıl kucaklayabilsin Allah'ın zatına özgü dünyayı? (FK-417)

Ne kaldı

Ne kaldı geriye? Dördüncü grup kişiler (FK-499)

Nedir mi

Üçüncü zümreyi kimler oluşturmakta?

Nedir mi? Anlatayım: Öyle bir dayanıklılığı var. (FK-495)

—*Nedir mi?* Kükremesinden de bellidir:Arda... (FK-503)

Nesi var

Fransız'ın *nesi var?* Fuhşu, bir de dinsizliği;

Kapıştı bunları “yirminci yüzyılın evladı!” (FK-499)

Nesi var

Ya Alman'ın *nesi var* zevki okşayan? Birası;

Unuttu ayrıntı, bunağa döndü kahrolası! (FK-499)

Yok mu

—Şu gördüğün kocaman kütle *yok mu?* Tıp fakültesi. (FK-417)

3.5.5. Soru Kipliğinde Düşündürme Anlamı

Soru kipliğinde düşündürme anlamıyla ilgili toplam 28 cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerin içerisinde *soru kipliğinde düşündürme anlamı* veren toplam 43 söz ve söz öbeği bulunmuştur. Bu söz ve söz öbeklerinin arasında en sık kullanılan “Acaba” kullanımıdır. Onun ardından “Bilir misin, biliyor musun” kullanımı 4 kez tekrarlanarak en sık kullanılan kullanımlardan olmuştur. “Nedir” kullanımı da tam 6 kez tekrarlanmıştır. Bunların dışında “-mıdır, -müdür” *soru ekleriyle* kurulan 3 kullanıma rastlanmıştır. “Acaba” kelimesi, kelimenin doğal tabiatı gereği kişiye düşünmeye sevk etme özelliğine sahiptir. Bu sebeple da verici yani konuşucu, alıcıyı düşünmeye yöneltmek için bu kelimeyi kullanmayı tercih etmiştir. Amacı, alıcıyı düşündürerek gerçekleri kendisinin bulmasını sağlamaktır. Alıcıya, düşündürmeye yönelik kullanımlarla kendi doğrularını yakalatmayı hedeflemiştir. Alıcıya doğrudan

kendi doğrusu çerçevesinde *söylemi* sunmak yerine alıcıyı düşündürerek kendisinin bulmasını istemiştir. Çünkü alıcı, doğruyu sezerek kendisi bulursa onun üzerinde daha derin bir etki bırakacağını ve kalıcı olacağını düşünmüştür. Alıcıyı doğrudan bilgiyi vermek yerine sezdirim yoluyla bilgiyi kendisinin bulmasını istemiştir, bu durum alıcıya kendisini daha yeterli hissettirecek ve doğrudan başkasının fikrini kendisine almış izlenimi yaşatmayarak, vericinin *söyleme* daha kolay adapte olmasını sağlayacaktır. Bu yüzden de bu tür bir kullanımı tercih etmiştir.

Acaba

Acaba yeri nedir, bu mesafelere sığmayan yığın
İçinde, şimdi bizim kendi evrenimizin? (FK-435)

Acaba ne olur, âlemlerin numunesi olan, bu zaten ufak
Varlığı nihayetsiz derecede küçültecek olsak? (FK-441)

Görün birer birer fertleri: Sürekli çalışır;
Bakın ki aileler durmayıp nasıl çalışır.
Alın sırayla toplulukları, sonra kavimleri;
Acaba geçim kavgasından geri duran var mı? (FK-445)

Nasıl günahına girmez tevekkülün, kaderin;
En ufak bir işinde başvurmazsan gayeye ulaştırarak vasıtalara,
O işi başarmanın imkânı var mıdır *acaba*? (FK-457)

Acaba masum şeriatın alnında hâlâ,
O uğursuz lekenin bu simsiyah izi nasıl durmakta? (FK-461)

“Ayıp değil mi?” demişsin...*Acaba* kim aldırıyor? (FK-497)

Acep

Yoksa bütün bu görünen âlemler,
Hiç ismi bilinmeyen sayısız başka alemlerin
Aciz bir parçası mıdır? Ötesi varoluşun
Yokluk değilse, nedir, nasıl bir varlığa sahiptir *acep*? (FK-437)

Bilir misin

—*Bilir misin* bu zavallı ümmetin nedir hâli? (FK-415)

Meriç'le Tunca'nın üstünde gördüğün kümeler
Nedir *bilir misin?* Darmadağınık insan cesetleri! (FK-503)

Bilir misin duyulan hangi yurdun inlemesi?.. (FK-513)

Bilmiyor musun

Cenab-ı Hak ne yapar o zaman, *bilmiyor musun?*

Araştırır: “Bakalım bir, kulum ne yaptı?” diye... (FK-465)

Coşar mı

Coşar mı zannediyorsun? Herifte zaten vatan kaygısı yoktur! (FK-485)

Değil mi

“Ayıp *değil mi?*” demişsin...Acaba kim aldırıyor? (FK-497)

Doğru mu

“Geçmiş çağlardan kalma anlamsız duaları

Söyleyin durursa, *doğru mu* yirminci asrın evladı?” (FK-497)

Hangi

Fakat idare için *hangi* noktadır merkez? (FK-435)

Koşmuyorlar mı

Canlılara bakın...Bütün bitkiler, bütün hayvanlar

Hayat haklarının arkasında *koşmuyorlar mı?* (FK-443)

Kütleden mi ibarettir

Cihan bu gördüğümüz *kütleden mi ibarettir?* (FK-437)

Mümkün müdür

Sonsuz uzaklıklarda herhangi bir duraksamayı düşünmek *mümkün müdür?*
(FK-433)

Nasıl

Yoksa bütün bu görünen âlemler,

Hiç ismi bilinmeyen sayısız başka alemlerin

Aciz bir parçası mıdır? Ötesi varoluşun

Yokluk değilse, nedir, *nasıl* bir varlığa sahiptir acep? (FK-437)

Nasıl günahına girmez tevekkülün, kaderin;

En ufak bir işinde başvurmazsan gayeye ulaştıracak vasıtalara,

O işi başarmanın imkânı var mıdır acaba? (FK-457)

Acaba masum şeriatın altında hâlâ,
O uğursuz lekenin bu simsiyah izi *nasıl* durmakta? (FK-461)

Ne var

Hayat akıp gidecekmiş...*Ne var* kederlenecek? (FK-421)

Ne yaptı

Cenab-ı Hak ne yapar o zaman, bilmiyor musun?

Araştırır: “Bakalım bir, kulum *ne yaptı?*” diye... (FK-465)

Neden dolayı

Fakat *neden dolayı* bu intiharı tercih edecek? (FK-443)

Nedir

—Bilir misin bu zavallı ümmetin *nedir* hâli? (FK-415)

Acaba yeri *nedir*, bu mesafelere sığmayan yığın
İçinde, şimdi bizim kendi evrenimizin? (FK-435)

Evet, hiç şüphe yok ki âlemleri bir kanun
İdare etmede...Lakin *nedir* anlamı onun? (FK-437)

Yoksa bütün bu görünen âlemler,
Hiç ismi bilinmeyen sayısız başka alemlerin
Aciz bir parçası mıdır? Ötesi varoluşun
Yokluk değilse, *nedir*, nasıl bir varlığa sahiptir acep? (FK-437)

Düşün: Kaderle değildir şu yaptığın da *nedir?* (FK-459)

Nedir bu harikanın sırrı? Hep tevekküldür:
Ki zafere inanmaktan gelen dayanma gücüdür. (FK-463)

Nerede

Fakat o zerrenin tembelliğe meylettği *nerede* görülmüştür? (FK-433)

Nereden

Ve bakın bu akıntı kaynağını *nereden* alıyor? (FK-481)

Neyle

Süveyş’i açtı herif...Doğru...Fakat *neyle* açtı? (FK-475)

Niçin

—*Niçin* sinirleniyorsun? Taassubun *yeri mi*? (FK-413)

Parçası mıdır

Yoksa bütün bu görünen âlemler,
Hiç ismi bilinmeyen sayısız başka alemlerin
Aciz bir *parçası mıdır*? Ötesi varoluşun
Yokluk değilse, nedir, nasıl bir varlığa sahiptir acep? (FK-437)

Var mı

Görün birer birer fertleri: Sürekli çalışır;
Bakın ki aileler durmayıp nasıl çalışır.
Alın sırayla toplulukları, sonra kavimleri;
Acaba geçim kavgasından geri duran *var mı*? (FK-445)

Var mıdır

Nasıl günahına girmez tevekkülün, kaderin;
En ufak bir işinde başvurmazsan gayeye ulaştıracak vasıtalara,
O işi başarmanın imkânı *var mıdır* acaba? (FK-457)

Yeri mi

—*Niçin* sinirleniyorsun? Taassubun *yeri mi*? (FK-413)

Yok muydu

“Peki faziletleri *yok muydu* söylediklerinin?”
Diyen çıkarsa “Tarihçi değilim!” derdi. (FK-497)

Yoksa

Yoksa bütün bu görünen âlemler,
Hiç ismi bilinmeyen sayısız başka alemlerin
Aciz bir parçası mıdır? Ötesi varoluşun
Yokluk değilse, nedir, nasıl bir varlığa sahiptir acep? (FK-437)

Bugün bozgunculuğunun kurbanı olan zavallıların
Vebali boynuna yüklenmesin mi *yoksa*, yarın? (FK-469)

Yüklenmesin mi

Bugün bozgunculuğunun kurbanı olan zavallıların
Vebali boynuna *yüklenmesin mi* yoksa, yarın? (FK-469)

3.5.6. Soru Kipliğinde Endişe Anlamı

Soru kipliğinde endişe anlamıyla ilgili metinde toplam 3 cümleye rastlanmıştır. Tespit edilen bu 3 cümlenin içerisinde soru kipliğinde endişe anlamı veren toplam 5 söz ve söz öbeği bulunmuştur. “Yoksa”, “Ne olur, ne yapar” kullanımları dikkat çeken kullanımlar olmuştur. Bu kullanımlarda istenilenin olmaması durumunda neler olacağı sezdirilmek istenmiştir. Verici, bir endişe içinde söylemi belirterek içinde bulunduğu duyguyu alıcıya geçirmeyi hedeflemiştir. Çünkü alıcıyı bir an önce harekete geçirmesi gerekmektedir.

Hangi

O yoksa, *hangi* vasıtasıyla biz ilerleyelim? (FK-471)

Ne olur

Sonra *ne olur* hâli dilde kendi üslubumuzun? (FK-413)

Ne yapar

İçin sıkıldı mı, gelsin boğuk boğuk: “Bakalım

Cenab-ı Hak *ne yapar?*” sözleri yorgan altından! (FK-465)

Sıkıldı mı

İçin sıkıldı mı, gelsin boğuk boğuk: “Bakalım

Cenab-ı Hak *ne yapar?*” sözleri yorgan altından! (FK-465)

Yoksa

O *yoksa*, hangi vasıtasıyla biz ilerleyelim? (FK-471)

3.5.7. Soru Kipliğinde Gerçek Soru Anlamı

*Soru kipliğinde gerçek soru anlamı veren 18 söz ve söz öbeği tespit edilmiştir. Bazı cümlelerde soru kipliğinde gerçek soru anlamını veren söz ve söz öbekleri somut şekilde bulunmasa da bağlam olarak incelendiğinde gizli olarak tespit edilmiş ve belirtilmiştir. Bu kullanımların hepsinde verici, gerçekten bir soru sormaktadır. Metnin “*Vaiz Kürsüde*” bölümünden ziyade ilk bölümü olan “*İki Arkadaş Fatih Yolunda*” bölümünde daha sık bu kullanıma rastlanmıştır. Metnin ilk bölümünde iki arkadaşın arasında geçen diyalog verildiği için birbirlerine gerçek anlamda sorular sorup cevaplar vermiştir. “Ne” kullanımına 6 kez, “Nasıl” kullanımına 2 kez, “-mı, -mi” soru ekleriyle kurulan kullanımlara 5 kez rastlanmış ve kullanım sıklığı bakımından en çok göze çarpan kullanımlar bunlar olmuştur.*

Değil mi

—*Değil mi?* (F.K-419)

Düşündürür mü

—Şu karşılıklı binalar *düşündürür mü* seni? (FK-421)

Güzel midir

Gerçekten şu geçit çok *güzel midir*? (FK-409)

Hangisidir

Akıl sahipleri arasından seçilme bir heyet,

Düşünmüş: Millet yükseltmeye çare *hangisidir*? (FK-479)

Karşı gitmek mi, gitmemek mi

“Vebaya *karşı gitmek mi, gitmemek mi* iyi?”

Diye muhacirlerin büyüklerin sordu fikrini. (FK-459)

Kimde

—Değilse *kimde* kusur? (FK-417)

Nasıl

Nasıl temizleyebilsin, nasıl yıkıp çıksın? (FK-409)

—*Nasıl* şu banka güzel bir bina mı? (FK-411)

Ne

—*Ne* söylemiştin? (FK-413)

—Gerçekten öyle! Epey yol almışız... Şu *ne*, şu? (FK-415)

—Dönüp dönüp bakıyorsun...*Ne* geldi hatırına? (FK-421)

—*Ne* söyledin? (FK-411)

Ne(Anlamda gizli)

—Şu sağ taraftaki? (FK-421)

—Evet, bu karşıdaki? (FK-421)

Nerededir

Halife, başkomutana “*Nerededir* ordu?”

Ne yaptınız? Yapacak şey nedir?” deyip sordu. (FK-459)

Niçin

—Bu itirazı *niçin* salladın düşünmeksizin? (FK-405)

Yanaştı mı

—Vapur *yanaştı mı*? (FK-403)

3.5.8. Soru Kipliğinde Öfke Anlamı

Soru kipliğinde öfke anlamıyla ilgili toplam 23 cümle tespit edilmiştir. Soru kipliğinde öfke anlamı veren kullanımların tespiti için özellikle bağdaşıklık olgusundan yola çıkarak cümlelerin tespiti yoluna gidilmiştir. Vericinin, kiplendiriciyi kullanırken öfke içinde olup olmadığını anlamak için art ve ön gönderimlerine bakılmıştır. Tespit edilen cümlelerin içinde 3 kez “Niçin” kullanımına rastlanmıştır. Onun ardından “Nerede” ve “Kolay mı” kullanımlarına da 2 kez rastlanmıştır. Kullanım sıklığı bakımında dikkat çeken kullanımlar bu şekildedir.

Bizim midir

Bizim midir sanıyorsun şu yükselen bayrak? (FK-501)

Feryat eder misin

Geçip de karşıma *feryat eder misin* şimdi? (FK-479)

Haber mi

Haber mi vermedim, ama kulak veren kimdi? (FK-479)

İşitmiyor mu

İşitmiyor mu nedir, bir bakın şu edepsiz:

Peygamber’in temiz dilinden yalanlar uyduruyor;

Sıkılmadan da “Sevap işledim.” Deyip duruyor! (FK-469)

Kimdi

Haber mi vermedim, ama kulak veren *kimdi*? (FK-479)

Kimin

Selanik’in, Serez’in, bak, o meşhur ovası,

Kimin elinde bugün, hangi haydudun yuvası? (FK-511)

Kolay mı

Kolay mı ümmeti doğru yoldan çıkarıp sefil etmek? (FK-469)

Kolay mı dini hurafeler içinde inletmek? (FK-469)

Nasıl

Nasıl Müslümanlıktır, anlamam ki, yaptığımız? (FK-489)

Ne isterdin

Herif! Şu suçsuz milletten *ne isterdin*,

Ki doğru yol diye tuttun, yanlış yolu gösterdin! (FK-469)

Ne olmuş

Ne olmuş onca kıvanç veren şeyler? Ne olmuş onca diyar? (FK-507)

Ne zevki vardır

Bana anlat, bu perişan ömrün *ne zevki vardır*? (F.K-453)

Nedir

İşitmiyor mu *nedir*, bir bakın şu edepsiz:

Peygamber'in temiz dilinden yalanlar uyduruyor;

Sıklımadan da "Sevap işledim." Deyip duruyor! (FK-469)

Nedir bu salladığın çifte, Allah'ın Kâbe'sine? (FK-469)

Nerede

Ekilmeden biçilen tarla *nerede* var? Göster! (FK-457)

Hicaz'ı, Çin'i düşün *nerede*? *Nerededir* Pirene! (FK-463)

Nerededir

Hicaz'ı, Çin'i düşün *nerede*? *Nerededir* Pirene! (FK-463)

Nesin

Ya sen *nesin*? Güya tevekkül eden adam! Yutulmaz artık bu! (FK-455)

Niçin

Niçin yatıp kötürüm tilki olmak istersin? (FK-467)

Niçin Allah'ın kitabını ayaklar altına aldın? (FK-469)

Niçin şeriatı murdar elinle kirlettin? (FK-469)

Utanmıyor musun

"*Utanmıyor musun*? Ettiklerin rezilliktir!" (FK-497)

Yürür mü

Dilencilikle siyaset *yürür mü*, hey budala? (FK-453)

3.5.9. Soru Kipliğinde Sarsma Anlamı

Soru kipliğinde sarsma anlamı veren 43 söz ve söz öbeği bulunmuştur. "Nedir" kullanımı 6 kez kullanılmıştır. "Ne" kelimesiyle kurulan 4 kullanım bulunmuştur. Bunlar "Ne çıkar", "Ne yaptı" "Ne oldu" şeklindedir. "Nasıl"

kullanımına da 4 kez yer verilmiştir. Kullanım sıklığı bakımından en çok dikkat çeken *soru kipliğinde sarsma anlamı* içeren *söz ve söz öbekleri* bu şekildedir. Vericinin böyle bir kullanım tercih etmesinin sebebi, alıcıda şok etkisi yaratmak istemesidir. Şok etkisiyle alıcı, farkında olmadığı şeylerin farkına varacak ve bu şekilde vericinin istediği doğrultuda hareket edecektir. *Soru kipliğinde düşündürme anlamı* veren *söz ve söz öbeklerinde* olduğu gibi verici, yine okuyucunun kendi iradesiyle bu söyleme katılmasını hedeflemiştir. Doğrudan *söylemi* vererek katılmasını beklemek yerine içinde bulunduğu durumun ciddiyetine varmasını sağlamak için sarsıcı bir *söylemde* bulunması gerekmektedir. Bu yüzden de bu yolu seçmiştir. “Nedir” kullanımında da amacı gerçekten ne olduğunu öğrenmek değildir. Amacı, alıcının dikkatini çekmek ve düşündürerek sarsılmasını sağlamaktır. Bu sarsılma ve kendine gelme yine alıcıyı düşündürmekle olacaktır.

Anlaşılmadı mı

Zavallı dinin cahilliğe tahammülü yok, *anlaşılmadı mı?* (FK-483)

Ayrılık için mi çarpıyor

Yalnız *ayrılık için mi çarpıyor* kalpleriniz? (FK-489)

Büyükliğünde midir

Büyükliğünde midir, neredir bunun hüneri? (FK-423)

Duruyor (değil mi)

Ki pek hazin *duruyor?* (FK-507)

Düşünmedin mi

Düşünmedin mi girerken şeriatın kanına? (FK-469)

Emir vermek mi

Tevekkül böyle *emir vermek mi* demektir Allah’a? (FK-455)

Görölmüş mü

Kavimlerin hayatına oranla bu sürenin ne hükmü var ki,

Böyle bir devrim için yeterli olsun?..Bu hiç *görölmüş mü?* (FK-461)

Görür müsün

Yolun uğrayıp da, bu sahradan daha önce geçmişsen;

Görür müsün, bakalım, bir belirti geçmişten? (FK-507)

Hangi

Getir hayaline bir kere İslam’ın ilk devrini:

O sonsuz gelişmenin yarım asırlık bir

Zaman içinde ortaya çıkması *hangi* sayededir? (FK-461)

Hangimizin

Sararsa *hangimizin* evi barkı kurtulacak? (FK-491)

İnanmıyor musunuz

Daha önce olan musibetlere hâlâ *inanmıyor musunuz*? (FK-487)

Nasıl

Nasıl tükürmesin insan şu hale baksın da? (FK-421)

Yoksa niçin Allah'ın sevgili Peygamberi,

Kafaları *nasıl* uyuşturdunuz, bir anlayabilsem, ey yüzünüz? (FK-461)

Yoksa *nasıl* içtihat yapar bir alay karacahil kişi,

Ki bunların yok bir Yahudi ya da Hıristiyan kadar İslâm hukukundan nasibi?
(FK-475)

Peki! Yalnızca doğuştan gelen yetenekler,

Bu en basit işte bile yeterli oluyorken,

Ya içtihadı *nasıl* kalkışıyor bu sersemeler? (FK-475)

Ne çıkar

—“Gebermeliydi” mi dersin? Gebermişiz, *ne çıkar*? (FK-423)

Ne oldu

Ne oldu sor bakalım? Milletın öz evladı. (FK-421)

Ne oldu her an hafızanı süsleyen o nakışlar? (FK-511)

Ne yaptı

Ömer tevekkülü elbette bizden iyi bilirdi...

Ne yaptı, “Biz tevekkül edenlerdeniz” diyen kümeyi? (FK-467)

Neden

Neden beş altı vatansız, beş altı kundakçı,

Yığın yığın buluyor arkasında yordakçı? (FK-491)

Neden kısıldı çevrende çağlayan nağmeler? (FK-511)

Nedir

Nedir şu pas tutarak çöküp gitmiş nesil şimdi? (FK-423)

Söyleyin, hayata karşı bu yılgınlık *nedir*? (FK-487)

—Bu kanlı perde *nedir*? (FK-505)

—*Nedir* uzakta görünen şu ıssız ova? (FK-507)

Nedir bu göğsüne çökmüş dalga dalga siyahlıklar? (FK-511)

(Nedir)

—Ya heybetle uzanırken üzerinde yükselen her ada? (FK-505)

Nerdedir

Büyükliğünde midir, *nerdedir* bunun hüneri? (FK-423)

Niçin

Yoksa *niçin* Allah'ın sevgili Peygamberi,
Kafaları nasıl uyuşturduunuz, bir anlayabilsem, ey yüzünüz? (FK-461)

Olmasın (mı)

—Bu kıpkızıl derenin ateşe benzer rengi, sakın,
Şafak bulutlarının gölgesi *olmasın*? (FK-505)

Sayısı mı var

Sarıklarından asılmışların *sayısı mı var*? (FK-505)

Şu mu

—Hangi kanlı perde, *şu mu*? (FK-505)

Unuttunuz mu

Unuttunuz mu onun ne korkunç edepsiz olduğunu? (FK-487)

Utanmıyor musunuz

Nedir bu bozgunculuk yahu! *Utanmıyor musunuz*? (FK-487)

Yeterli olsun (Nasıl)

Kavimlerin hayatına oranla bu sürenin ne hükmü var ki,
Böyle bir devrim için *yeterli olsun*?..Bu hiç görülmüş mü? (FK-461)

Yoksa

Yoksa niçin Allah'ın sevgili Peygamberi,
Kafaları nasıl uyuşturduunuz, bir anlayabilsem, ey yüzünüz? (FK-461)

Yoksa nasıl içtihat yapar bir alay karacahil kişi,

Ki bunların yok bir Yahudi ya da Hıristiyan kadar İslâm hukukundan nasibi?
(FK-475)

Zanneder misin

Cinayetin kalacak *zanneder misin* yanına? (FK-469)

3.5.10. Soru Kipliğinde Sitem-Hüzün Anlamı

*Soru kipliğinde sitem-hüzün anlamıyla ilgili toplam 18 cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerin içerisinde soru kipliğinde sitem-hüzün anlamı veren toplam 19 söz ve söz öbeği bulunmuştur. Bunların içerisinde “Niçin” kullanımı 4 kez, “Ne oldu” kullanımı 3 kez, “Neden” kullanımı 2 kez ve 5 kez “-mı, -mi” ekleriyle kurulan kullanımlar bunların dışında da 2 kez “-mıydı, -muydu” ekleriyle kurulan kullanımlara rastlanmıştır. Bunların arasında dikkat çeken kullanımlardan birisi “-mı, -mi” ekleriyle kurulan *kipliklerin* ikisinin devamında gelecek zamanın hikayesi şeklinde kullanımların gelmesidir. Vericinin, soru kipliğinde sitem-hüzün anlamı veren kullanımları tercih etmesinin sebebi alıcıyla arasında duygusal bir bağ kurmak istemesidir. Bu yolla alıcı, *söyleme* daha da yaklaşacaktır. Alıcıya iletmek istediği senin içinde bulunduğun durumdan ben hüzün duyuyorum ve sen de artık bu durumu değiştir mesajıdır.*

Az mı

Şu hırslara uyup *az mı* kurban verdiniz? (FK-489)

Başımıza gelmedik felaket mi kaldı

Şu cehaletimizle *felaket mi kaldı başımıza gelmedik*? (FK-481)

Bilir misiniz

—Fakat *bilir misiniz*?

Hani yadırgıyor insan o eski tekneleri! (FK-403)

Boşa mı çıkacaktı

Ya sen ey zavallı insan aklı, ne kadar acizmişsin

Çabaların sonuçta böyle *boşa mı çıkacaktı*? (FK-437)

Bu muydu

Bu muydu senden a zalim, bu muydu ümidim? (FK-477)

Değer mi

Değer mi koşmaya akşam, sabah, yalan dünya? (FK-465)

Demez miydim

Sakın yıkılma haber vermeden *demez miydim?* (FK-477)

Ne oldu

Nasıldın ey koca millet, *ne oldu* sonun? (FK-449)

Niçin kımıldamıyorsun? Niçin? *Ne oldu* sana? (FK-449)

Ne oldu bunca yalvarmam ey eski dostum? (FK-477)

Neden

Neden kardeşliğiniz sade namazla sınırlı böyle? (FK-489)

—Zafer kazanmış ordu, halkı şimdi öldürüyor.

Neden hükümete Kur'an'la bağlı Arnavut'u

Ayırdınız da harap ettiniz bütün yurdu? (FK-509)

Niçin

Niçin kımıldamıyorsun? Niçin? *Ne oldu* sana? (FK-449)

O ihtişamı elinden *niçin* bıraktın da,

Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında? (FK-453)

Çıkınca avluya herkes *niçin* boğaz boğaza? (FK-489)

Niçin değersiz oluyor, sonra, durmayıp öteden,

“Koşun!” diyen, “Bu cehennem henüz kıvılcım iken.” (FK-491)

Öyle mi

O gölgelerle beraber birer yıkılmış hayal,

Birer gömülen hayal oldu şimdi... *Öyle mi?* Âh! (FK-511)

Parça parça mı edecekti

Bu sırlar böyle kalbini *parça parça mı edecekti?* (FK-437)

Yetmez mi

Yetmez mi ki dünya evinde çektüğümüz,

Yarın öbür dünyada da âlemin günahını yüklenelim biz? (FK-487)

3.5.11. Soru Kipliğinde Sitem-Yakarış Anlamı

Soru kipliğinde sitem-yakarış anlamıyla ilgili 6 tane cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerin içerisinde soru kipliğinde sitem-yakarış anlamı veren 6 tane kipliğe rastlanmıştır. Bu kipliklerin içerisinde 5 tanesi “-mı, -mi” soru ekiyle kurulmuştur. 1 tane kiplik de “Nasıl” ögesiyle kurulmuştur. Verici burada “-mı, -mi” soru ekiyle kurduğu kipliklerin hepsinde yaratıcıya yakarış, sesleniş içerisinde bir tavır sergilemiştir. 4 tanesinde “İlâhi”, 1 tanesinde ise “Allah’ım” kullanımlarını tercih ederek yaratıcısına seslenmiştir. Vericinin bu tavrının sebebi içerisinde bulunulan duruma karşı artık tahammül gücü kalmadığını göstererek, alıcının yapmasını temenni ettiği eylemleri bir an önce olayın ciddiyetiyle kavrayarak yerine getirmesini amaçlamaktadır. Bu yakarışının sebebi alıcının duyarsızlığıdır, verici alıcıya artık sizin içinde bulunduğunuz tutumdan Allah’a sığındım ve sizin uyanışınız için Allah’a yalvarıyorum mesajını vermektedir. Alıcıya sitem içeren bir tavırla bu yakarışını yapmaktadır. Aynı zamanda bu yakarışının sebebi biraz da alıcının dikkatini çekerek vericiye duygusal bir yakınlık kurmasını istemesidir. Vaaz kısmının büyük bir çoğunluğunda verici, alıcının içinde bulunduğu duruma bir acıma içerisinde onu eleştirmiş ve istenilen tavra girmesi için düşündürme, övgü-yergi, öfke, alay etme, destek isteme, hüznün, sarsma gibi alıcıyı psikolojik olarak etkilemeyi amaçlayan birçok yolu denemiştir. Ancak bu kısımda yani vaazın son kısımlarına doğru verici, kendisini alıcısının insafına bırakarak alıcının ona bir vefa duygusu içerisine girerek, istenilen tutumun içerisine girmesini hedeflemiştir. Yani verici vaaz boyunca alıcıyı eğiterek ve onun zihnine girmenin her yolunu deneyerek kendi ideolojisine sürükleyerek kendi istediği tutum içerisinde olması hedeflemiştir. Büyük bir bölümde baskıcı ve eleştirel bir tutumda ilerleyen verici, sonlara doğru elinden geleni yapmış ve söylemiş olduğu her şeyi söylemiş olmanın hem rahatlığı hem de teslimiyeti içerisinde alıcıyı ideolojisine ikna olmaya götürmeyi hedeflemiştir.

Çöksün mü

Çöksün mü sonunda yıkılıp koskoca bir din? İlâhî? (FK-515)

Görünsün mü

Haç, Kâbe’nin altında görünsün mü, İlâhî? (FK-515)

Nasıl böyle harap olmuş

O, Yıldırım gibi cihangir padişahların, ebedî,

Kahreden sesinin fezâsında çınladığı vadi,

Nasıl bir dönüşümle, ya Rab, böyle harap olmuş? (FK-507)

Sürünsün mü

Kur'an ayak altında *sürünsün mü*, İlâhî? (FK-515)

Yok mu

Ne uyanmaya çalışmak ne yükselmeye emek;

Cihan yıkılsa bizim halk, uyanmadan gidecek!

Bu duygusuzluğa bir çare *yok mu*, Allah'ım? (FK-491)

Yürünsün mü

Ayetlerinin üstünde *yürünsün mü*, İlâhî? (FK-515)

3.5.12. Soru Kipliğinde Şaşkınlık-Hayret Anlamı

*Soru kipliğinde şaşkınlık-hayret anlamıyla ilgili toplam 16 cümle tespit edilmiştir. Bu cümleler içerisinde “nedir” ögesi 8 kez tekrar edilmiştir. “Nasıl” ögesi 2 kez, “-mı, -mi” soru ekiyle kurulan kiplik ise 4 kez kullanılmıştır. “Nedir” ögesiyle kurulan kiplikler bu başlığın en dikkat çeken unsuru olmuştur. Verici, “Nedir” diye bahsettiği durum, nesne ve olayların hepsinin ne olduğunu elbette bilmektedir. Onun amacı alıcıyı, bahsetmiş olduğu yani ortaya koymuş olduğu *söyleme* katmak olduğu için *söylemin* önemini ortaya koymak adını abartma yoluna giderek *söyleme* şaşırma ve hayret içerisinde bir tutuma bürünerek alıcıya, bu duruma şaşırarak hayret içerisinde hayran olması gerektiği mesajı vermek istemektedir. Verici, daima alıcının içinde bulunmasını istediği tavır içerisinde kendisi girerek onu da *söylemin* içine çekmeyi hedeflemiştir.*

Benim mi

—Kimin, *benim mi?* (FK-413)

Değil mi

Tuhaf *değil mi* ya? (FK-419)

Kimin

—*Kimin*, benim mi? (FK-413)

Nasıl

Bu yaratılış kanunu *nasıl* bir kanundur ki,

Uzaya, göklere, denize, ovaya, çöle,

-Adımlarında zekadan bile daha hızlı olarak-

Boşlukları kaplayacak bir genişlikte yayılmaktadır? (FK-427)

Nasıl bir düzendir ki hiç dağıtmadan yönlendiriyor ebede? (FK-435)

Nedir

—Gerçekten öyle! Şu mabed nedir? Şu görkeme bak! (FK-417)

Kudret alanı denen bu uzayıp giden gölge *nedir*? (FK-435)

Nedir çalışma düzeni bu bütün çalışanlarda? (FK-435)

Nedir bu gökteki sesler? *Nedir* bu yeryüzündeki coşku? (FK-441)

Nedir şu bir sürü bilimler, nedir şu sanatlar? (FK-447)

Nedir şu ilimlerle ortaya çıkan hakikatler? (FK-447)

—*Nedir* şu karşiki vadiyi bir alev bürüyor;
Fakat yılan gibi yerlerde kıvranıp yürüyor? (FK-503)

İkinci oldu mu yahu? *Nedir* bu “salli” sesi?

Evet...İkinci...Gelin bari bir dua edelim. (FK-513)

Nesi

—Fakat bunun *nesi* meydan? Bu adeta bir yol... (FK-419)

Oldu mu

İkinci *oldu mu* yahu? *Nedir* bu “salli” sesi?

Evet...İkinci...Gelin bari bir dua edelim. (FK-513)

Sırtmıyor mu

Sırtmıyor mu? O pis dişleriyle karşında? (FK-421)

3.5.13. Soru Kipliğinde Teşvik-Cesaretlendirme Anlamı

Soru kipliğinde teşvik-cesaretlendirme anlamıyla ilgili toplam 4 cümle tespit edilmiştir. Bu cümlelerin içerisinde “Nasıl” 2 kez kullanılmıştır ve bunun dışında “Nedir” ve “Neden” kullanımlarına yer verilmiştir. Verici, vaaz boyunca alıcının bir tükenmişlik, bıkkınlık ve pes etmiş tavır içinde bulunmasından muzdarip olmuş ve bu tavrını eleştirmiştir. Bu kipliklerin bulunmuş olduğu kısımlarda ise sanki kendisini ikiye bölmüştür. Bazı bölümlerde alıcının bu bıkkınlığına eleştirel bir tavır

sergileyerek sanki onun karşısındaymış gibi bir tutum içinde bulunarak onun üzerinde iktidar sağlamayı amaçlarken, teşvik-cesaretlendirme anlamını içeren kısımlarda ise adeta çocuğuna kızan ve yeri geldiğinde onu teşvik eden bir baba figürüymüşçesine alıcısına cesaret vermiş ve içerisinde bulunduğu karamsar durumdan çıkmasını sağlamayı hedeflemiştir. Baba figürü de çocuğun üzerinde mutlak bir iktidara sahiptir aynı zamanda da daima çocuğunun iyiliğini istemektedir. Bu düşünceden yola çıkarak vericinin, alıcıyı bir baba gibi koruma içerisine girerek yine bir baba gibi onu terbiye etmeyi istemiştir. Bu his eğer alıcıya geçerse alıcı da tıpkı babasına duymuş olduğu saygı ve sevgiyi vericisine duyacak ve vericiyle alıcı arasında duygusal bir bağ oluşacaktır.

Ellerindeki program (nedir)

Ya *ellerindeki program*? Etseniz dikkat,

Çalışmanın incelikle paylaşılmasıdır ki:

Ne incelik o, anlamak mümkün değil. (FK-433)

Nasıl

Bu ezici azmi bir engel *nasıl* ümitsizliğe düşürebilir? (FK-433)

Allah'ın huzurunda nasıl toplu durdunuzdu demin? (FK-489)

Neden

Neden iş bölümü yapmaya hiç yanaşmıyoruz? (FK-475)

3.5.14. Soru Kipliğinde Yergi-Eleştiri-Kınama Anlamı

*Soru kipliğinde yergi-eleştiri-kınama anlamıyla ilgili toplam 28 cümle tespit edilmiştir. Bu kullanımların içerisinde “-mı, -mi, -midir” soru ekiyle kurulan 20 kipliğe rastlanmıştır. “Ne” ögesiyle kurulan 6 kiplik bulunmuştur. Kullanım sıklığı bakımından en dikkat çeken kullanımlar ikisi olmuştur. Vericinin bu kullanımı tercih etmesinin sebebi alıcıyı *söyleme* çekmektir. Bu çekim etkisini de yergi-eleştiri ve kınama yoluyla yaparak alıcının üzerinde bir iktidar kurmayı istemiştir. Alıcının üzerinde kurmuş olduğu iktidar sayesinde onun saygısını kazanarak *söyleme* itaat içerisine girmesini beklemiştir. Aynı zamanda bu yolla alıcıyı eleştirerek söyleminde alıcının beğenmediği yönlerini alıcıya da göstermeyi istemiştir. Alıcısını kınayarak da onu utandırmayı istemiştir. Utanan kişinin utanmasına sebep olan durumu*

düzelteceğine gideceğini düşünerek alıcıyı mahcubiyet içerisinde doğru yolu bulmaya bırakmaktadır.

Acaba

—Kemer de öyle uygun mudur *acaba* mimarlık bilgisine? (FK-411)

Evet, bunlar da aydın gençlik denen şu eğlence düşkünü nesildir.

Bu züppeler *acaba* hangi cinsin üyeleri? (FK-495)

Allah'ın kaderinden mi kaçılıyorsunuz

Allah'ın kaderinden mi kaçılıyorsunuz şimdi?

Demeyiz mi, Hazret-i Ömer döndü: “Doğru, dedi,

Şu var ki Allah'ın bir kaderinden kaçarken biz,

Koşup Allah'ın öbür kaderine doğru gitmekteyiz. (FK-459)

Beğenmedin mi

—*Beğenmedin mi?* Fransızca yok mu “mentalite?”

Onun karşılığı... (FK-413)

Biri mi

Haç'a kucak açmış camilerin *biri mi?* (FK-451)

Böyle midir

Düşün ki *böyle midir* bizde? (FK-413)

Değil mi

Silahı kullanan Allah, sınırı bekleyen O;

Erzak ve cephane bitivermiş *değil mi?* Ekleyen O! (FK-455)

Hangi

Evet, bunlar da aydın gençlik denen şu eğlence düşkünü nesildir.

Bu züppeler *acaba* *hangi* cinsin üyeleri? (FK-495)

İşyana kaldırır mı

Yarım pabuçla gezen dunsuz üç buçuk zibidi,

Bir Arnavutluk'u *işyana kaldırır mı* idi? (FK-481)

İşine gelir mi

Nasıl, bu sözleri tutmak gelir *mi hiç işine?* (FK-453)

Mezar mı, türbe mi, ecdadının kemikleri mi

Mezar mı, türbe mi, ecdadının kemikleri mi? (FK-451)

Nasıl

Nasıl, bu sözleri tutmak gelir *mi hiç işine?* (FK-453)

Yahudiler Üzeyr'e, Hıristiyanlar İsa'ya Allah'ın oğlu
Deyince Allah'ın birliği inancı bozulup yok oluyor da;
Senin bu Allah'a tam anlamıyla ortak koşman *nasıl* bağdaşıyor imanla? (FK-455)

Herkesin “Bana ne!” dediği yerde nasıl iş yapabilsin? (FK-477)

Ne hayır umarsın

Bu türlü bir yenilikten *ne hayır umarsın?* (FK-415)

Ne hayır umulur

İçinde leş taşıyan bağırdan *ne hayır umulur?* (FK-485)

Ne kadar kısa o bıyık

Demet demetken o saçlar, *ne kadar kısa o bıyık?* (FK-495)

Ne kaldı

Ne kaldı vermediğin bir çürük hayatın için? (FK-451)

Ne var

Düşün: Hayata feda etmedik elinde *ne var?* (FK-451)

Ne yapsın

İnada karşı *ne yapsın* da susmasın mantık? (FK-407)

Nedir

Kadın desen, geliyor arkasından erkek adı;

Hayır, kadın değil, erkek desen, *nedir* o kılık? (FK-495)

Nedir ilişkisi bilim çağı olan yirminci yüzyılla

Bu şaklaban herifin? Anlamam ayıp değil ya! (FK-497)

Nerede

Hayatta *nerede* görülmüş senin kadar sarılan? (FK-449)

Sırtmıyor mu

—Zavallı milleti birlikten uzaklaştıran “ikilik”,

Sırtmıyor mu? O pis dişleriyle karşında? (FK-421)

Şeref mi, şan mı, yiğitlik mi, din mi, iman mı

Şeref mi, şan mı, yiğitlik mi, din mi, iman mı? (FK-451)

Uygun mudur

—Kemer de öyle *uygun mudur* acaba mimarlık bilgisine? (FK-411)

Vatan mı, vatanseverlik duygusu mu, hak mı, vicdan mı

Vatan mı, vatanseverlik duygusu mu, hak mı, vicdan mı? (FK-451)

Yok mu

—Beğenmedin mi? Fransızca *yok mu* “mentalite?”

Onun karşılığı... (FK-413)

SONUÇ

Araştırmanın inceleme bölümünde beş ana başlıkta *kiplikler* tasnif edilmiştir. Metin boyunca bulunan cümlelerin tasnifi ışığında vericinin, alıcı üzerinde ikna etme ve harekete geçirmeye yönelik emelleri olduğu tespit edilmiştir. Birinci başlık olan *buyrum kipliğinde emir anlamında*, verici sıklıkla alıcıyı “Düşün” buyruğuyla harekete geçirmeyi hedeflemiştir. Çünkü alıcının yapılması gerekenleri görmesi için düşünmeye ihtiyacı vardır. Bu noktada verici eksikliği tespit etmiş ve bu yönde *söylemi* geliştirmiştir. Ayrıca alıcıya uygulanan emir tutumu da alıcının üzerinde kurulmak istenen iktidarı göstermektedir. Vericinin amacı kimi zaman, alıcıyı bir *söylem* altında toplamak olmuştur. O, alıcıyı *söyleme* davet etmektedir. Vericiye göre alıcı bir uyku içindedir. O, ne görüyor ne de duyuyordur. Bu yüzden de alıcıyı uyandırmayı hedeflemiş ve harekete geçirmesini sağlamayı istemiştir. Aynı zamanda verici, *buyrum kipliğinde istek anlamı* ve *buyrum kipliğinde rica anlamını* içeren cümlelerde ise *söylemin* çoğunda yüksek ve alıcının üzerinde iktidar kuran bir tutum içerisinde bulunan verici, bu kullanımla da *söylemde* bir denge yakalamak istemiştir.

Araştırmanın ana başlıklarından olan *gereklilik kipliği* kendi içinde üç başlığa ayrılmaktadır. Alıcı, mutlaka yapılması gereken eylemleri bu kullanımla desteklemeyi amaçlamıştır. *Gereklilik kipinde öneri anlamı* kullanımında ise verici, alıcının içinde bulunduğu bozukluk olarak gördüğü durumları düzeltmesine yönelik önerilerde bulunmuştur.

Vericinin *söylemde* sıklıkla *acıma kipliğine* yer verdiği ve vaazlarında aslında alıcıda kendisine getirici bir etki bırakmayı amaçladığı anlaşılmıştır. Verici, yergisinde kimi zaman acıyarak kimi zaman aşağılayarak kimi zaman da hiddetlenerek *söylemi* ortaya koymuştur. Alıcının bizzat kendisine ya da içinde bulunduğu duruma ya da yaptıklarına karşı verici, acıyan bir tutumdadır. Vericinin doğrusunda olmayan alıcı, acınmayı hak eden bir haldedir bu yüzden de alıcı kendisine böyle bir yaklaşımın olmasının içerisinde bir yanlışlık olduğunu düşünerek vericinin doğrusuna yol alacaktır. Bunun dışında *övgü anlamı içeren değerlendirici kiplik* kullanımları ise hep geçmişteki olgulara dayanmaktadır. Vericinin seslenmiş olduğu alıcının geçmişinde övgüye layık durumlar bulunmaktadır. Alıcı da bu durumun farkına vararak geçmişini hatırlamalı ve eski gücüne kavuşmalıdır.

Vericiye göre her türlü kötü durum öğrenmeyle onarılabilmektedir. Verici, en iyi seviyede anlaşılmayı hedeflemektedir. O, her kesimden kişinin onun *söylemi*

eksiksiz anlamasını istemektedir. Bu *söylemin* sebebini de Âkif'in meslek seçimlerinde bulmak mümkündür. Hayatının bir döneminde öğretmenlik de yapan Âkif, daima öğretme arzusuyla hareket etmektedir. Fikir yapısını etkileyen bu meslekte bulunmuş olması da olabilir. Âkif, kendi çocuklarına da eğitim konusunda oldukça titiz davranarak eğitimleriyle bizzat ilgilenmiştir. Burada da Âkif, tıpkı çocuklarına ve öğrencilerine öğretir gibi alıcısına da öğretmeyi hedeflemiştir. Bu öğretimi yaparken de oldukça anlaşılır ve kolay bir üslup tercih etmektedir. Bu yüzden de *düzenleme ya da bağıntılama bağlacı işlevi gören kiplik* kullanımını tercih etmiştir.

Verici, metin boyunca türlü yollarla soru sorma etkinliğinde bulunmuştur. Metnin analiziyle bu soruların altında yatan derin anlamların tespiti için bu cümleler anlamsal düzlemde 14 başlıkta tasnif edilmiştir. Vericinin, *soru kipliğinde alay etme anlamı* veren kullanımlarında amacı alıcıyı içinde bulunmasını istemediği durumdan çıkarmaktır. Âkif, hayatı boyunca şerefini, onurunu ve gururunu göz etmiş bir kişidir. Birinin alayına söz konusu olmak onun için en feci olaylardan biri olacaktır. Alıcıyı bu duruma getirerek üzerinde bir sarsma etkisi yaratmayı istemiştir. Belki de içinde bulunduğu durumdan utanarak, bakış açısını doğru yöne çevirmeyi hedeflemiştir. Ona göre, alay edilen kişi bu durumdan rahatsız olarak alaya sebep olan davranışı terk edecektir. Metin boyunca alıcıyı tükenmişlik duygusundan çıkarmayı amaçlayan verici, metnin sonlarına doğru bıkkınlık içeren *söylemi* yansıtmaktadır. Bunun sebebi, alıcıyla arasında empati kurma isteği olacağı gibi alıcının içinde bulunduğu durumun eleştirisini yapmaktan artık yılma seviyesine geldiğini hissettirerek alıcıyı sarsmayı amaçlamaktır. Verici, sorduğu soruların cevabını bilmektedir. Vericinin amacı, sorusuna cevap bulmak değildir. Onun amacı mesaj vermektir. Bu durumda vericinin vermek isteği mesajı aslında alıcı da vermek istiyormuş hissine kapılarak onunla aynı hissiyata varacaktır. *Soru kipliğinde destek isteme anlamı* kullanımında verici, alıcıyı konuya dahil ederek ve onun zihnini okurmuşçasına sanki böyle bir soru yöneltmek istediğini bildiğini ve o sormadan cevaplamak istediğini göstermiştir. *Soru kipliğinde düşündürme anlamı* içeren kullanımlarda ise amaç, alıcıyı düşündürerek vericinin doğrusuna götürmektir. Doğrudan *söylemi* ortaya koyup ikna etmek yerine doğru olan ve yapılması beklenen davranışlar sezdirilerek alıcı düşünmeye yönlendirilmiştir. Alıcının düşünerek benimsediği doğruya daha kolay adapte olacağı düşünülerek bu kullanıma yer verilmiştir. *Soru kipliğinde endişe anlamı* içeren kullanımlarda genel olarak

istenilenin olmaması durumunda karşılaşılabilecek zor durumlar sezdirilmek istenmiştir. Verici kimi sorularında öfke içeren bir *söylem* ortaya koymuştur. Buradan da alıcının üzerindeki iktidarını hissettirme amacıyla yaptığı anlamı çıkmaktadır. *Soru kipliğinde sarsma anlamında* ise vericinin böyle bir kullanım tercih etmesinin sebebi, alıcıda şok etkisi yaratmaktır. Şok etkisiyle alıcı, farkında olmadığı şeylerin farkına vararak vericinin istediği doğrultuda hareket etmeye başlayacaktır. Okuyucunun kendi iradesiyle bu *söyleme* katılmasını hedeflemiştir. Doğrudan *söylemi* vererek katılmasını beklemek yerine içinde bulunduğu durumun ciddiyetine varmasını sağlamak için sarsıcı bir *söylemde* bulunması gerekmektedir. *Soru kipliğinde sitem-hüzün anlamı* içeren kullanımlarda alıcıyla verici arasında duygusal bağ kurma amaçlanmıştır. Bu yolla alıcı, dahil edilmek istenen *söyleme* daha çok yaklaşacaktır. *Soru kipliğinde sitem-yakarış anlamı* veren kullanımlarda vericinin bu tavrının sebebi, bulunulan duruma karşı artık tahammül gücü kalmadığını göstererek, alıcının yapmasını istediği eylemleri bir an önce olayın ciddiyetini kavrayarak yerine getirmesini amaçlamaktadır. Bu yakarışının sebebi alıcının duyarsızlığıdır, verici alıcıya artık sizin içinde bulunduğunuz tutumdan Allah'a sığındım ve sizin uyanışınız için Allah'a yalvarıyorum mesajını vermektedir. Verici *şaşkınlık- hayret anlamı* içeren kullanımlarda alıcıya, bu duruma şaşırarak hayret içerisinde hayran olması gerektiği mesajı vermek istemektedir. Verici, daima alıcının içinde bulunmasını istediği tavır içerisinde kendisi girerek onu da *söylemin* içine çekmeyi hedeflemiştir. Verici, vaaz boyunca alıcının bir tükenmişlik, bıkkınlık ve pes etmiş tavır içinde bulunmasından muzdarip olmuş ve bu tavrını eleştirmiştir. Bazı bölümlerde alıcının bu bıkkınlığına eleştirel bir tavır sergileyerek sanki onun karşısındaymış gibi bir tutum içinde bulunarak onun üzerinde iktidar sağlamayı amaçlamıştır. Teşvik-cesaretlendirme anlamının içerdiği kısımlarda ise adeta çocuğuna kızan ve yeri geldiğinde onun teşvik eden bir baba figürüymüşçesine alıcısına cesaret vererek içerisinde bulunduğu karamsar durumdan çıkmasını sağlamayı hedeflemiştir. Verici, alıcıyı eleştirerek, alıcıda beğenilmeyen yönleri alıcıya da göstermek istenmiştir. Alıcı, kınanarak da utandırılmak istenmiştir. Utanan kişinin utanmasına sebep olan durumu düzeltmeye gideceği düşünülerek alıcıyı doğru yolu bulmaya yönlendirmektedir.

Vericinin amacı alıcıyı bir *söylem* altında toplamak olmuştur. O, alıcıyı *söyleme* davet etmektedir. Okuyucunun kendi iradesiyle *söyleme* katılması hedeflenmiştir. Verici, düşüncesini belirginleştirmek için *kiplikleri* kullanmayı tercih

etmiştir. Yazarın geçmişı, kişiliği göz önünde bulundurularak seçtiği *kiplik*lerdeki derin anlamlar bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Aksan, Doğan. **Anlambilim Konuları ve Türkçede Anlambilim**, Engin Yayın evi, Ankara, 2016.

Akşehirli, Soner. “ Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarımı”, **Turkish Studies**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2011, ss. 143-162.

Akşin, Tülin. “Söylem Üstüne Söylemlere Dair”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 9, 2011, ss. 9-14.

Altaylı Net, “Trablusgarp Savaşı”,
<https://www.altayli.net/wp-content/uploads/2016/10/TRABLUSGARP-SAVA%C5%9EL.pdf>, (10 Ocak 2019).

Aslan, Turan. “**Mehmet Akif ve Millî Mücadele’de Birlik ve Beraberliği Sağlamaya Dönük Faaliyetleri**” (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2010.

Bahtin, Mihail. **Söylem Türleri ve Başka Yazılar**, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2016.
Beyaz, Yasin. “Mehmet Âkif’in Safahat’ında Dini ve Siyasi Eleştiri”, **Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Altı Aylık Hakemli Dergi**, Sayı: 1, 2015, ss. 91-112.

Birecikli, İ.B. “Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet’in İlanı Üzerine Bir İnceleme”, **Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, 2008, ss.

Demirci, Kerim. **Türkoloji İçin Dilbilim Konular Kavramlar Teoriler**, Anı yayıncılık, Ankara, 2015.

Düzdağ, M. Ertuğrul. **Mehmet Âkif Ersoy, Safahat**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Ekşi ve Hilal Çelik. “Söylem Analizi”, **Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 27, Sayı: 27, 2008, ss. 99-117.

Elbirlik ve Ferhat Karabulut. “Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması”, **Dil Araştırmaları**, Güz 2015, ss. 31-50.

Elbirlik, Tolga. “İktidar ve Direnç Denklemi İçinde Dede Korkut’taki Özne Pozisyonlarının Kritik Karar Alma Süreçleri”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Kış 2015.

Elbirlik, Tolga. **Söylem Kuramı ve XVI. Yüzyıl Siyasetnamelerinde Söylem Analizi**, (Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2015.

Emeksiz, Zeynep. “Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller”, **Dil Dergisi**, Sayı: 141, 2008, ss. 55-66.

Filizok, Rıza. “Yazarın Tavrının Araştırılması: Kiplendiriciler”, <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=514>, (22 Mart 2019).

Gökçek, Fazıl. **Safahat Fatih Kürsüsünde**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014.

Gökçek, Fazıl. **Safahat Hakkın Sesleri**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014.

Günay, Doğan. **Söylem Çözümlemesi**, Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Halaçoğlu, Ahmet. **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri**, Türk Tarih Kurumu, 2014.

Halaçoğlu, Ahmet, “Balkan Savaşları”, <https://www.altayli.net/balkan-savaslari-1912-1913.html> , (10 Ocak 2019)

Hirik, Seçil. “Türkçede Kip-Kiplik Terimleri ve Tanımları Üzerine”, **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü**, 2013, ss. 244-252.

Huyugüzel, Bağcı, Fazıl Gökçek. **Safahat Orijinal Metin- Sadeleştirilmiş Metin-Notlar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2014.

Kerimoğlu, Caner. **Kiplik İncelemeleri ve Türkçe**, Dinozor Kitabevi, İzmir, 2011.

Kılıç, Derya Fatma. “İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Tarih Konuları Üzerinde Oluşturdukları Metaforların Söylem Analizi

Tekniği ile İncelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010.

Kıran, Zeynel. **Yazınsal Okuma Süreçleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

Kıran, Zeynel. “Sözceleme ve Göstergibilim”, **Dilbilim Araştırmaları**, 1999, ss. 93-99.

Kul, Ertuğrul. “Mehmet Akif’in Milli Mücadele Çizgisindeki Eylemleri ve Milli Mücadele Duyarlılığının Şiirlerine Yansıması”, **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 1, 2016.

Oktar, Lütfiye. “Söylemsel Artgönderim Örüntülerinde İletişimsel Etkenler”, **Dilbilim Araştırmaları**, Cilt:8, 1997, ss. 127-132.

Ruhi, Zeyrek, Doltaş, Bengi-Öner, Doğan ve Ahmet Kocaman. **Söylem Üzerine**, Odtü Yayıncılık, Ankara, 2009.

Savaş, Mevhibe. “İkinci Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki ve Basın”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi**, 1998.

Sebzecioğlu, Turgay. “Türkçede Kip Kategorisi ve -yor Biçimbiriminin Kipsel Değeri”, **Ankara Üniversitesi**, 2004.

Seçkin, Pelin. “Anlama ve Anlatma Sürecinde Kip ve Kiplik”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, 2014, ss. 7-16.

Semiz, Yaşar. “Millî Mücadele ve Mehmet Akif”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7, 2000.

Serbestoğlu, İbrahim. “Balkan Savaşları ve Tabiiyet Sorunu”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı 2, 2013.

Şahin , Yasin. “Michel Foucault’da Söylem Analizi”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 6, 2017, ss.119-135.

Şıvgın, Hale. “Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, 2006.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Aydın/Çine- Mehmet Tuncer Anadolu Lisesi, “Safahat-Mehmet Akif Ersoy”, http://mehmettunceranadolulisesi.meb.k12.tr/tema/icerikler/safahat-mehmet-akif-ersoy_3735516.html, (24 Mart 2019).

Timur, Kemal. “Mithat Cemal Kuntay’ın Gözüyle Mehmet Akif”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 11, 2014.

Trt Belgeseli, “Mehmet Akif Ersoy”,
<https://www.youtube.com/watch?v=DLR0ukn86bQ>, (24 Mart 2019).

Wilson, Fairclough, Graham, Çoban, Ataman, Springer, Nail, Köse ve Teun Van Dijk. **Söylem ve İdeoloji**, çev. Barış Çoban, Zeynep Özarlan, Nurcan Ateş, Akın Emre Pilgir, Su Yayınları, İstanbul, 2015.

Yakupoglu, Mukadder. “Özne ve Söylem”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 9, 2011, ss.79-91.

Yıldırım, Seyfi. “Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı 16, 2012.

Atıf yapılmadan kullanılan kaynaklar:

Bilen, Osman. **Çağdaş Yorumbilim Kuramları Felsefi ve Eleştirel Hermeneutik**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016.

Demir, Zerrin. “**Bir Dini Söylem Analizi (Psikolojik Bir Yaklaşım)**”, (Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2008.

Durkaya, Hayriye. “Metinlerarasılık Ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Bülbül Mazmunu Ve Mehmet Akif Ersoy’un Bülbül Şiiri”, **Turkish Studies**, Cilt: 8, Sayı: 13, 2013, ss. 847-856.

Gariper ve Yasemin Küçükcoşkun. “Kendi Şiir Anlayışının Dışına Düşmüş Bir Şair:Mehmet Akif’in Poetik Görüşleri Işığında Sanatına Bir Bakış”, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 13, 2015, ss. 55-76.

Gür, Tahir. “Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, Vol: 5, No: 1, 2013, ss. 185-202.

Gürbüz, Adem. “Mehmet Akif Ersoy’un “Hasır” Şiirini Göstergibilimle Okumak”, **Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 11, 2017, ss. 200-212.

Güzel, H.T. “Hasta Adam Osmanlı Devleti Karşısında Başarılı Bir İtalyan Diplomasi Örneği: Trablusgarp Savaşı”, **Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, 2017.

Metin, Bilge Beyazıt. “Âtiyi Karanlık Görerek Azmi Bırakmak... Üzerine Bir Söylem Çözümlemesi”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 3, 2016, ss. 1225-1242).

Oktar ve Ayşen Cem Değer. “Gazete Söyleminde Kiplik ve İşlevleri”, **Dilbilim Araştırmaları**, Cilt:10, 1999, ss. 45-53.

Şahin, M. ve Tokdemir, M.A. “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, Sayı 9, 2011.

